

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографски)

на

XVII^{-то} обикновено Народно събрание.

Първа извънредна сесия.

XV заседание, петък, 25 априлий 1914 г.

(Открито отъ прѣдседателя г. д-ръ Д. К. Вацовъ, въ 3 ч. 20 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателътъ: (Звъни) Г. секретарьтъ ще прочете списъка, за да се види, кои отъ г. г. народнитѣ прѣдставители отсъствувать.

Секретарь д-ръ К. Провадалиевъ: (Прочита списъка. Отсъствувать г. г. народнитѣ прѣдставители: Иванъ Багаровъ, Милушъ Велчевъ, Дѣлчо Георгиевъ, Иванъ Геневъ, Димитъръ Джанкардашлийски, д-ръ Д. Димитровъ, Василь Димчевъ, Сотиръ Календеровъ, Никола Калчевъ, Янко Куцаровъ, Личо Личовъ, Христо Марковски, Георги Миневъ, Тодоръ Петровъ, Венедиктъ Поновъ, Димитъръ Поновъ, Сабри бей Салимовъ, д-ръ Фоти Симеоновъ, Александъръ Стамболийски, д-ръ Паскаль Табурновъ, Исмаилъ Хакъ бей, Иванъ Халачовъ, Талятъ х. Юсеиновъ, Иванъ Цановъ, Крумъ Чапраниковъ, д-ръ Владимиръ Черневъ и Стоянъ Шиваровъ)

Прѣдседателътъ: Отъ 243 народни прѣдставители отсъствувать 27; налице сж 216. Има, значи, достатъчно число народни прѣдставители, за да може да се пристъпи къмъ въпроситѣ поставени на дневнѣтъ редъ.

Прѣди това има да съобща на народното прѣдствителство, че нѣколко народни прѣдставители сж поискали и имъ е разрѣшенъ отпускъ. Тѣ сж:

Народниятъ прѣдставитель г. Теню Узуневъ е искалъ отпускъ за 25 и 26 того. Разрѣшенъ му е.

Народниятъ прѣдставитель г. д-ръ Фоти Симеоновъ, сжщо е искалъ отпускъ за 25 и 26 того. И нему е разрѣшенъ.

Народниятъ прѣдставитель г. Талятъ Мехмедъ х. Юсеиновъ е поискалъ отпускъ за сжщитѣ два дена. Разрѣшенъ му е.

Струмишкиятъ народенъ прѣдставитель г. Милушъ х. Вълчевъ е искалъ два дена отпускъ, за 25 и 26 того. И нему е разрѣшенъ.

Народниятъ прѣдставитель г. Дѣлчо Георгиевъ е искалъ отпускъ отъ 25 до 28 того. Разрѣшенъ е и нему.

Народниятъ прѣдставитель г. Александъръ Стамболийски е искалъ отпускъ сжщо за 25 и 26 априлий. И нему е разрѣшенъ.

Народниятъ прѣдставитель г. Василь Димчевъ е искалъ 2 дни отпускъ, считанъ отъ 25 того. Сжщо и нему е разрѣшенъ.

Видинскиятъ народенъ прѣдставитель г. Тодоръ Петровъ иска отпускъ само за днесъ. Разрѣшенъ му е.

Народниятъ прѣдставитель г. Найдень Комановъ е искалъ отпускъ 2 дни, за 25 и 26 того. И нему е разрѣшенъ.

Народниятъ прѣдставитель г. Янко Куцаровъ сжщо е искалъ отпускъ за 25 и 26 того. И нему е разрѣшенъ.

Народниятъ прѣдставитель г. Хашимъ бей отъ Ксанти, на когото бѣхме дали отпускъ по болестъ 10 дни, сега, понеже не билъ още оздравѣлъ, иска още 10 дни. Споредъ вътрѣшния правилникъ, щамъ Народното събрание, съгласно ли е да му се даде още 10 дни отпускъ.

Недѣлчо Георгиевъ и С. Златевъ: Има ли медицинско свидѣтелство?

Прѣдседателътъ: По-рано бѣше прѣдставилъ, сега нѣма нужда да му се изисква такова. Ако Народното събрание не е съгласно да му даде искания отпускъ, свободно е да му откаже. Който отъ г. г. народнитѣ прѣдставители е съгласенъ да му се даде още 10 дни отпускъ, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Разрѣшава му се.

Ще пристѣпимъ къмъ питанята.

Народниятъ прѣдставитель г. Недѣлко Атанасовъ гукъ ли е?

Обаждатъ се: Да.

Прѣдседателътъ: Той е далъ питане до г. министра на вътрѣшнитѣ работи и народното здраве. Знаете ли го, г. Атанасовъ? Друго питане Вие нѣмате.

Недѣлко Атанасовъ: Имамъ още едно питане, дадено още въ VII-то заседание, къмъ г. министра на финанситѣ.

Прѣдседателъ: Желаете ли да развиете питането си къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи?

Недѣлчо Атанасовъ: Желая.

Прѣдседателъ: Заповѣдайте.

Недѣлчо Георгиевъ: Питането ми къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи се отнася за нѣкои негови полицейски органи — за околийски началници и полицейски пристави.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Не е това питане. Питането е за изборитѣ въ Търновската избирателна колегия.

Недѣлчо Георгиевъ: Азъ развихъ това питане по-рано; чакамъ отговора на г. министра.

Прѣдседателъ: Шомъ сте го развивали, нѣма нужда сега да го развивате.

Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Пита ме народниятъ прѣдставителъ, да-ли съмъ възбудилъ углавно дѣло противъ търновския окръженъ лѣкаръ, който докладвалъ на окръжния хигиенически съвѣтъ на 22 февруарий п. г., че въ с. с. Сломеръ, Вишовградъ, Хотница и Раданово епидемията взела масовъ характеръ. Той счита, че това донесение било лъжовно. Отъ справката, която направихъ, излиза, че питането е съвършено неоснователно, защото въ с. Сломеръ скарлатината се е появила на 19 септември 1913 г. и до 10 февруарий 1914 г. е имало 39 случая съ 7 смъртни. Въ послѣдното десетодневие съ се появили още 23 случая на скарлатина. Въ с. Вишовградъ скарлатината се е появила на 14 януарий 1914 г. и до 10 февруарий с. г. е имало 43 случая съ 5 смъртни. Въ послѣдното десетодневие не е имало нови случаи, а старитѣ съ били 38. Въ с. Хотница скарлатината се е появила на 15 януарий 1914 г. и до 10 февруарий е имало 27 случая съ 5 смъртни. Въ послѣдното десетодневие съ заболѣли още 13 души. Въ с. Раданово болестъта се е появила на 28 януарий 1914 г. и до 10 февруарий е имало 20 случая съ 7 смъртни. Въ послѣдното десетодневие съ се появили още 9 нови случаи. Вслѣдствие на това, Търновскиятъ окръженъ хигиенически съвѣтъ на 22 февруарий е взелъ постановление съ 13 гласа срѣщу двама отсъствуещи — значи съ пълно болшинство — че прѣдъ видъ скарлатината, която върлува въ Търновския окръгъ, трѣбва да се взематъ санитарни мѣрки, понеже тѣзи, които съ били взети, не били въ състояние да прѣкрятъ епидемията. Както се казва въ рапорта на лѣкаря, за нѣкои отъ тѣзи села, именно Сломеръ, Вишовградъ, Хотница и Раданово, съ вземени своевременно по-строги мѣрки за прѣкрятване на болестъта, мѣрки, каквито чл. 58 отъ правилника за задължителното съобщение на заразителнитѣ болести. прѣдписва, именно: затворили училището, кръчмитѣ, забранили всѣкакви събрания, прѣпоръчали строгъ надзоръ върху съѣстнитѣ припаси, за чистотата на улицитѣ, площадитѣ, ханшата и двороветѣ, за почистването на каналитѣ, гираниитѣ и т. н. Въпрѣки тѣзи мѣрки, болестъта въ тѣзи села продължавала. Понеже на слѣдующия денъ — 23 февруарий — е трѣвало да се извършатъ, както е извѣстно, въ тѣзи села общитѣ избори за народни прѣдставители, и по тоя случай ще станатъ събрания, въ които ще има сношение между хора отъ болни и здрави кѣщи, окръжниятъ хигиенически съвѣтъ, като е ималъ всичко това прѣдъ видъ, е взелъ рѣшение, щото въ с. с. Сломеръ, Вишовградъ, Хотница и Раданово, Търновска околия, за които се отнася настоящето питане, училищата и

кръчмитѣ да се затворятъ, събранията да се забранятъ и изборитѣ на 23 февруарий да се отложатъ по причината на върлющата въ тѣхъ епидемия отъ скарлатина до второ рѣшение на съвѣта.

Виждате, слѣдователно, че въ тѣзи села епидемията е била доста голѣма, доста опасна. Скарлатината е върлувала, защото е имало въ венчкѣ села по нѣколко смъртни случаи и защото отъ болестина се е увеличила. За туй се е докладвало отъ окръжния лѣкаръ на Търновския окръженъ хигиенически съвѣтъ. Венчко това, както се вижда, е извършено своевременно, то заслужава похвала и хигиеническиятъ съвѣтъ е постигналъ съвършено законно, защото това се налага отъ закона за опазване здравето на гражданитѣ. Слѣдователно, съобщението на окръжния лѣкаръ въ министерството е вѣрно, не е лъжовно и, като такова, министерството не може да вземе мѣрки да се дава подъ еждъ единъ такъвъ лѣкаръ. Той заслужава похвала, а вмѣсто похвала г. народниятъ прѣдставителъ ме пита, да-ли не съмъ направилъ нужното разпорѣждане, за да се даде този лѣкаръ подъ еждъ, защото билъ излѣгалъ хигиеническиятъ съвѣтъ.

Това постановление телеграфически ми е било съобщено отъ г. окръжния управителъ тѣй, както го изложихъ. На телеграмата, която намѣрихъ въ дѣлото, съмъ резолвиралъ: „Одобряватъ се взетитѣ мѣрки“. Вслѣдствие на тази резолюция министерството е отпратило на 4 мартъ една телеграма въ Търново, която гласи слѣдующето: (Чѣте) „Одобрявамъ рѣшението на окръжния хигиенически съвѣтъ отъ 22 февруарий т. г., съ което се отлагатъ изборитѣ за народни прѣдставители въ с. с. Хотница, Раданово, Сломеръ и Вишовградъ, поради върлющата епидемия скарлатина. Слѣдъ прѣкрятването на болестъта увѣдомете министерството“.

Това е, което намирамъ въ архивата по питането, което ми е отпратено отъ народния прѣдставителъ г. Недѣлко Атанасовъ. Виждате, г. г. народни прѣдставители, че нѣма основание да се отговори положително на питането, което се полага тукъ, да-ли съмъ взелъ мѣрки да се прѣслѣдва лѣкарътъ, който билъ далъ фалшиви свѣдѣния. Свѣдѣнията съ до-стовѣрни и, слѣдователно, нѣма основание да вземамъ мѣрки противъ единъ чиновникъ, който си е изпълинилъ само длѣжността.

Прѣдседателъ: Г. Атанасовъ! Доволи ли сте отъ отговора на г. министра?

Н. Атанасовъ: Не съмъ доволенъ и некамъ да кажа нѣщо.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ нося прѣписъ отъ протоколитѣ на санитарнитѣ власти, отъ които ще видите какъ работата е посгавена на партизанска почва — да извините за този изразъ. Вѣрно е, че имаше болести въ тѣзи села, вѣрно е, че имаше и борба противъ тѣзи болести. Азъ, като главенъ учителъ въ туй село, съмъ молилъ околийския лѣкаръ да вземе още прѣзъ октомври епигиенически мѣрки за прѣкрятване на тѣзи епидемии. Обаче, поради тѣзи или онѣзи съображения, ефикасни мѣрки не се взеха, вслѣдствие на което епидемията се разшири много и нейнитѣ врѣхъ стигна прѣзъ декември и началото на януарий. Прѣзъ туй врѣме училищата, кръчмитѣ и венчкѣ нуктове, дѣто се събираха хора, не се затвориха; медицинската власть се държеше небрѣжно къмъ тая работа. Наближи краятъ на януарий, дойде врѣме за изборитѣ. Фелдшерътъ направи провѣрка. Азъ имамъ единъ протоколъ на участковния фелдшеръ отъ 8 или 9 февруарий, въ който протоколъ дѣйствително се констатира, че въ 20 кѣщи има епидемически болести, прѣждъ вече прѣхвърлили, а нѣждъ въ своя разгаръ. Фелдшерътъ

дава рапортъ, вслѣдствие на което околийскиятъ лѣкаръ издава нѣкои нареждания, обаче, ефикасни мѣрки не се взематъ. Самъ фелдшерътъ послѣ и главниятъ учителъ донасятъ и, вслѣдствие на тѣзи донесения, окръжниятъ хигиенически съвѣтъ взема тѣзи мѣрки на 22 февруарий безъ да има втора провѣрка къмъ 15 и 20 за положението на болеститѣ. Слѣдъ изборитѣ на 26 февруарий фелдшерътъ идва и констатира, че въ 10 къщи болеститѣ сж прѣкрата, и епидемията намалѣла. Азъ имамъ протокола и мога да ви го прочета. (Чете) „Протоколъ отъ 26 февруарий 1914 г. Подписаниятъ Недански участъковъ фелдшеръ Христо Димиевъ, дойдохъ въ с. Сломеръ и придруженъ отъ общинския кметъ, обходихъ с. Сломеръ, прѣгледахъ болнитѣ отъ тифусъ и скарлатина и намѣрихъ, че болнитѣ отъ скарлатина: Христо Алекс. Митевъ е здравъ, Борисъ Гетовъ Нанковъ е здравъ, Асѣнъ Добревъ Минковъ е здравъ“ и т. н., цѣлъ поменикъ слѣдва. Вслѣдствие на това намаление на епидемията фелдшерътъ не затваря училищата, дѣцата продължаватъ да ходятъ на училище, кръчмитѣ се посѣщаватъ, хората се състоятъ, събраия ставатъ, и идватъ други хора да устройватъ събраия, както въ с. Вишовградъ, така и въ с. Сломеръ, а само въ деня на избора не се позволяваха. Въ деня на избора дойде телеграма и се съобщава онова рѣшение на хигиеническия съвѣтъ. Най-послѣ, виждаме на 27 февруарий да идва окръжниятъ лѣкаръ и пакъ тогава да даде нареждания да се затворятъ училищата. Когато дохожда вториятъ изборъ нарежда пакъ: (Чете) „1) Участъковиятъ фелдшеръ да стои въ селото до второ разпореджане и да поеме лично уреждането на скарлатината и цѣлосъобразна дезинфекция на заразенитѣ къщи; 2) да се изисква полицейски стражаръ въ негово съдѣйствие; 3) бакалскиятъ дюкянъ, кръчмитѣ могатъ да търгуватъ само при затворени врата“ и пр. — нарежда свои мѣрки, но тогавъ, когато епидемията е намалѣла, когато въ селото оставатъ само 10 къщи заразени, когато на тѣзи къщи може да се тури строга стража, а другитѣ хора да се повикатъ на 2 мартъ на изборъ. Това не стана. Той не донесе това въ хигиеническия съвѣтъ, за да се вземе въ пѣтъкъ рѣшение да се отгѣни първото рѣшение и да се произведатъ изборитѣ. Та онова, което г. лѣкарътъ твърди въ съобщението си, че училищата били затворени, не е вѣрно. Затвориха се, но слѣдъ избора. Ето това сж протоколитѣ, ще ги дамъ на г. министра, за да види кога сж приложени тѣзи разпоредби.

Но моето питане не е само по отношение на това, г. министре. На основание чл. 38 отъ избирателния законъ, азъ ви питамъ кога ще разпоредите да станатъ избори въ тѣзи села, защото, ако трѣбваше да се спазватъ всички закони, запитайте тогава вашия лѣкаръ, да-ли е забранилъ на младежитѣ да отидатъ въ наборнитѣ комисии, когато карантината още не бѣше вдигната. Младежитѣ отъ с. с. Сломеръ, Вишовградъ, Раданово и Хотница отидоха въ наборната комисия, въпрѣки че въ тѣзи села имаше скарлатина, а на избора хората не могатъ да отидатъ. Тамъ е прѣстѣпленieto, г. министре, и на това трѣбваше да турите точка. Моето възмущение, когато развивахъ питането си, бѣше именно противъ този произволъ, и тогавъ не можехъ да не кажа такива думи, защото възмущението въ народа бѣ голѣмо и той искаше да му насрочите избори.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Искамъ да отговоря на питането на г. Коларова отъ 31 мартъ.

Прѣдседателъ: Има питане отъ пловдивския народенъ прѣдставителъ г. Василь Коларовъ и врачанския народенъ прѣдставителъ г. Георги Димитровъ.

В. Коларовъ: Моля да се прочете, защото е отъ отдавна.

Прѣдседателъ: Не искате ли да го развиете?

В. Коларовъ: Азъ ще го развия, но да се прочете.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Да не се прочита, то е толкова просто. На-ли е за воденицитѣ?

В. Коларовъ: Да, за нарушение закона за празниците и недѣлната почивка.

Прѣдседателъ: Има думата г. Василь Коларовъ да развие питането си.

В. Коларовъ: Г. г. народни прѣдставители! Прѣзъ 1910 г., струва ми се, законътъ за празниците биде измѣненъ, като въ новия законъ, нареченъ „законъ за празниците и недѣлната почивка“, биде специално подчертанъ неговиятъ социално-политически моментъ. Законътъ за празниците и недѣлната почивка, както и самото му име показва, сѣ постави за задача да обезпечи на работническата маса почивка най-малко единъ день въ седмицата. Има нужда да изтъквамъ тукъ, прѣдъ васъ, г. г. народни прѣдставители, че и до денъ днешенъ тоя законъ, въ по-голѣмата си частъ, си остава мъртва буква: и до денъ днешенъ въ недѣлни и празнични дни заведенiята, и специално фабричнитѣ заведениа, се отварятъ и се работи въ тѣхъ, въпрѣки точния, изрѣчния смисълъ на този законъ, въпрѣки възра-ната му.

Но това, което даде поводъ да направя днешното си питане, е слѣдующиятъ фактъ. Непосрѣдствено слѣдъ гласуването на закона, слѣдъ направенитѣ опити отъ страна на заинтересованитѣ общински власти за неговото приложение, въ с. Фердинандово, близо до Пловдивъ, където има около 30 голѣми мелници на фердинандовската рѣка — които не сж обикновени селски мелници, а търговски, работятъ търговска стока, съ валцове, съ турбини и пр. — въ това село, казвамъ, заинтересованитѣ фабриканти, за да попрѣчатъ на приложението на закона, за да осуетятъ неговото приложение, сж се обърнали по надлежния редъ къмъ общинското управление, къмъ околийския началникъ, къмъ окръжния управителъ и, най-послѣ, къмъ компетентното министерство, Министерството на външнитѣ работи и на изповѣданията, за да питатъ, да-ли този законъ трѣбва да се прилага и спрѣмо мелницитѣ. Тогавашниятъ министъръ на външнитѣ работи и на изповѣданията благоволилъ да разрѣши този въпросъ по слѣдующия начинъ: прѣдписалъ противъ категоричното постановление на закона, какво въ тѣзи мелници могло да не се спазва, да не се прилага законътъ. И вслѣдствие на това министерско прѣдписание, което носи № 693 отъ 18 юний 1911 г., законътъ за празниците и недѣлната почивка е суспендиранъ въ с. Фердинандово въ всички тѣзи 30—35 мелници, въ които постоянно сж заняти съ работа около 100 души работници; тѣзи 100 души работници отъ 1911 г. досега, до този моментъ, сж лишени отъ прѣимуществата, отъ облагитѣ, които цѣли да имъ гарантира законътъ за празниците и недѣлната почивка.

Моето питане, слѣдователно, сега се свежда къмъ слѣдното. Питамъ г. министра на външнитѣ работи и на изповѣданията, да-ли той намира, че това министерско прѣдписание под № 693 отъ 18 юний 1911 г. е законно и съобразно съ духа на закона за празниците и недѣлната почивка?

Г. г. народни прѣдставители! Ако се прѣгледа само набързо въпросниятъ законъ, ако се хвърли единъ бързъ погледъ върху него, ще се констатира,

какво законодателят, по единъ заповѣднически начинъ, по единъ начинъ, който не търпи никакво тълкувание, заповѣдва, щото въ опрѣдѣленитѣ въ закона празнични дни всичкитѣ заведения да бѣдатъ без-условно затворени. Прави се изключение само за известни фабрични заведения, въ които се работи непрѣкъснато, денонощно, но прави се изключение само въ слѣдния смисълъ: че тѣзи заведения могатъ да работятъ и въ празнични и недѣлни дни, но затова пъкъ господаритѣ на тѣзи заведения сѣ длъжни да опрѣдѣлятъ за своитѣ работници други дни прѣзъ седмицата да почиватъ. Слѣдователно, законодателятъ гарантира по единъ абсолютенъ, по единъ категориченъ начинъ седмичната почивка за всички категории работници въ всички заведения, отъ каквото естество и да сѣ тѣ. Пита се сега: при такива условия, при тоя смисълъ на закона, това министерско прѣдписание, което и до днесъ е въ сила, съобразно ли е съ закона и, на второ мѣсто, намира ли г. министърътъ, че, по смисъла на закона, може да се отнеме празничната почивка на работницитѣ, заняти въ мелницитѣ, карани съ водна сила, и, най-послѣ — трето питане — какво мисли да прави г. министърътъ, за да обезпечи и на мелничарскитѣ работници прѣдвидената отъ закона недѣлна почивка?

Прѣдседателятъ: Има думата г. министър-прѣдседателятъ.

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Тази работа се отнася за дѣйствиия на министра на външнитѣ работи отъ 1911 г.

Въ архивата на Министерството на външнитѣ работи и на изповѣданията не се памѣри нищо друго, освѣнъ изходящия номеръ, по който разбираме, че е имало едно заявление отъ нѣколко души воденичари, отъ с. Фердинандово, до пловдивския окръженъ управителъ. По всѣка вѣроятностъ, пловдивскиятъ окръженъ управителъ, при надписъ, е молилъ Министерството на външнитѣ работи и на изповѣданията да разрѣши на тѣзи воденичари да работятъ и въ празнични дни, защото на тоя надписъ е далъ другъ надписъ отъ Министерството на външнитѣ работи и на изповѣданията, въ смисълъ, че се разрѣшава на тѣзи воденичари да работятъ и въ празниченъ день. Тона е било прѣзъ 1911 г. Подписътъ върху това разрѣшение е на главния секретаръ г. Димитровъ, съвѣтникъ при Министерството на външнитѣ работи и на изповѣданията, и на началника отъ въпроизповѣдното отдѣление при същото министерство. Азъ допуштамъ, че тѣ, когато сѣ дали една такава заповѣдъ, едно такава разрѣшение, едали сѣ имали прѣдъ видъ, че нарушаватъ правата на работницитѣ; повече може да се мисли, че тѣ сѣ услужили на нѣкои воденичари. Ще ме извините, че не зная кои сѣ именно тия воденичари. Тѣ може да иматъ голѣми воденици, може да иматъ много работници, може и да не е така, но г. Коларовъ, който, мисля, че знае, казва, че имало около 100 души работници въ тѣхнитѣ воденици.

В. Коларовъ: Това е точно.

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Допуштамъ, че това е така, както каза г. Коларовъ. Азъ считамъ, че това разрѣшение не е съгласно съ закона и намирамъ, че е едно закононарушение. Ако не бѣше това питане, нѣмаше да знамъ, че работницитѣ въ тия воденици до завчера сѣ продължавали да работятъ и въ празнични дни. На-ли е така, г. Коларовъ?

В. Коларовъ: Да, да.

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Велѣдствие на туй питане, азъ се разпоредихъ още

на 12 априлий да се пише отъ Министерството на външнитѣ работи на надлежния окръженъ управителъ да отмѣни това разрѣшение и, слѣдователно, да не се позволява на тѣзи воденици да работятъ и да отнематъ почивката на своитѣ работници въ празнични дни, понеже това е забранено отъ дѣйствующия законъ.

Й. Йоновъ: А ако пожелантъ самитѣ работници да работятъ празнични дни?

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Тѣ могатъ да пожелаятъ да работятъ, когато щатъ — тѣхна работа.

Й. Йоновъ: Какъ ще имъ откажете?

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Тѣй щото, по първата точка азъ отговарямъ положително — че това е закононарушение.

По втората точка, намирамъ, че не трѣбва да се отнима почивката на работницитѣ и че туй, както виждате, не е било тогава система отъ страна на правителството, но е станало просто въ известенъ случай, може-би, за хатъръ на просителитѣ, които азъ не познавамъ.

Колкото до третата точка, г. Коларовъ вижда, че искането му е вече изпълнено, защото азъ съмъ вече прѣдписалъ да се отмѣни разрѣшението, което е било дадено прѣзъ 1911 г. отъ Министерството на външнитѣ работи и на изповѣданията.

Толкова имамъ да кажа по това питане на г. Коларова и г. Димитрова.

Прѣдседателятъ: Моля г. Коларова да отговори, доволенъ ли е отъ отговора на г. министра.

В. Коларовъ: Доволенъ съмъ отъ отговора на г. министра на външнитѣ работи и на изповѣданията. Азъ само едно бихъ желалъ въ тази посока да се направи: за да не се позволява, за да не се допуща въ бѣдъще, въ закони, които иматъ по-скоро социално-политически характеръ, да се мѣсятъ, да боравятъ хора, за които този моментъ е чуждъ, за въ бѣдъще, по законодателенъ редъ, този законъ да мине по-скоро подъ вѣдомството на Министерството на търговията, промишлеността и труда.

Г. Кировъ: Тамъ му е мѣстото.

Министър-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Както виждате, въпроизповѣдното отдѣление се занимава съ въпроса за воденицитѣ.

Прѣдседателятъ: Г. министърътъ на народното просвѣщение иска да отговори на питането на старозагорския народенъ прѣдставителъ г. Дечо Теневъ, за причинитѣ, по които е смѣненъ директорътъ на прогимназията въ с. Любимецъ, Харманлийска околия.

Г. Дечо Теневъ! Освѣнъ туй, което сте изложили въ питането си, имате ли да кажете нѣщо повече?

Д. Теневъ: Нека г. министърътъ ми отговори, защото е ясно, какво е питането. Само го прочетете, г. прѣдседателю.

Прѣдседателятъ: Има думата г. министърътъ на народното просвѣщение.

Министъръ П. Пешевъ: Питането е толкова ясно и просто, щото, ако г. Теневъ ми бѣше направилъ честъ лично да ме види, нѣмаше да прави питане.

Вториятъ класъ въ с. Любимецъ е закритъ поради това, че въ него постѣпили само трима ученици,

поради което не е било възможно да съществува. За първи и трети класове има ученици, а за втори клас нѣма — само трима сѣ — и поради това освободихме учителя, пратихме го другагѣ, по негово желание и по донесение на инспектора. А пъкъ назначихме учителката Делирадева за директорка, да изпълнява тази длѣжностъ, защото тя има това право, макаръ и да е жена. И на много мѣста, по нѣмало учители достатъчно подготвени, възлагаме върху учителки да изпълняватъ длѣжността на директоръ; тъй е и въ дадения случай. Че е жена, това не я лишава отъ правото да бѣде директоръ; че била жена на околийски началникъ, съ това тя не се лишава отъ правата, които има.

Това е, което имамъ да отговори. И назначението на директоръ, и закриването на класове е право на министра на народното просвѣщение.

Прѣдседателъ: Моля г. Дочо Теневъ да отговори, доволенъ ли е отъ отговора на г. министра.

Д. Теневъ: Г. министърътъ на народното просвѣщение отговори на моето питане, че директорътъ на прогимназията въ с. Любимецъ, по негово съгласие, е прѣмѣстенъ другагѣ. Директорътъ не е доволенъ отъ смѣняването. Отъ друга страна, хората въ туй село не сѣ доволни отъ смѣняването на директора имъ и отъ закриването на втория класъ, защото имало само трима ученици. Знаете, г-да, че, съ наше-ствнето на турцитъ, бѣше изгорено училището въ туй село. Ученицитъ бѣха зачислени въ Харманлий, но сѣ поискали да се повърнатъ пакъ назадъ; не сѣ благоволили, значи, да ги повърнатъ и да открийтъ класъ, ами, вмѣсто туй, назначили Делирадева на мѣстото на директора, а директора смѣнили пѣкѣжъ къмъ Сѣверна-България, въ едно врѣме, когато хичъ не трѣбваше да се мѣстятъ учителитъ. Хората отъ туй село, казвамъ, не сѣ доволни и смѣтатъ, че тая работа нѣкакъ си е партизанска, защото Делирадевъ е околийски началникъ въ Мустафа-Паша, въ Свиленъ-градъ, и вѣроятно гледа да бѣде господжата му по-близо до него. (Общъ смѣхъ) Хората желаятъ директорътъ имъ да се повърне въ селото, да не се лишаватъ отъ него, защото 7—8 години е билъ тамъ и сѣ доволни, значи, отъ неговата обществена дѣятелностъ въ това село.

Не съмъ доволенъ отъ отговора на г. министра.

Прѣдседателъ: Врѣмето за питанята мина.

К. Лулчевъ: Още на 29 мартъ съмъ отпратилъ едно питане къмъ г. министра на вътрѣшнитъ работи, относително неутвърдението на общински избори.

Прѣдседателъ: Азъ питахъ г. министра прѣди малко, да-ли е готовъ да отговори на туй питане, но ми каза, че още нѣмалъ свѣдѣния и затуй ще остане да отговори въ слѣдующето засѣдание.

А. Пенчевъ: И азъ имамъ едно питане, отъ сѣщия характеръ, дадено прѣди това. Кога ще отговори г. министърътъ на него?

Прѣдседателъ: Врѣмето за питанята вече мина. На останалитъ ще се отговори въ слѣдующето засѣдание.

Прѣди да пристѣпимъ по-нататѣкъ къмъ дневния редъ, има да съобща на г. г. народнитъ прѣдставители, че е постѣпило едно прѣдложение отъ Министерството на вътрѣшнитъ работи и народното здраве за задържане на общинска служба чуждитъ подданици: инженеръ-технолога Димитрий Петровичъ Вирюковъ, руски подданикъ, родомъ отъ Нижній-Новгородъ, управител на общинското училище —

работилница за дѣтски играчки и кошничарство; Георги Ивановичъ Чвантовъ, руски подданикъ, отъ гр. Сергиевъ-Посадъ, майсторъ по производството на играчки отъ пание-маше, и двама души още: Л. Слапина, австрийски подданикъ, отъ гр. Брюнъ, майсторъ по производство на кошничарски играчки и мобили, и Иосифъ Фрай, отъ гр. Мюлхаузенъ, специалистъ-градинарь. Това прѣдложение ще се раздаде на г. г. народнитъ прѣдставители и ще се тури на дневенъ редъ.

Второ, постѣпилъ е държавниятъ бюджетопроектъ за 1914 г. по всички вѣдомства, включително и по Върховното правителство, държавнитъ дългове и Върховната смѣтна палата. Ще се раздаде на г. г. народнитъ прѣдставители и ще се тури на дневенъ редъ.

Пристѣпяме къмъ дневния редъ: трето четене на законопроектъ за измѣнение чл. 2 отъ закона за разрѣшение на Русенската градска община да сключи 300.000 л. заемъ.

Докладчикътъ г. д-ръ Христо Георгиевъ тукъ ли е?

Обаждатъ се: Нѣма го.

Прѣдседателъ: Тогава, моля г. секретаря да прочете прѣдложението.

Секретаръ д-ръ К. Провадалиевъ: (Чете)

„З а к о н ъ

за измѣнение чл. 2 отъ закона за разрѣшение на Русенската градска община да сключи 300.000 л. заемъ.

„Членъ единственъ. Отъ останалитъ 102.000 л. отъ заема, сключенъ прѣзъ 1913 г. съ Българската народна банка, за смѣтка на Русенската градска община, да се употребятъ както слѣдва: а) 45.000 л. за направа общински болниченъ павилионъ, въ който ще бѣдатъ приемани на лѣчение бѣдно-болнитъ граждани; б) 40.000 л. за фондъ за направа и издрѣжка общинско сиротопиталище, като лихвитъ отъ фонда, до направата на сиротопиталището, се даватъ на женското благотворително дружество въ гр. Русе „Добродѣтель“, за издрѣжка на подхвърлени и останали безъ родители дѣца и откриване на ясли за кърмачета.“

Прѣдседателъ: Ще се гласува. Които отъ г. г. народнитъ прѣдставители приематъ законопроекта на трето четене тъй, както го прочете г. секретарътъ, моля, да вдигнатъ рѣка. (Мнозинство) Приема се.

На второ мѣсто иде: трето четене на законопроектъ за разрѣшение на Пловдивския окръгъ да сключи заемъ 300.000 л.

Моля г. секретаря да го прочете.

Секретаръ д-ръ К. Провадалиевъ: (Чете)

„З а к о н ъ

за разрѣшение на Пловдивския окръгъ да сключи заемъ 300.000 л.

„Чл. 1. Разрѣшава се на Пловдивския окръгъ да сключи отъ Българската народна банка заемъ отъ 300.000 л., при слѣднитъ условия: а) срокъ за изплащане 40 години; б) годишна лихва 7% и в) за гаранция ще се заложатъ свободнитъ приходи отъ окръжната върхшина.

„Чл. 2. Срѣдствата отъ заема ще се употребятъ изключително за доизкарване новостроящитъ се окръжна палата въ Пловдивъ и банитъ въ с. Нарѣченъ, както и за ликвидирането съ стария окръженъ заемъ.

„Чл. 3. Заложеният окръжен приход ще се внася на право в Българската народна банка, която, като одържи нужната сума за лихви и погашения, остатъка ще прѣдава в окръжната каса.“

Прѣседателъ: Които отъ г. г. народнитѣ прѣдставители приематъ на трето четене законопроекта, който се прочете отъ г. секретаря, моля, да вдигнатъ рѣка. (Мнозинство) Приетъ.

Моля г. секретаря да прочете на трето четене законопроекта за свѣрхсмѣтенъ кредитъ къмъ бюджета за 1914 г. на сума 1.200.000 л. за помощъ на бѣжанцитѣ.

Секретаръ д-ръ К. Провадалиевъ: (Чете)

„З а к о н ъ

за свѣрхсмѣтенъ кредитъ къмъ бюджета за 1914 г. на сума 1.200.000 л. за помощъ на бѣжанцитѣ.

„Чл. 1. Разрѣшава се на министра на вътрѣшнитѣ работи и народното здраве свѣрхсмѣтенъ кредитъ на сума 1.200.000 л., който да се употребѣи за изплащане наемитѣ на зданията, насти отъ Софийската община за училищни помѣщения, по засти отъ бѣжанцитѣ — съгласно сключенитѣ отъ общината договори съ собственицитѣ на зданията; за прѣвозъ на бѣжанцитѣ и въобще за всички разходи, които донѣлнително биха се направили прѣзъ течението на тая година за издрѣжка на бѣжанцитѣ.

„Чл. 2. Разходитѣ по тая свѣрхсмѣтенъ кредитъ да се покриватъ отъ срѣдствата на редовния бюджетъ за 1914 г.“

Прѣседателъ: Които отъ г. г. народнитѣ прѣдставители приематъ на трето четене законопроекта за свѣрхсмѣтенъ кредитъ къмъ бюджета за 1914 г. на сума 1.200.000 л. за помощъ на бѣжанцитѣ, моля, да вдигнатъ рѣка. (Мнозинство) Приетъ.

Ще пристѣпимъ къмъ втория пунктъ отъ дневния редъ: разглеждане прѣдложението на народнитѣ прѣдставители г. Ради В. Радевъ и др. за назначаване изпитателна комисия по управлението на бившитѣ правителства на г. г. Иванъ Ев. Гешовъ и д-ръ Стоянъ Даневъ и това на народнитѣ прѣдставители г. Димитъръ Благоевъ и пр. за назначаване парламентарна комисия, която да издири и установи отговорноститѣ по политическата подготовка, обявяването и ръководенето въ всѣко отношение на балканскитѣ войни прѣзъ 1912—1913 г. — продължение на дебатитѣ отъ миналото заседание.

Има думата народниятъ прѣдставителъ г. Белизаръ Каракашевъ.

Б. Каракашевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Една отъ задачитѣ, ако не и най-главната, на XVII-то обикновено Народно събрание е да ликвидира съ войната, да ликвидира съ една епоха, която историкътъ ще отбѣлѣжи двойствено — епоха на величие на българския войникъ, на неговата храбростъ, на неговата самоотверженостъ и смѣлостъ епоха, за съжаление, на некадърностъ на българската дипломация. Може-би, историята — а това е вѣрно — не е още отбѣлѣзала народъ, който съ такава мощъ, съ такава сила, съ такъвъ устремъ да се е застъпилъ за реализиране на националнитѣ си идеали. Историята не помни 10%, 12% отъ жизненитѣ сили на единъ народъ, да съ се организирани въоръжено да защитаватъ идеалитѣ на страната. Но смѣлостъ, тогава, когато този въоръженъ народъ съ върховитѣ на щикетъ си начерта границитѣ на България, тогава, когато орѣдята на този народъ продиктуваха условията за миръ, за съжаление, стореното отъ него не може да бѣде реализирано.

Другъ единъ моментъ. Величавъ е българскиятъ народъ още и затова, защото всѣки другъ народъ на негово мѣсто, всѣка друга нация не зная, дали би послушала разсѣдка си и не би се подала на чувствата си, не би създавала нѣщо страшно въ страната, не би прибѣгнала до срѣдства такива, които съ крайнитѣ резултати, обикновено, когато подобни моменти на нещастия настѣпатъ за единъ народъ. Но той, винаги трѣзвентъ, винаги черпещъ сили и мощъ въ своя хиладенъ разсѣдкъ, вървентъ винаги въ собственицитѣ си сили, и тукъ се показва възмѣжалъ. Той се отдаде всецѣло въ нѣтъ на обновлението, въ нѣтъ на културата; той почерпи сили отъ собствената си мощъ, за да може отново да постигне по единъ такъвъ начинъ това, което не може да реализира съ току-що станалитѣ войни.

Но ако всичко това той направи, ако всичко това той сторѣ, той не изнуся и едно — съзнанието му, че той трѣбваше да почерпи отъ миналото поука за бѣдѣнето, да обрисова отъ стореното нѣтъ си за това, което има да върши занасрѣдъ, и, може-би, никога съ по-големо право българскиятъ народъ, чрѣзъ своето прѣдставителство, не е въ правото си да се възползува отъ разпорѣдѣнията на чл. 100 отъ конституцията, за да упражни контролъ надъ дѣйствието на своитѣ управници въ нея епоха. Това негово право се явява още по-големо затова, защото тогава, и да искаше, той не можеше да сторѣ това — той бѣше на бойнитѣ полета; чрѣзъ печата той това не можеше да сторѣ, защото имаше цензура, а чрѣзъ митинги — още по-малко. Но сега, чрѣзъ своето прѣдставителство, на всѣкого едно отъ насъ той е далъ мандатъ да надникне прѣзъ завѣсата, която закрива онова минало, за да може, казахъ, да види това, което неговитѣ управници сътворили, творили ли съ достатѣчно, той ли е виновентъ, ако чрѣзъ побѣди не може да задържи това, което е спечелено, и има ли нѣкои други виновни; има ли тукъ вина, на неговитѣ управници ли е тя, отиждѣ другадъ ли произхожда; на всѣки случай, нему е нужна яснота. Това му трѣбва още повече, както казахъ, за да му служи като указателъ за бѣдѣнитѣ неговѣ дѣйствиа, за неговата работа, за да достигне онова, което е неговъ завѣтенъ идеалъ.

Г. г. народни прѣдставители! Менѣ ми се падна да развия втората точка отъ прѣдложението, а именно пасажътъ: (Чете) „Българскитѣ храбри войници, далечъ отъ своитѣ сѣмейни огнища, оставени мѣсеци наредъ верѣдъ най-големитѣ страдания и опасности, не намѣриха отъ страна на държавата въ лицето на тогавашнитѣ правителства онѣзи законни грижи, които можеха да облекчатъ положението на едни и да спасятъ отъ смъртъ други“. Азъ ще се спра на този пасажъ и ще се помѣча въ общи черти да нахвърлямъ факти, отъ които да можете да сѣдите, доколко тогавашното правителство е имало възможностъ да вземе всички възможни грижи, за да намали смъртта на онѣзи, които отидоха да отстояватъ неговитѣ интереси. Менѣ ми трѣбва едно малко отклонение, като прѣдоставка, за да може моето заключение отпослѣ естествено да се види, доколко то има своята смисълъ.

Бившето правителство, което, като водѣ дълга борба противъ личния режимъ, дойде като носителъ на принципа — най-добри отношения съ нашата сѣдка Турция, въ послѣдствие, на 12 февруарѣи 1912 г. сключва съюзъ съ Сърбия, послѣ, прѣзъ августъ — конвенция и по-нататѣкъ сключва конвенция и съ Гърция. Говори се, че на 2 августъ е имало коронентъ съвѣтъ въ Търново и че тамъ е станало размѣнение на мисли относително тази война. Самъ по себе си въпросътъ, който се помага и слѣдва, е: ако на 12 февруарѣи се сключва съюзъ — нѣма да влизамъ въ разбирателство, доколко въ този сключентъ съюзъ е било схванато вѣчно и доколко е било

вазото въ съображение, да-ли той е отговарял на нашите национални идеали, да-ли се е имало прѣдъ видъ това, което той може да допринесе, като се е имало прѣдъ видъ нашето положение на Балканитѣ, оставямъ, казвамъ, настрана този въпросъ, защото темата, която ще се помъча да развия, не го засѣга, изтъквамъ го по други съображения — осемъ мѣсеци слѣдъ сключване на този съюзъ се обяви и мобилизацията; пита се, достатъчно врѣме ли е това, отъ осемъ мѣсеца, за да могатъ да се взематъ известни мѣрки, за да може да се стори това, което дѣйствително е било необходимо за армията? И втори единъ въпросъ: когато се сключватъ военни конвенции, когато се сключватъ съюзи отъ естество такава, отъ каквото ние знаемъ вече, че бѣха сключени, това не навежда ли когото и да бжде на мисълта, че естествено би трѣбвало да се воюва и ще се воюва? Чухъ онзи день г. Теодора Теодоровъ, когато ставаха дебатитѣ по отпускане сумитъ за бѣжанцитѣ, чухъ го и въ прѣдборната му агитационна рѣчь въ Плѣвенъ, да лансира слѣдующата мисль: когато, казва, страната е въ война, когато вне управляватъ въ едно военно врѣме, това не значи още, че вне можете да мислите, да разсуждавате, да дѣйствувате тъй, както вне бихте вършили това въ мирно врѣме. Разбирамъ, че съ това той искаше да каже: че, при положението, въ което се е намиралъ кабинетътъ Гешовъ—Даневъ, му се е отнемала всѣкаква възможностъ за една по-планомѣрна и по-цѣлесобразна работа, слѣдователно, отнета му е била всѣкаква възможностъ да може той да нагоди всичко това така, щото да не се яви въ послѣдствие възможностъ отъ оплаквания или отъ издирване въобще на това, което той е вършилъ. Казахъ, ако дѣйствително толкова по-рано, осемъ мѣсеца, сж се сключвали съюзи, безспорно, че втората мисль, която би дошла на ума на всѣкого одного е, какъ войнитѣ се водятъ. Безспорно е, че тѣ се подготвятъ по дипломатически пѣтъ, а и военно. Значи всѣка една война, подготвена дипломатически, слѣдва да бжде подготвена и военно. Подъ думата „военно“ се разбира въоръженнето, транспортътъ, продоволствието, санитарното състояние на войската, поне дотолкозъ, доколкото това е било възможно за врѣмето, съ което се е разполагало.

Г. г. народни прѣдставители! Нашата армия е била въоръжена презъ 1907 г. И забѣлжете, че оттогава почти до обявяването на мобилизацията не сж правени нови набавяния. Въоръжението до 1907 г. е било съ огледъ, като се е ималъ прѣдъ видъ противникътъ ни. Тогава Одринъ не бѣше укрѣпенъ. Слѣдователно, и ние нѣмахме защо да вършимъ нѣщо повече съ това или, въобще, налагаше ни се да правимъ нѣщо повече отъ това, слѣдъ като прѣдполагамиятъ ни неприятель укрѣпи Одринъ. За никого не е тайна вече, че при обсадата на Одринъ намъ ни липсваше обсаденъ паркъ. Икономически съображения ли сж диктували да не бжде снабдена българската армия съ такъвъ азъ това не знаа, но едно, което е вѣрно, то е, че послѣдствията, грознитѣ послѣдствия отъ лишаването на армията отъ таква едно въоръжение, сж налице, нѣщо по-лошо — тая липса, този недостатъкъ отъ въоръжение имамъ и политически послѣдствия; какви — всѣкому отъ васъ е известно. Не допускамъ и не мога да допусна, че това е станало поради икономически съображения, че за единъ такъвъ паркъ би трѣбвало да се похарчатъ 10, 15, 20 милиона лева, и, безспорно, ако ние го имаме още въ началото, когато отправихме войскитѣ си къмъ Одринъ, тогава, може-би — не може-би, но съ сигурностъ — бихме го взели, и войната би се съкратила и, слѣдователно, излишнитѣ разходи, които се правиха, въ послѣдствие, нѣмахме да станатъ. Тѣй щото, споредъ мене, и това икономическо съображение не можеше да послужи като оправдание

за тогавашното правителство, дѣто то не е снабдило армията съ този паркъ.

По-нататкъ — въ врѣме на войната. Войната се обяви на 5 октомврий, а пѣкъ данни говорятъ, че на 24 септемврий 1912 г., значи, една недѣля слѣдъ мобилизацията, правителството купува 15 милиона патрони и 41 хиляди килограма нитроглицеринъ за бездименъ барутъ; на 24 септемврий 1912 г., една недѣля само слѣдъ мобилизацията, то поръчва 25,000 манлихерови пушки; на 30 септемврий поръчва наново пушки; на 2 ноемврий 1912 г., слѣдъ люлебургазкия бой вече, купува нови 50,000 пушки. Вне виждате, слѣдъ мобилизацията, слѣдъ боеветѣ, то се грижи за купуване на пушки, да снабди войската съ оръжие, да я въоръжи! Е ли това небрѣжностъ, е ли това отъ страна на правителството желание за икономии, било ли е то въ невъзможностъ, не е ли то разполагало съ срѣдства да въоръжи армията, за насъ, за народа, за народното прѣдставителство, засега, това е покрито съ було; но едно за насъ е ясно, то е, че невъоръженъ нашиятъ войникъ, лишень отъ възможностъ да се брани и напада, сж послѣдвали отъ това излишни жертви, да не кажа нѣщо повече, може-би, и катастрофи. За никого отъ васъ не е тайна, всичко туй ние го видѣхме, когато допълнителнитѣ полкове, които се образуваха при всѣка една дивизия, тръгнаха съ собственитѣ си дрехи, съ собственитѣ си япанджаци и съ пушки отъ стара система останали отъѣкога. Казахъ, че деветъ мѣсеца по-рано се е замислило да се сключватъ съюзи, правятъ се военни конвенции; на всѣки случай, за мене поне, това ме навежда на мисълта, че правителството е мислило да воюва. А който замислюва да воюва, първа негова длъжностъ, споредъ мене, е тутакси да замисли да подготви въ военно отношение войската. Защо не е сторило това бившето правителство, имало ли е то прѣчки — ето туй е правото на народното прѣдставителство, ето при какви случаи приложението на чл. 106 отъ конституцията си има съвършено мѣстото. Може-би, и за честта на България намъ да ни се изтъкнатъ съвършено оправдателни доводи; може-би, не само умисль, не само небрѣжностъ, не само недогледностъ, нехващане, но да се изтъкнатъ нѣкакви други причини, които съвършено да оправдаятъ виновнитѣ — tant mieux, толкозъ по-добрь, защото една по-малко черна страница ще има да впишемъ отъ тая война въ историята, когато въ бждше историкътъ ще я пише. Това само за въоръжението на армията.

Менѣ ми се струва, че тия така хвърлени одри черти сж достатъчни, за да ви наведатъ на мисълта и убѣждението, че въ това направление народното прѣдставителство би трѣбвало съ издирване да бжде освѣтлено.

Казахъ, военното подготвяне на армията обнема въ себе си още и нейното продоволствие, обнема санитарното състояние, прѣвознитѣ срѣдства и т. н. Нѣмахъ възможностъ — а и това не желаехъ да права — да се ровя въ архивитѣ. Добрахъ се само до единъ рапортъ на комисията за провѣрка оплакванията по военнитѣ доставки, назначена отъ Министерския съвѣтъ съ постановление № 5 отъ 20 февруарий 1913 г., въ съставъ: г. Лафчиевъ, главенъ сждебенъ инспекторъ при Министерството на правосъдието, г. Иванъ Вешковъ, юрисконсултъ при Министерството на желѣзницитѣ, г. Гешовъ, финансовъ инспекторъ, и народнитѣ прѣдставители г. г. К. Илиевъ и Цоню Бръшляновъ. Отъ тѣхъ г. Цоню Бръшляновъ е принадлежалъ на прогресивната партия, а г. К. Илиевъ, ако се не маа, на народняшката партия; относително останалитѣ господа, тѣ сж известни въ България всѣкому, съ тѣхната почтеностъ, честностъ и скрупульозностъ. Отъ този тѣхенъ рапортъ, азъ виждамъ, че слѣдъ обявяването на мобилизацията и на войната се правятъ доставки за га-

лети — подчертавамъ това — правятъ се доставки за осемъ автомобиля, правятъ се доставки за палатки, правятъ се доставки за матарки. Вие схващате, г-да, защо азъ ви изтъквамъ тѣзи четири вида доставки: галети, автомобили, палатки, матарки. Всички тѣзи нѣща сж отъ естество да могатъ да бждатъ набавени въ едно кратко врѣме, а най-главното — набавени, когато и да би било, тѣ не подлежатъ на развала. Единъ, който иска да воюва, може ли да изпусне изпрѣдъ видъ галетитѣ, най-удобното, най-трайното, което може да послужи, както за посене, така и за храна на войника? Палатката — колкото щете я оставите въ складоветѣ, тя ще ви стои, по винаги тя е пужна за войника. Транспортитѣ срдѣства, автомобилитѣ, 8 или 10? По-нататкъ слѣдватъ 33 търга — всичкитѣ сж слѣдъ боеветѣ, нѣкои даже слѣдъ спирането на военнитѣ дѣйствия на Чаталджа. Отъ тѣхъ само нѣкои и други ще ви изтъкна, за да видите какво е нѣмало, за какво не се е мислило. Напр., 200 цинкови вани, царвули, 200 хиляди чифта опинци, брашно, антерин — това е сѣ тогава поржчано, правете си сами вне умозаключението. Антерин! Имаше ли се възможностъ въ България да бждатъ поржчани, ушити, складиращи и винаги дадени на войника? Вани! Този, който говори за война, особено като има прѣдъ видъ дневния начинъ на въоръжение, тутакси ще му дойде на ума, че тамъ има изхабяване на нерви, че тамъ банята сама по себе си е необходима и че нищо по-лесно да се направи и у насъ.

Ако ви изтъкнахъ тукъ всички тия нѣща, то не е за да влизамъ въ разбирателство на въпроса: правилно ли сж произведени тия търгове, не сж ли правилно произведени, а само да пахвърля прѣдъ васъ въ общъ смисълъ въпроса: останалото вне сами ще заключите — това, което е липсвало за армията, можело ли е да се достави и колко е било необходимо. Позволете ми единъ цитатъ отъ този рапортъ, за да видите, какво казва тази комисия, когато обсъжда въпроса за палаткитѣ. Злото, споредъ нея, не е още тамъ че тѣ сж поржчани късно, но тамъ, че тия търгове се произвеждатъ по начинъ и по процедура, които далечъ не отговарятъ нито на законъ за търговетѣ, нито на цѣлѣта, която се е гонила съ тѣхната доставка. И комисията дохожда до заключение, че благодарение на начина, по който търговетѣ сж произведени, внасяни въ Министерския съветъ и връщани, напийтъ войникъ е билъ „злопоставенъ“ — тази дума не е моя. (Чете) „Нѣщо повече, има случаи, като напр., съ палаткитѣ и матаркитѣ, дѣто поради неспазването наредбитѣ на цитирани законъ и поради липсата на една разумна система при опрѣдѣляне нуждата на армията и начина на доставяне на прѣдметитѣ, армията е бивала оставяна въ лишение отъ най-необходимото — бивала е, съ една рѣчь, злопоставяна“. Това е единъ цитатъ отъ рапорта на тази комисия. Азъ ви казахъ, г. г. народни прѣдставители, нейния съставъ. Ако комисията въ този си съставъ си служи съ тѣзи изрази, като сжщеврѣменно по-нататкъ тя се оплаква, че не е имала възможностъ да влѣзе въ разбирателство, въ издирване и на други нѣща, защото не е била облѣчена съ слѣдствена властъ и права, можете вие по-нататкъ да сждитѣ, дали си има мѣсто или не приложенето на чл. 106 отъ конституцията.

Ще се спра сега върху санитарното състояние на армията. Право да ви кажа, както щете, но ако има нѣкъдѣ, споредъ мене, кждѣто правителството да не е изпълнило дълга си и да не е мислило да го изпълни, то е въ това отношение. Всички сте свидетели — свидетелъ съмъ и азъ — какъ тръгнаха напийтъ дивизии — 30 м. конци за зашиване рани, липса на всѣкакви прѣвръзочни материяли. И най-главното е това, че туй не е било отдѣлно за една или двѣ

дивизии, а вижда се, че е било общо за цѣлата армия. Откъдѣ черпя тия свѣдѣния, нѣма нужда да ви казвамъ и да ви цитирамъ никакви рапорти и доводи. Оплакванята, които идатъ отъ всѣкъдѣ, печатани въ напийтъ вѣстници, и главниятъ воененъ лѣкаръ въ едно свое изложение или, кажете го, опровержение или даватъ ясна прѣдстава, какво биваше правителството е вършило, за да снабди армията и подобри положението ѝ въ санитарно отношение. Даннитѣ гласятъ, че лѣкарства сж купувани единъжъ прѣзъ 1903 г. и другъ пжтъ прѣзъ 1907 г., и оттогава нищо не е купувало. На 10 ноемврий 1912 г. сж купени медикаменти за 750.000 л. Значи, за прѣвъ пжтъ слѣдъ боеветѣ на Чаталджа се замислятъ за санитарното състояние и за облекчението на армията въ това отношение. На 17 ноемврий се поржчватъ дезинфекционни срдѣства, на 19 ноемврий — бактериологически апарати за холерно болнитѣ. Вѣрно е — никой не може да откаже това — че неизмѣнни съпжтници на войната сж епидемическитѣ болести: холерата, тифътъ и пр.; по още по-вѣрно е, че каквито и мѣрки да се взематъ, тия болести не могатъ съвършено да се избѣгнатъ. Въ туй отношение тѣ ще слѣдватъ войната, жертви ще има, ранени ще има; но съгласете се, че взетитѣ мѣрки могатъ да облекчатъ положението на раненитѣ и могатъ да намалятъ жертвитѣ. И струва ми се, че ако бѣше се мислило наврѣме, че тѣзи епидемически болести сж съпжтници на войната, ние на Чаталджа нѣмаме да дадемъ тия жертви толкова, колкото ги дадохме. Бивало е случаи, когато лѣкари сж говорили — това и на мене сж го разиравали — че сублиматъ е нѣмало да си измѣнятъ ржцѣтѣ. И ако нѣщо се е сторило въ това направление, то е благодарение на складоветѣ въ Лозенградъ, отъ които сж се снабдили. Пита се: е ли небрѣжностъ това опущение на правителството и може ли нѣкой да носи отговорностъ за това и въ какъвъ размѣръ. На всѣки случай, отговорътъ е единъ, че всички тѣзи факти, че всички тѣзи обстоятелства налагатъ едно изпитване, защо това не е станало, кои сж причинитѣ, и оттамъ, както казахъ, да останемъ по-нататкъ на българския народъ да си каже думата въ това направление, ако той има да се сърди нѣкому за това. Но той трѣбва да знае, защо неговитѣ синове бѣха оставени безъ медицинска помощъ. Азъ ще си позволя да прочета прѣдъ народното прѣдставителство една телеграма, подадена въ Ермени-кой отъ началника на санитарната частъ на третата армия, санитарниятъ полковникъ д-ръ Дагоровъ, на 9 ноемврий 1912 г. Тя характеризира много добръ, какво се е било правило за санитарното състояние на нашата войска. Тя гласи: (Чете) „Лозенградъ. Началника на санитарната инспекция. По заповѣдъ на командующия армията, обиколихъ третата и петата дивизии и намѣрихъ, че положението на войницитѣ е отчаяно. Повечето отъ войницитѣ сж болни отъ холера, голѣма частъ сж вече умрѣли. Само въ с. Тарфа умиратъ на день по 70—80 души войници. Болницитѣ сж прѣпълнени съ по 300—400 дори и до 900 души въ една болница. Лѣкаритѣ нѣматъ никакво лѣкарство, което да дадатъ на болнитѣ, защото исканитѣ лѣкарства и дезинфекционнитѣ срдѣства още не пристигатъ. Задоволяватъ се да имъ даватъ по нѣколко капки йодова тинктура съ вода. Липсва чай, захаръ за каквито здрави и болни войници простиратъ ржцѣ. Най-настойтелно моля да се изпратятъ веднага исканитѣ количества лѣкарства и дезинфекционни срдѣства до гара Синекли, раздѣлени поотдѣлно по дивизии, да се достави за храна на войницитѣ достатъчно количество киселота и да се изпраца за храна оризъ и картофи, като се избѣгнатъ бобовитѣ растения. Да се набавятъ сждове за прѣваряване на вода и канчета за пиене на чай. Отъ офицеритѣ мнозина сж вече болни и нѣколкома умрѣли отъ холера. № 256 с. Ермени-

кьой, 9 септември 1912 г. Началникът на санитарната част III армия, санитарен полковник д-ръ Дагоровъ. По-добра илюстрация за това, което се е сторило въ санитарно отношение за нашата армия, азъ не мога да намеря, но всеки единъ отъ васъ безспорно сега, когато ви говоря, същевременно знае, че върналитъ се отъ бойното поле войници сѣ едно и също казватъ: „Вихме се, проливахме кръвта си, сторихме това, което дългътъ къмъ отечеството налагаше да сторимъ, но тогазъ, когато нашата кръвъ сѣ лѣеше, нѣмахме кой да ни прѣвърже, нѣмахме кой да ни подкрѣпи, ние не можехме съ дни и недѣли да намеримъ прѣвързоченъ пунктъ, и ако го намирахме, нѣмахме съ какво да ни прѣвържатъ“. Азъ не съмъ да не схващамъ, че въ врѣме на военнитъ дѣйствиа всички тия работи не могатъ да бѣдатъ уредени като часовникъ, не може да вървятъ така, както сега вървятъ въ мирно врѣме въ болницитъ, но и вие ще се съгласите съ мене, че съвършеното изоставяне на армията въ това направление, недопринасянето нищо въ това отношение сѣ повече отъ небрѣжностъ, да не кажа прѣстѣнна небрѣжностъ.

Г. г. народни прѣдставители! Съ тѣзи нѣколко черти азъ сложихъ това, което можеше да ви сложа, като база за разискване относително въпроса, дали бившето правителство е сторило и имало ли е възможностъ да стори всичко, за да може да мине войната съ по-малко жертви, било въ ранени, било въ смъртни случаи.

Въ нашето прѣдложение стои единъ другъ пунктъ. Това е за прѣстѣпленията, вършени въ тилловото управление отъ отдѣлнитъ личности, отъ отдѣлнитъ учрѣждения, трѣбва ли ние да подиримъ отговорности и за тѣхъ. Безспорно е, че нѣма нужда да говоримъ, за да убѣждавамъ народното прѣдставителство въ това направление. Доста се е говорило за реквизиционнитъ комисии, не само за начина, по който тѣ изпълниха възложенитъ имъ мисии, но и за начина, по който тѣ бѣха подготвени въ мирно врѣме. И сега идете погледнете която щете бумата, ще видите, че въ нея нѣма цѣлесобразностъ, въ нея нѣма това, което се е искало да бѣде направено. Отъ селата се искатъ дафинови листа, иска се да се шиятъ щиноли за войницитъ — тамъ, дѣто нито има сукно за шинели, нито има машини; а градоветъ сѣ натоварватъ да доставятъ навуша. Може-би нѣкой ще ми възрази: „Та кой сѣ виноватъ за това, правителството ли е виновато?“ На пръвъ погледъ, не. Но ако тѣзи комисии, създадени по закона и правилника за реквизицията въ мирно врѣме, сѣ недоскханали тѣзи работи, не сѣ могли да ги сторятъ, менъ ми се струва, че началническитъ институти трѣбваше 8—9 мѣсеца по-рано да заобиколи, да види и да даде нужнитъ наставления, а не да сѣ облѣга изключително на мѣстнитъ комисии, които сѣ сторили това, може-би, отъ неразбиране, може-би, защото не е имало кой да имъ даде упѣтване. Въ всеки случай, при обявяването на мобилизацията, ние видѣхме още отъ първия день недоразумѣния и оплаквания, които почнаха да идатъ отъ бойното поле. Първата телеграма, която сѣ получи въ Плевенъ, бѣше оплакване отъ тилловото управление — че хлѣбътъ билъ плѣсенясалъ, а първитъ ешалони нѣмали брезенти или нѣмали розетки, за да завиятъ колата, съ които трѣбваше да съпровождатъ частитъ, заедно съ които вървѣха. Никой никому не бѣ казалъ и отъ никого не бѣ поискалъ брезенти, никой не бѣ сѣ замислилъ за розетки, а джазовстѣ почнаха да валиятъ, и отъ тамъ почнаха да сѣ оплакватъ отъ плѣсенясалъ хлѣбъ. Недогледностъ ли бѣше това, недоскханане ли или какво друго, но въ всеки случай и въ туй направление, ако сѣ погледне, нѣма да бѣде злѣ. Ние чухме оплакване, напр., като това: комендантъ отива въ пѣкакъвъ сѣ завзетъ градъ; цѣната на брашното, да положимъ, е била 21 л., слѣдъ това вие виждате, че сѣ вдига на 27 л. Продавачътъ е единъ,

конкуренция никаква. Защо това? Заповѣдъ подобна имало. Това е само слухъ, не го твърдя, изпасамя го само като слухъ. Разправятъ и други истории. Казватъ, че често пѣти останали отъ неприятеля припаси сѣ обсебватъ, и вмѣсто да сѣ тури рѣжа на тѣхъ като държавини и да сѣ продадатъ като такива, явява сѣ нѣкое частно лице, мисли ги за свои и ги прѣпродава. Въ туй направление всеки отъ васъ е чулъ редица оплаквания. Не е злѣ и тамъ да сѣ назърне.

Едно нѣщо, на което ще обърна вниманието на почитаемото народно прѣдставителство и при завършване на рѣчта си, сѣ пакъ едно извлѣчение отъ казания рапортъ. Когато говори за начина, по който сѣ извършени тѣзи 33 търга, тази комисия дословно казва, че въ обявленията, изпратени до търговескитъ камари за извършването на търговетъ, писвало е не само датата, т. е. денътъ и часътъ, когато ще сѣ извърши търгътъ, а често пѣти и количеството. Единъ търговецъ сѣ извършвалъ по единъ начинъ, други — по другъ начинъ. Но, въ всеки случай, комисията дава слѣдующето заключение, и менъ ми се струва, че въ случая нейното заключение за насъ е по-мѣрдо-давно отъ всички други, които ние можемъ по прѣдположение да си правимъ: (Чете) „Като прѣкратили своята работа, изказва мнѣние, че сѣ наложително, щото всички доставки за нуждитъ на армията, извършени прѣзъ врѣме на мобилизацията въ Военното министерство и въ главното тилово управление, да бѣдатъ проучени отъ една специална анкетна комисия, на която да сѣ даде по законодателенъ редъ пълна слѣдствена властъ; проучването да сѣ отнася, както за възлагане на доставкитъ, така и за изпълнението имъ отъ гледна точка на законността и цѣлесобразността“. Ако една комисия намира, че трѣбва дѣйствително едно проучване въ туй отношение дѣлата на бившето правителство, менъ ми се струва, че народното прѣдставителство нѣма какво по-нататъкъ да сѣ колебае, дали анкетата сѣ налага или не.

Г. г. народни прѣдставители! Това ми бѣше отредено отъ моитъ другари да кажа досежно прѣдложението ни за анкетата. Азъ не сѣ съмнѣвамъ, че всички вие, които сте получили мандата си отъ избирателитъ да проникнете въ дѣлата на бившия кабинетъ, прѣзъ врѣме на който сѣ водѣ тази война, за да сѣ види отъ дѣидатъ нещастията на тази страна. Съ чиста съвѣсть ще вдигнете рѣжа за назначаването на такава анкета. Съ това бързамъ да кажа, че не цѣля и не мисля, че тя трѣбва непрѣмѣнно да дири прѣстѣпления — не. Ако нѣкога трѣбва да сѣ прилага чл. 106 отъ конституцията, ако нѣкога народното прѣдставителство може да упражнява контролъ надъ правителствата, такъвъ, какъвто по силата на смѣния членъ ние всеки день, прѣзъ нашитъ запитвания, правимъ тукъ, въ случая той сѣ налага повече, отколкото всекиго. И никога, може-би, законодателятъ на нашата конституция, когато сѣ редактиралъ този членъ, не сѣ намиралъ приложението му по-подходяще, отколкото въ този случай. Сторите ли това, вие ще изпълните дълга си като народни прѣдставители, къмъ страната, къмъ народа, защото назначаването на една такава анкета, споредъ мене, ще сѣ яви, като единъ отводникъ на накупѣлата народна съвѣсть; тя ще допринесе за успокоение на духоветъ; тя ще допринесе за уталожването на страната. И тогава, за честта на България, обичамъ да вървамъ, че нѣма да сѣ намѣрятъ прѣстѣпления, нѣма да сѣ намѣрятъ грѣшки, които да водятъ и къмъ утлавна отговорностъ. Дано всѣчко това, което сѣ сѣ сложило въ убѣдението на народа, излѣзе погрѣшно. Толкозъ по-добъръ за България, толкозъ по-добъръ за нашата страна, защото, казахъ го, историята на тази война нѣма да има въ туй направление позорни страници. (Нѣкои отъ дѣсницата и дѣсния центъръ рѣкопѣскалъ)

Прѣдседателъ: Има думата г. Ради В. Радевъ.

Р. В. Радевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Азъ за пръвъ пътъ се качвамъ на трибуната въ Народното събрание, и то въ много тържественъ моментъ. Азъ чувствавамъ всичката тържественостъ на момента, защото, струва ми се, че днесъ Народното събрание издава едно рѣшение, прави равносметка на близкото минало, констатира печалбитъ и загубитъ на България. Азъ ще се погрижа да бъда колкото е възможно по-въздържанъ, колкото може да бъде въздържанъ единъ войникъ, съ оржиято на когото сж се подигрвали, лавровитъ вѣнци на когото сж разкъсани и хвърлени въ праха, и печалбитъ на когото сж оставени да се разграбятъ...

Четворица другари, народни прѣдставители, взехме инициативата да направимъ едно прѣдложение за анкетиране дѣлата на миналитъ правителства. И четворицата бѣхме водени отъ една и съща мисль — да задоволимъ едно всеобщо народно желание. Още прѣзъ изборитъ за XVI-то обикновено Народно събрание, както и прѣзъ врѣме на агитациитъ по изборитъ за XVII-то обикновено Народно събрание, ние, кандидатитъ, като кръстосвахме по селата между населението и водѣхме нашата агитация, слушахме отвѣждѣ, въ всѣки кътъ на нашитъ избирателни колегии, едно и също. Ние констатирахме, че на душата на българина тежи нѣщо. Задушени въздишки повдигаха гърдитъ на всѣки избирателъ, когато ние, агитаторитъ, се докосвахме до най-болната струна на врѣмето. Тази болна струна е: кои бѣха причинителитъ на онова злощастие, та България отъ върха на славата си да падне ограбена отъ нѣтъ съседъ. Това се повтаря прѣзъ избирателнитъ периоди за двѣтъ обикновени Народни събрания. Не се съмнѣвамъ, г. г. народни прѣдставители, че вие сте констатирали същото въ вашитъ избирателни кътове. Не се съмнѣвамъ, че и сега, когато ви се удаде случай да отидете между избирателитъ си, се една и съща дума стои на първо мѣсто въ тѣхнитъ уста: защо постигна отечеството ни тази злощастина, кои бѣха причинителитъ ѝ. И по-послѣ питатъ: имате ли намѣрение да ни освѣтите по този въпросъ, имате ли намѣрение да хванете причинителитъ на това нещастие и да ги накажете? Това народно желание накара насъ, четворицата другари, да вземемъ инициативата да внесемъ прѣдложение за анкетиране дѣлата на миналитъ правителства; това, струва ми се, накара всички другари, които подписаха прѣдложението, да го и поддържатъ; същиятъ мотивъ вѣрвамъ, г. г. народни прѣдставители, ще ви накара да вдигнете ръка за признанието му. Защото азъ не се съмнѣвамъ, че всѣки единъ, отъ васъ, дори и онѣзи, които мълвата подозира за голѣми виновници въ катастрофата на България, съ същата готовностъ ще поискатъ освѣтлението на въпроса прѣдъ българския народъ.

Прѣзъ врѣме на агитационнитъ борби и по-послѣ, прѣзъ врѣме на прѣнията, които се повдигаха въ нашата преса, въпросътъ, колкото и да бѣше ясенъ, отъ една страна на насъ, които бѣхме на бойното поле, отъ друга страна на онѣзи, които слѣдѣха отъ тукъ, отъ София и отъ градоветъ на България, събитията отблизо, колкото и да бѣше, казвамъ, ясенъ, сѣ пакъ прѣзъ агитационни рѣчи разнитъ заблуждения, които се сѣха отъ всѣка страна прѣзъ избирателния периодъ, забулха дотолкова истината, щото тя въ този моментъ е неузнаваема. Отъ всѣка страна прѣдъ избирателитъ се явиха агитатори, които сочеха политическия си противникъ за единственъ виновникъ на погрома. Това се правѣше отъ всички страни. Отъ една страна се сочеха хората на либералната концентрация като единствени причинители на погрома, отъ друга страна се сочеха онѣзи, които

бѣха на властъ и които държаха въ рацѣтъ си съдбинитъ на България на 16 юний 1913 г. И въ този разгартъ да се опрѣдѣлятъ отговорноститъ и да се търсятъ отговорницитъ дори бѣше замѣсена и личностъта на цари. Единъ сочеха за виновникъ помощникъ главнокомандующия, генералъ Савовъ, други сочеха шефа на правителството, г. д-ръ В. Радославовъ, трети говорѣха, че виновници сж г. Даневъ и г. Теодоръ Теодоровъ. Толкова много заблуждения се носѣха, толкова много фрази се казаха за заблуждаване на българския народъ, щото едно прѣчистване на атмосферата е необходимо — едно безпристрастно прѣчистване на тая атмосфера — за да намѣримъ и покажемъ на българския народъ, кое е истината, да облекчимъ неговата душа. Въ този вихрь на прѣнията — пека отбѣтка и туй — нѣкои дори отидоха дотамъ, до този абсурдъ, щото почнаха да прѣскачатъ увѣрении между българския народъ, като-че-ли краятъ на неговото царство е настѣналъ. Какво говорѣха тѣ? Вѣроятно, тѣ, като агенти на онѣзи, които се чувствуваха виновни за погрома, говорѣха, че никога българското царство не е съществувало повече отъ 30 години, ergo, и новото, послѣдно българско царство, понеже е изживѣло 30-годишенъ периодъ, трѣбвало да умре!... До такива дори абсурди докаждаха агитаторитъ на онѣзи, които се чувствуваха виновни за злощастията ни — агитаторитъ на онѣзи, които мислѣха, че скоро, може-би, истината ще изникне и правосъдието ще наложи своята тежка рака върху тѣхъ... И до днесъ продължава това цѣлороение, и до днесъ истината не е разбулена, и до днесъ българскиятъ народъ чака отъ парламента да извърши своята най-велика длъжностъ. Очитъ на българския народъ сж обърнати днесъ къмъ българския парламентъ. Отъ него чакатъ да се изслѣдва всичко станало прѣзъ врѣме на войната, да се намѣрятъ причинитъ и причинителитъ на нашитъ нещастия и авторитъ на тѣзи нещастия да бждатъ изловени, съдени и наказани.

Единъ кратъкъ прѣгледъ върху работата, която ще има да върши парламентътъ, е необходимъ. Много е говорено, много е и писано върху това. Правителството на г. Данева, въ първитъ дни слѣдъ падането му и още когато бѣше на властъ, ако щете, се намѣри много патѣно, понеже за България настѣлаха чернитъ дни, понеже въ една педѣля България отъ върха на славата си падна въ праха. Правителството, прѣдставявано отъ двѣ партии, народнишката и прогресивно-либералната, побърза да си отърси яката отъ властѣта, побърза, заедно съ туй, да прѣсе на всички страни слухове, че либералната концентрация е причинителка на нещастията. Отъ една или отъ друга страна пуцани слуховѣтъ, хвърлени обвиненията, тѣ се пуждаятъ отъ едно освѣтление, което парламентътъ трѣбва да направи. Отъ една страна шефовеъта на падналитъ правителства и тѣхнитъ агитатори, тѣхнитъ трибуни, ходѣха изъ народа да сѣятъ идеята, че Радославовъ, Тончевъ и Гепадиевъ, които сж подписали мемоара до царя, сж били причинителитъ на катастрофата. Същитъ хора говорѣха, че причинителъ на катастрофата е д-ръ Радославовъ, защото се явилъ въ „Нова-Америка“ да държи една прочувствена, пламенна патриотическа рѣчь. Това ще каже, че управницитъ по онова врѣме дотолкова бѣха уплашени отъ лошитъ послѣдствия на своитъ дипломатически грѣшки, щото побързаха да хвърлятъ вината върху другиги; дори побързаха да хвърлятъ вината върху онѣзи, които не носѣха никаква отговорностъ за управлението на България. Такова дезертиране, на каквото бѣше прѣдметъ по собствената си вина правителството на г. Данева, подкрѣпено отъ г. Теодорова, като виденъ членъ въ това правителство, другадъ се наказва строго... въ Русия съ Сибирь на вѣчна

каторга, а въ Франция съ гилотината. Сегашното правителство — пека да не пропуснем да споменемъ и това — въ увлчението на нашитѣ противници биде наречено отъ тѣхъ най-прѣдателското правителство въ България. Прѣдателско! . . . Прѣдателско правителство се нарече това правителство отъ прѣдателитѣ. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата)

По-нататъкъ, г. г. народни прѣдставители, азъ ще се спра върху датата 16 юний, която стана фокусъ за прѣнната на всичкитѣ партии: 16 юний стана датата, около която се въртѣха, като въ магбосанъ кражъ, отъ една страна, оправданията на нашитѣ противници, отъ друга страна нашитѣ обвинения. Дори въ прѣнната и въ захласа около виновницитѣ и въ спирането върху датата 16 юний се отиде до такъвъ абсурдъ, щото единъ твърдѣхъ, че г. г. Даневъ и Теодоровъ сж отговорни до 16 юний и то до 12 ч. прѣзъ нощта, а отъ 12 ч. нататъкъ е отговоренъ вече г. Радославовъ. Прѣнната около 16 юний бѣха свършено ново нѣщо. И опѣзи отъ г. г. народнитѣ прѣдставители, които сж слѣдили дебатитѣ по онова врѣме, когато започнаха чернитѣ дни на България, тукъ, въ камарата, ще си обяснятъ много лесно, кой носи отговорността за станалитѣ на 16, 17, 18 и до края на мѣсеца събития. Азъ ще се обърна къмъ дневницитѣ на Народното събрание, ще цитирамъ нѣколко пасажѣ отъ онова паметно засѣдание на 28 юний 1913 г., петъкъ, IV-то засѣдание, когато г. Даневъ, президентъ тогавъ, направи извѣстната декларация за нахлуването на ромжнитѣ въ България. Тя ви е извѣстна, но азъ ще се спра само върху единъ пасажъ отъ нея, за да ви кажа — и послѣ съ други пасажѣ ще потвърдя сжщото — че г. Даневъ още на 28 юний, 12 дни слѣдъ 16 юний, датата на погрома, както я сочатъ тѣ тукъ, въ Народното събрание тържествено е заявилъ, че той носи отговорността за станалото тогава. Г. Даневъ казва: (Чете) „Г. г. народни прѣдставители! Отъ вчера пасамъ нови облаци сж се надвѣсили надъ България! Снощи въ 6 ч. тукашниятъ ромжнски министъръ ми съобщилъ, че ромжнското правителство дало заповѣдъ на своитѣ войски да навлѣзатъ въ България“. Констатира, че ромжнското правителство е дало заповѣдъ да навлѣзатъ войскитѣ му въ България и въ края на декларацията казва: (Чете) „Вънъ отъ това, намъ остава само едно — да протестираме високо противъ това, съ нищо неоправдано нагазване въ нашитѣ бащини огнища. Застанали на тѣзи позиции, които сж и позиции на установения редъ и на справедливостта, ние се явяваме прѣдъ сѣда на публичната европейска съвѣсть . . .“ Г. Даневъ още тогава заявява, че се явява прѣдъ сѣда на европейската публична съвѣсть; задоволява се съ едно протестиране само и заявява, че твърдо ще стои на позициитѣ, които е заемъ, а петъ дни слѣдъ това напусна тѣзи позиции. Дотолкова трая тѣхната храбростъ.

По-нататъкъ въ сжщото засѣдание, когато г. Такевъ въ своята рѣчь казва на президента: „Да, г. министри, Вие може-би, нѣма нищо повече какво да добавите, но Вие има много нѣщо да чуете отъ тѣзи, които редомъ съ Васъ и наравно съ Васъ носятъ отговорността за историческитѣ събития, които се развиватъ въ България“, г. Даневъ се задоволява да каже: „Ние я носимъ“ — за отговорността е думата. И въ края на засѣданието, понеже става дума, да-ли да се разискватъ въпроситѣ, засегнати отъ декларацията въ явно засѣдание или въ тайно, тогавъ, когато г. Даневъ не иска да се разисква съвѣмъ или да нѣма тайно засѣдание, както искатъ нѣкои опозиционери, той заявява: (Чете) „Вие, като народни прѣдставители, нѣма съмнѣние, можете да бждете на противно мнѣние, но ние тукъ, (Сочи министерската маса) като носящи отговорностъ за ржководене политиката на България, сме длъжни

да заявимъ, че не трѣбва да ставатъ дебати“. Нѣмаше нужда, прочее, да се опровергава, че отговорността на 16 юний се носи отъ г. Данева, отъ неговото правителство, отъ неговата политика и отъ партиитѣ, които крѣпяха кабинета, защото той самъ 12 дни по-късно заявява публично, тържествено прѣдъ Народното събрание, че носи отговорността за събитията. Ако азъ се спирамъ на това паметно засѣдание, то е, за да констатирамъ, че докато, отъ една страна, г. Даневъ не желас да се говори по въпроситѣ, повдигнати въ декларацията му, отъ друга страна г. Теодоровъ е държалъ една доста обширна рѣчь, съ която е засегналъ нѣкои точки отъ тази декларация. Между другото — пека за негова честъ го спомена — азъ ще посоча единъ пасажъ, дѣто г. Теодоровъ моли самъ да се остави въпросътъ за изучаването, за търсенето отговорноститѣ и лицата, които сж отговорни, въ единъ по-удобенъ моментъ. „Защо вие искате — каза г. Теодоровъ — днешното българско правителство, на което вие се клехте на врѣмето, че ще дадете всичкото съдѣйствио, докато изкара страната отъ положението, въ което я вкарваше първата война и въ което я вкара сега една втора? Защо искате непрѣмѣнно да говорите и да го накарате да говори?“ Твърдѣ ясно защо. Защото катастрофата дойде, опозиционнитѣ водители, опозиционнитѣ групи, които поддържаха по онова врѣме правителството на г. Данева, се стрѣснаха и видѣха, че сж давали подкрѣпка на една политика, която фалира въ края на крайщата. (Чете) „Изслушайте ни поне — казва г. Теодоровъ по-нататъкъ — дайте ни възможностъ, туй, което можемъ да ви кажемъ, него да ви кажемъ; не ни ловете за гуша, за да искате да ни налагате да говоримъ нѣща, които ние мислимъ, че не е врѣме да се говорятъ, нито повдигайте въпросъ за отговорностъ: кой е причината за всичко. Защото причината на днешното нещастие може да бжде тамъ или другадъ, но никога не и въ срѣдата на българския народъ, най-малко въ срѣдата на неговитѣ правителства“. На сжщия г. Теодоровъ нищо не му прѣчеше въ публичнитѣ си рѣчи прѣди изборитѣ да сочи за отговорници неговитѣ политически противници, дори и царя. Г. Теодоровъ по-нататъкъ казва: (Чете) „ . . . да не се издирва отговорноститѣ въ настоящия моментъ, да не търси отмищение въ този моментъ, да не търси партийни интереси и егоизмъ, да възтържествува въ този моментъ единъ надъ другъ, напротивъ, да се остави всичко това настрана, да се забрави, че ние сме привърженици на различни партии, че ние сме се гонили и сме се борили единъ противъ другъ, може-би злоупотрѣблявайки, но все-таки съ правата, които ни дава конституцията да забравимъ, че между насъ има различия и да помнимъ, че ние сме всички само едно въ този моментъ: чада на България, които трѣбва да напрегнатъ единодушно всички сили противъ външния неприятелъ, който не е единъ, а сж четири“. Въ първия пасажъ г. Теодоровъ самъ казва, че е нужна една анкета, самъ съзнава, че сжществува отговорности и виновници. Г. Теодоровъ! Този моментъ да търсимъ виновници и отговорници настана сега. Чадата на България, които виждатъ тукъ, избраницитѣ на народа, ще търсятъ смѣтка отъ онѣзи, които навлѣкоха голѣмото нещастие върху главата на отечеството ни.

Д-ръ Б. Вазовъ: Г. Теодоровъ искаше анкета прѣди Васъ.

Р. В. Радевъ: Ще дойде и до Васъ редъ, г. Вазовъ. Вие бѣхте облѣкли военната униформа, за да парадирате на Чаталджа, когато трѣбваше Вие, както и всички депутати, да бждете тукъ при правителството, като народни прѣдставители да го прѣдпазите да не прави грѣшки.

Д-ръ Б. Вазовъ: Не сте Вие, който ще ми показватے грѣшкитѣ.

Р. В. Радевъ: Тогавашното правителство събържа, защото всички вие бѣхте литнали въ новитѣ земи, съ различни цѣли. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Азъ протестирамъ.

Р. В. Радевъ: Когато дойде и за Васъ, тогава ще протестираме.

По въпроса за отговорноститѣ въ другъ единъ пасажъ отъ рѣчта на г. Теодорова се казва слѣдното: (Чете) „А какво сме възприели отъ васъ и какво не сме възприели, защо не сме го възприели, за това сме казали на шефоветѣ, казваме и прѣдъ Народното събрание: да почакайте малко, когато дойде врѣмето да се разсѣдятъ тия работи, да ни държите отговори за нашитѣ дѣйстви; и ние ще ги държимъ отговори за тѣхнитѣ съвѣти и ще видимъ, кой е билъ въ право и кой е билъ въ криво“.

Легендарни бѣха станали разправиятѣ по онова врѣме за голѣмитѣ злоупотреби въ тилоовото управление въ армията. Създадоха се или се чува толкова нѣща, щото ние на бойната линия се удивлявахме какъ е възможно да става това задъ нашия грѣбъ.

Г. Нирковъ: Винаги задъ гърба става я!

Р. В. Радевъ: Говориха се много невѣроятни работи за гражданското управление на страната. Гражданскитѣ чиновници, пратени задъ тѣта на армията, които би трѣбвало да иматъ единствена и главна цѣль да въведатъ свободнитѣ граждански закони въ прѣвзетитѣ земи, самитѣ тѣзи чиновници сж вършили грамадни злоупотреби въ своята властъ. Говорѣха се невѣроятни работи за изстѣпленията на войската надъ мирното и беззащитно покорено население. Това даде сжщеврѣменно материалъ на западната европейска преса, особено на французката, да очерни, колкото е възможно, нашитѣ лица; сжщата преса, слѣдъ като бѣше сложила лаврови вѣнци на нашитѣ глави, послѣ ни захрачи. Въ тази вѣхрушка отъ съобщения, отъ слухове, отъ мнѣния, истината за положението на работитѣ се свършено забули. Ние, като народни прѣдставители, слѣдъ като нашата държава, слѣдъ като нашиятъ народъ е прѣживѣлъ такава катастрофа, щото да се прости за дълго врѣме съ идеала, който е прѣслѣдвалъ, да види своя идеалъ, може-би, съ вѣкове отдалеченъ отъ него, сме длъжни да дадемъ облекчение на народа, като издиримъ виновницитѣ и като ги прѣдадемъ на правосѣдното. Нека даже и да не бжде крайната цѣль на нашата анкетна комисиия тази; въ всѣки случай българскитѣ народъ се нуждае отъ разоблачения на всичкитѣ работи, които сж достигнали до неговитѣ уши. И въ катихизиса на войната, който ние ще създадемъ тукъ, младото поколѣние ще черпи поука занаярѣдъ. Въ издирването и показването грѣшкитѣ и грѣшницитѣ, поколѣнието, което подраства, ще види, че българскитѣ народъ може да живѣе; а щомъ тѣ не могатъ да бждатъ открити, голѣмото съмнѣние, което е зародено въ душата на българина и го гризе постоянно, ще бжде единъ лошъ червей, който ще подяда нашия политически животъ занаярѣдъ. Анкетната комисиия, която искаме ние, за избирането на която, вѣрвамъ, всички ще се съгласите, въ която ще бждатъ, споредъ моето мнѣние, и би трѣбвало да бждатъ, застъпени всички политически течения въ нашата страна, ще бжде една ликвидационна комисиия: комисаритѣ ще бждатъ синдикитѣ на фалиралата Данева политика. Азъ се погрижихъ, колкото ми бѣ възможно, да нареди нѣколко въпроси, които биха

били материята, съ която ще се занимае изпитателната комисиия. Не претендирамъ да бждатъ тѣ пълни и изчерпателни, обаче вѣрвамъ, че тѣ ще създадатъ една атмосфера, въ която ще диша и ще живѣе тази изпитателна комисиия.

Въпроситѣ, на които изпитателната комисиия трѣбва да отговори, и не само на тѣхъ, но и на всички свързани съ тѣзи въпроси въпросчета, азъ виждамъ въ слѣдующата редица. Изпълни ли си задачата българската войска въ първата война, и защо дипломацията не прие мира, прѣдлаганъ намъ на Люле-Бургазъ и Чатаалджа? Защо се проточиа прѣговоритѣ за мира? Каква бѣ ролята на г. Данева въ Лондонъ, на г. Теодорова въ Парижъ и на г. х. Калчова въ Цариградъ? Защо се откри втората война съ Турция, нужна ли бѣше тя, какви цѣли прѣслѣдваше тя, и какви сж реалнитѣ ползи отъ нея? Каква е била гаранцията за изпълнимостта на договоритѣ и кой-венциитѣ съ сърби, гърци и черногорци и за арбитража на царъ Николая? Какво прави г. д-ръ Даневъ прѣди войната въ Ливадия? Какви мѣрки сж взети отъ българскитѣ правителства, когато сърби и гърци явно нарушаваха договоритѣ и се окопаваха на новата ни западна граница? Защо избухна съюзнишката война? Кой я подготви? Кой я обяви? Кой заповѣда спиране военнитѣ дѣйстви на 18 юний? Кой даде сигналъ за бѣгъ отъ Кукушъ? Кой внесе паниката въ нашитѣ войски? Каква бѣше ролята на генералъ Хесалчиева въ Солунъ, и доколко си изпълни задачата той? Защо се атакува Одринъ, и коя е реалната полза отъ това? Да-ли реалната полза отъ това сж 20 хиляди човѣшки жертви, които се дадоха тамъ или 60 хиляди турски гърла, които дойдоха тукъ да ги хранимъ? Кои избѣгаха отъ бойното поле? Кои хвърлиха пушкитѣ си прѣдъ врага? Кой агитираше между войската да отстъпва безъ напоръ? Кои прѣдадоха началницитѣ си на неприятеля и кои ги избиха по най-позоренъ и най-звѣрски начинъ? Кои погрѣчиха на държавата да не изпълни законнитѣ си грижи спрѣмо борцитѣ на бойнитѣ полета, и защо санитаритѣ нѣмаха срѣдства да облекчатъ раненитѣ? Кои лѣкари сж гледали съ бинокли холернитѣ болни? Какво прѣнасяха обратно въ България санитарнитѣ трепове, вмѣсто да прѣнасятъ болни? Дошли ли сж плѣчки въ България, колко, какви и дѣ сж тѣ? Защо санитарнитѣ власти изоставяха на 60 км. задъ бойната линия? Защо се даваше на войската кожуси и слагана срѣдъ лѣтото, а прѣзъ зимата нѣмаше храна и облѣкло? Защо се пралпаха висши граждански чиновници, които не могатъ да разпознаватъ сѣно отъ слама, да приематъ сѣно отъ Алжиръ?

С. Златевъ: Нѣмало е достатъчно генерали.

Р. В. Радевъ: Това е работа, която може да извърши единъ вахмистъръ отъ кавалерията.

С. Златевъ: Да, а изпълняваше се отъ генерали.

Р. В. Радевъ: Кой достави пушкитѣ отъ Виена и срѣщу каква цѣна? Защо се хвърлиха въ морето и се закопаха маса съѣстни продукти, защо въ една нощъ цѣната на брашното въ Деде-Агачъ се повиши на човалъ по 8 л.? Какво извършиха командированитѣ на държавна смѣтка депутати въ новитѣ земи, и какво изучиха специалнитѣ комисиии? Защо депутати напушаха поста си въ камарата, обличаха военни форми и парадиха въ новитѣ земи?

И. Ангеловъ: И ордени иматъ ли?

Р. В. Радевъ: Възможно е да сж имъ дадени. Дѣ бѣха запаснитѣ офицери и дѣ дѣйствителнитѣ? Кои бѣха началници на гари, паланки, команданти на села и градове и кои на бойната линия? Защо вой-

ската не бѣше облѣчена добръ, защо не бѣше въоръжена? Защо Македоно-одринското опълчение се пращаше на ножъ, безъ да има ножъ на неговата пушка?

Отъ крайната лѣвица: Туѣ е право.

Р. В. Радевъ: Защо снарядитѣ се свършиха, когато кѣпѣше страшниятъ бой на калиманско поле? Дѣ сж военнитѣ плячки отъ Сѣресъ, Бунаръ-Хисаръ и Одринъ? Дѣ сж безстопанскитѣ вещи и добитѣци, какъ сж продавани и дѣ сж постѣпили приходитѣ? Кой даде заповѣдъ на гражданскитѣ власти да покрѣстватъ помацитѣ, вмѣсто да въвеждатъ въ прѣвзетитѣ земи българскитѣ закони? Защо не се обезоръжи чуждото население въ прѣвзетитѣ земи и какви мѣрки бѣха взети срѣщу грѣцкия и сръбскія шпионажъ отъ нашитѣ военни и граждански власти? Защо се прѣнесе цѣлата армия отъ източния фронтъ на западния, и съ каква цѣль се централизираха българскитѣ войски при Кукушъ и Шипъ? Защо турскитѣ войски прѣминаха линията Мидия—Еносъ, защо ромѣнскитѣ войски навлѣзоха въ България и завзеха територията Тутраканъ—Добричъ—Балчикъ?

А най-главното, върху което трѣбва да се спре изпитателната комисия, ще бѣде: да даде едно широко обяснение — достѣпно за всѣки български гражданинъ, дори за овчаря въ селската колиба, защото дори и овчарятъ знае, че има погромъ въ България. — Да се даде широко обяснение на Даневото заявление на 3 юлий: „Г-да! Моята политика фалира; спасявайте България“ и на Теодоровото мѣлчане; да обясни и мотивитѣ на отказа на г. Малинова да състави кабинетъ въ най-сѣдбоноснитѣ врѣмена, каквито България е прѣживѣвала нѣкога; да даде обяснение: дѣ трѣбва да се търсятъ причинитѣ и причинителитѣ на злощастieto — България да даде 60 хиляди човѣшки жертви, да изгуби 1 милиардъ пари, територии съ българско население подъ ромѣнско, турско, грѣцко и сръбско робство срѣщу нищо, независимо, отъ осиротѣлитѣ сѣмейства и множество негодни за работа инвалиди, останали слѣдъ войната. Българскитѣ народъ жаждѣ да узнае цѣлата истина по събитията; той иска да види виновницитѣ изловени, сѣдени и наказани.

За честта на България, за успокоенieto на възмутената обществена съвѣсть, за награда на пострадалитѣ, за едно утѣшение на платущитѣ, вдовици и сираци, това трѣбва да стане, ние сме длѣжни да го направимъ. Това е единъ отъ първитѣ длѣгове на българския парламентъ въ това врѣме. Очитѣ на петъ милиона българи сж обрнати къмъ насъ и слѣдятъ съ внимание какво рѣшение ще вземемъ ние; дали ще хвърлимъ було на миналото, както нѣкои искатъ, за да се отърватъ виновницитѣ, или внимателно, добросѣвѣстно и справедливо ще го раздеремъ, ще намѣримъ виновницитѣ, ще квалифицираме прѣстѣпленията имъ и ще ги прѣдадемъ на сѣда. Това желание е не само на българския народъ; това желаятъ и околнитѣ народи, това желаятъ и онѣзи народи, които прѣди войната симпатично се отнасяха къмъ насъ, и когато видѣха до какво положение дошла България, колко голѣмо е нещастieto, което я постигна, измѣниха своето мнѣние за насъ. И сега България трѣбва да даде доказателство прѣдъ европейския свѣтъ, че тя е една държава, въ която има моралъ и въ която прѣстѣпницитѣ не могатъ безнаказано да се ширятъ; тя трѣбва да даде едно доказателство, че е една държава, която желае и има право да живѣе. Всички войници, които сж били на бойното поле, които сж излагали своитѣ грѣди на куршуми, всички осиротѣли сѣмейства, всички онѣзи, които сж оставили крака или ръка на Чатаалджа, Буларъ, на Богословъ, при Шипъ, или на Султанъ-

тене, тѣ всички викатъ за отмѣщение, тѣ всички искатъ да се издирятъ виновницитѣ на тази пакостъ, която постигна българското отечество. Не сж достатѣчни само редицата прочувствени некролози, които четохме ние за геройски падналитѣ български синове на бойнитѣ полета, нито тържественитѣ панахида; не сж достатѣчни плачоветѣ и сълзитѣ на осиротѣлитѣ сѣмейства; не сж достатѣчни пенситѣ, които българската държава отъ признателностъ ще даде на осиротѣлитѣ сѣмейства, на сирацитѣ на падналитѣ на бойнитѣ полета. Това не е достатѣчно. Въ паметъ на онѣзи, които оставиха душиитѣ си на бойнитѣ телове при Одринъ, на онѣзи, които въ мразоветѣ оставиха рѣцѣитѣ си на Буларъ, на онѣзи, които оставиха душиитѣ си подъ крѣпоститѣ на Чатаалджа, и на онѣзи, на които духоветѣ отлетѣха при Султанъ-тепе, ние ще вдигнемъ единъ великъ паметникъ, като издиримъ виновницитѣ и като ги накажемъ. (Бурни ржкоплѣскания отъ дѣсницата, дѣсниятъ центъръ и г. Т. Теодоровъ)

Господата отъ лѣвицата внасятъ едно прѣдложение за амнистия. Азъ не вѣрвамъ идеята, която движи нашитѣ приятели отъ парламента да е тази: да се забрави миналото, да се хвърли було върху него. Господата отъ лѣвицата, които искатъ да лопятъ голѣми брѣмбари, нека добръ да си отгварятъ очитѣ, защото, може-би, голѣмитѣ брѣмбари ще успѣятъ да се провратъ прѣзъ тѣхната амнистия.

Отъ крайната лѣвица: А-а-а! (Възражения)

С. Момчевъ: И вашитѣ брѣмбари не сж малко.

Р. В. Радевъ: Ако и вие искате да не ги пропуснемъ, азъ ви напомнявамъ, че ние всички, които сме тукъ, трѣбва да гласуваме за изпитателната комисия и да образуваме една мрѣжа, една паяжина отъ здрави вжжета, за да не може никой да се проверѣ прѣзъ нея.

Г. г. народни прѣдставители! Отъ страна на лѣвицата тоже се внася едно прѣдложение за назначаване изпитателна комисия върху злощестиятѣ, които постигнаха България. Азъ мисля, че добръ би било, вмѣсто да се раздѣляме на двѣ страни, да обмѣнимъ мисли тукъ, въ Събранието, и всички солидарно и единодушно да изберемъ една обща изпитателна комисия. Това ще бѣде много добръ, това ще даде гаранция на българския народъ, че дѣйствиелно тукъ ние сме рѣшили по най-добросѣвѣстенъ начинъ и най-справедливо да се произнесемъ върху повдигнатия въпросъ.

Искането на вносителитѣ на прѣдложението вие го знаете. Въ чл. 106 алинея втора отъ конституцията, дѣто се говори какви работи има да върши Народното събрание, се казва: (Чете) „Нему — на Народното събрание — се прѣдставя право да назначава изпитателни комисии по управлението“; чл. 109 пъкъ говори: (Чете) „Всѣки прѣдставителъ сжчо може да внесе въ Народното събрание законопроектъ или прѣдложение, ако тѣ сж подписани отъ четвъртината отъ присѣтствующитѣ прѣдставители“. Като се ползуваме отъ правата, които българската конституция ни дава, азъ моля почитаемото народно прѣдставителство да се съгласи съ насъ и да гласува за избирането на една изпитателна комисия, която ще анкетира, ще провери управлението на миналитѣ правителства на г. Иванъ Ев. Гешовъ и на г. д-ръ С. Даневъ изобщо и специално по войната отъ подготовкето до свършването ѣ прѣзъ тѣхнитѣ управления.

Съ това, г-да, азъ свършвамъ и ви моля най-настойтелно, съ общо съгласие, да се избере тази анкетна комисия, за да даде облекчение на душата на българския народъ. Това е необходимо. Ние се намираме на единъ крѣстопътъ. Не направимъ ли това,

53*

нето на нейните национални стремежи или пък, като се обръщаше към Австрия, към австрийския империализъм, от там да очаква осмъществяването на сжщитѣ тѣзи идеали. И, естествено е, че когато така се постави една страна, когато единъ народъ се обрне въ единъ инструментъ за прокарване на чужди интереси на Балканския-полуостровъ, той не може никога да достигне национално обединение, национално освобождение и национална независимостъ, а се получава това, което наричаме националистическа и династическа политика. Тѣзи политики прокарватъ извѣстни класови интереси на една частъ отъ българския народъ и на една династия, но никога не могатъ да доведатъ до едно пълно — даже не пълно — до едно най-близко осмъществяване на най-малкия отъ тѣзи народни идеали. И наистина ние виждаме, че България свърши не съ постигането на частъ отъ нейните идеали, а напротивъ съ единъ погромъ. Ако наистина вие, които най-много говорите за обновление на България, искрено говорите това, то първото нѣщо, което една парламентарна анкета трѣбва да издири много тѣло, е: доколко тази политика, която досега водѣше България и която се водѣше отъ всички управляващи партии, може по-нататъкъ да се води, безъ рискъ да пропадне България. Да-ли дѣйствително тази политика, която досега се водѣше и която водѣха всички наши управляващи партии, може да доведе до реализирането на нѣкои народни идеали. Ако вие сте искрени, когато заявявате, че искате обновление на България, вие трѣбва да поискате отъ парламентарната анкетна комисия да се спре, прѣди всичко, върху този жизненъ въпросъ, върху този централенъ въпросъ за живота на България и за живота на цѣлия Балкански-полуостровъ, на народитѣ на Балканския-полуостровъ, безъ които нека не си правимъ илюзии, че ние можемъ да сжществуваме единъ денъ: изчезнатъ ли тѣ, веднага настѣпва моментътъ, когато ще изчезне и българскиятъ народъ. Слѣдователно, първото нѣщо, което анкетната комисия има да направи, то е това.

(Прѣседателското мѣсто заема подпрѣседателътъ г. д-ръ Иванъ Момчиловъ)

Но, г. г. народни прѣдставители, може нѣкой да помисли, че щомъ дѣйствително тукъ има една, тѣй да се каже, основна грѣшка, която се състои въ основната погрѣшностъ на националистическата политика, то тогава нѣма отговорни, нѣма защо да търсимъ отговорности. Не е вѣрно. Всѣка една политика, несъмнено, се прокарва отъ хора. Въ конституционнитѣ страни тя се прокарва отъ партиятъ и, слѣдователно, като говоримъ за политиката, по която България се е водила досега, ние трѣбва непременно да видимъ и отговорноститѣ на партиятъ, които сж управлявали България, защото тѣ сж прокарвали тая политика. Когато ние казваме, че трѣбва да се издирятъ отговорноститѣ за политическата подготовка, обявяването и ржководенето на войната, то значи, прѣди всичко, да издиримъ отговорноститѣ на лицата, които носѣха тая политика и която непременно трѣбваше да дойде до единъ край. Когато ние искаме да опрѣдѣлимъ отговорноститѣ за катастрофата, която постигна България, ние ще трѣбва да потърсимъ тѣзи отговорности не само въ управляващитѣ тогава партии. Тѣ несъмнено сж най-прѣжитѣ отговорници, защото тѣ имаха да прокарватъ една политика, и трѣбва да видимъ, какъ сж я прокарвали и до какво достигнаха, но има отговорности и у други, които тѣ сжщо вземаха най-живо участие въ прокарването на тази политика, която прокарваше и бившето правителство. Има отговорни лица, отговорни партии, които не само сж насърчавали правителството въ този пътъ, но така сжщо сж настоявали непременно то да върви въ пътя на тая сжщата по-

литика. Така че, ние ще искаме отъ парламентарната анкетна комисия да издири не само прѣжитѣ отговорници, които прѣко бѣха замѣсени въ прокарването, въ реализирането на политиката, която България водѣше отъ толкозъ врѣме насамъ, но ние ще трѣбва да потърсимъ отговорноститѣ, които падатъ върху всички онѣзи, които подпомагаха, които насърчаваха, които тласкаха правителството и другитѣ фактори по сжщия пътъ.

А. Ботевъ: Кажете кои бѣха.

Д. Благоевъ: Моля, ще ги кажа. Именно, тамъ ми е пѣлъта: да покажа, кои сж били всички други, които тѣй сжщо трѣбва да иматъ отговорности, защото ние тукъ сигурно, ако не днесъ, утрѣ, други денъ ще слушаме рѣчи, въ които всѣки ще се старае да свали своята вина върху гърба на другитѣ или поне да прѣдстави работата така, че само единъ сж виновни, а всички други сж чисти.

Д-ръ Х. Георгиевъ: Като васъ.

Д. Благоевъ: Ние знаемъ това и отъ агитациитѣ, които се водѣха въ изборната борба, ние знаемъ това още и отъ полемикитѣ, които се водѣха въ пресата, веднага слѣдъ вдигането на военното положение и на цензурата. Още тогава почнаха да хвърлятъ вината едни върху други и никой да се не признава за виновенъ въ катастрофата, която постигна България. Та мене никакъ не ме очудва това, че и тукъ ще се явятъ да говорятъ, какво само единъ сж виновни, а другитѣ съвсѣмъ нѣматъ никаква отговорностъ, нито прѣдъ историята, нито прѣдъ живия още български народъ; че само върху едни трѣбва да се струпа всичко; че тѣзи личности, които сж прѣки, непосредствени ржководители на една политика погрѣшна, на една политика гибелна, тѣ трѣбва да отговарятъ. Но, по моему, ние не можемъ да освободимъ отъ отговорности другитѣ, които тѣй сжщо сж тласкали страната въ този пътъ. И като стоимъ на тази почва, парламентарната група на работническата социалъ-демократическа партия отива да дири отговорноститѣ не само на бившето правителство, които много лесно могатъ да се опрѣдѣлятъ, но отива по-нататъкъ и прѣди него. Прѣди всичко, политиката, която прокарваше народняшко-панковистското правителство, бѣше една чисто русофилска политика, политика, която — трѣбва да си го признаемъ тукъ откровенно — никога не можеше да даде на България каквото и да е, която можеше да я доведе само до това, до което я доведе.

Садж Мехмедовъ: Даже и до по-лошо.

Д. Благоевъ: Моля. — Ние знаемъ, че отдавна сжществувал единъ таенъ договоръ между България и Русия.

Н. Харлаковъ: Отъ 1902 г.

Д. Благоевъ: Още отъ по-рано — отъ 1895 г.; сетитѣ потвърденъ въ 1898 г., сетитѣ въ 1907 г.

В. Кознички: Въ 1902 г.

Д. Благоевъ: Моля, позволете азъ да го кажа; азъ зная за 1902 г. — Сжществувал, казвамъ, единъ таенъ руско-български договоръ, който ние печатахме и който вие, г. г. демократи, особено отричахте, както отричахте и тайната конвенция, която имахме съ Русия, отъ 1902 г.

Р. Маджаровъ: Тогава ние не бѣхме на властъ.

Д. Благоевъ: Вие отрекохте тогава, че има такава конвенция.

А. Малиновъ: Ще го потвърди г. министърът на външните работи.

Д. Благоевъ: И въ зората на демокрацията тази конвенция се подложи на промѣна. Въ 1907 г., когато се измѣняваше тази конвенция отъ 1902 г. ми се чини, воененъ министъръ бѣше вашъ човѣкъ, демократъ, който сетѣ влѣзе въ вашия кабинетъ. Споредъ този таенъ договоръ, който вие можете да намѣрите, ако искате, печатанъ изцѣло въ нашия „Работнически вѣстникъ“. . . (Смѣхъ)

М. Такевъ: На-ли е таенъ договоръ?

Д. Благоевъ: Имаше го, г. Такевъ, и въ европейската преса.

Нѣкой отъ дѣсницата: На-ли е таенъ?

Д. Благоевъ: Не, той бѣше таенъ само за България, за българския народъ, но за враговетъ на България не бѣше таенъ. Той се обяви въ време обявяването на независимостта на България; тогава извадиха наявѣ тоя таенъ договоръ други, заинтересовани въ България. — Споредъ него, България ставаше една страна напълно васална на Русия. Това, което ние днесъ четемъ въ „Свободно мнѣние“, което извѣстенъ дипломатъ, скритъ задъ името „Македонецъ“, изтъква, . . .

Нѣкой отъ дѣсницата: (Възразява нѣщо)

Д. Благоевъ: Какъвто и да е, но той е дипломатъ въ една отъ първостепеннитѣ държави, велики сили, и ако е такъвъ, толковъ по-злѣ за вашата държава, че държи такъвъ човѣкъ на такъвъ единъ високъ дипломатически постъ. Това показва именно, каква е политиката на вашата държава.

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: А коя е вашата държава? Вие въ коя държава живѣете?

Д. Благоевъ: Въ всеки случай, въ „Свободно мнѣние“ се говори за това, което ние срѣщаме въ тайния руско-български договоръ, почнатъ още отъ 1895 г. и който сетѣ въ 1902 г., въ врѣмето на царковнитѣ, се явява като една тайна конвенция, въ която е прѣдвидено само това, което днесъ ние точно знаемъ, че Русия била обѣщала да пази нашата стара територия, но срѣщу какви компенсации отъ страна на България, това можемъ да узнаемъ само отъ тайния руско-български договоръ, въ който се изброяватъ. И този именно дипломатъ „Македонецъ“ казва, какво е било желанието или какво е искала Русия въ „разговоритѣ“, които г. Малиновъ е ималъ въ Петербургъ, въ присѣдствието на г. Паприкова, дипломатически агентъ тогава. Вие можете да намѣрите тѣзи искания въ същата тайна конвенция. Това показва, че у насъ, въ България, е имало партии, които отиваха да правятъ тайни конвенции съ Русия, съвѣсмъ врѣдни и прѣдателски за интереситѣ на България.

В. Коларовъ: И въпрѣки конституцията.

Д. Благоевъ: Несъмнѣно, задъ гърба на българския народъ, въпрѣки конституцията, на която, впрочемъ, по-нататкъ, както ви е извѣстно, демократитѣ поискаха измѣнението ѝ . . .

Г. Кирковъ: Падна имъ се честта.

Д. Благоевъ: . . . и се съгласиха да измѣнятъ чл. 17. Земледѣлската група най-напрѣдъ бѣше съгласна съ демократическата партия. .

С. Момчевъ: Ами борбата на земледѣлската група въ великото Народно събрание? На-ли живѣете въ България?

Д. Благоевъ: Имайте търпѣние. Ще ви кажа по-нататкъ какво е направила нашата група. Тя е поддържала това измѣнение прѣди великото Народно събрание, но когато узна нашето мнѣние, че съ туй ще погребемъ България . . .

Отъ лѣвия центъръ: А-а-а! Съвѣсмъ не е вѣрно.

Д. Благоевъ: Викайте „а-а-а“, но така е било и вие трѣбва да признаете. Въ всеки случай вие ще водите по-нататкъ . . .

С. Момчевъ: Много сте янлѣшъ.

Недѣлчо Георгиевъ: Има дневници; вземете и четете.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Моля, г-да. Личнитѣ разправи ще оставите за другъ пътъ.

Д. Благоевъ: Измѣнението на чл. 17 отъ конституцията бѣше най-гибелно за България, то бѣше, може да се каже, една отъ причинитѣ за тикването на България къмъ катастрофа. Съ измѣнението на чл. 17 отъ конституцията се отне правото на Народното събрание да знае, какви договори България има нужда да сключва и съ кого. Слѣдъ тази измѣна срѣмъ българския народъ, който се извърши съ измѣнението на чл. 17 отъ конституцията, ние вече виждаме и друга измѣна, измѣна, която доведе до войната съ Турция, и оттамъ-нататкъ вече идатъ послѣдствително, които ни доведоха до катастрофата. Измѣнението на чл. 17 отъ конституцията е едно прѣстѣпление, което, споредъ нашата група, трѣбва да бѣде подведено подъ слѣдствието на анкетната комисия, за да се опрѣдѣли отговорността на тия, които си позволиха да приематъ едно таква прѣдложение за измѣнение на конституцията.

М. Такевъ: Ще сѣдимъ великото Народно събрание! (Смѣхъ въ лѣвицата)

Д. Благоевъ: Г. г. народни прѣдставители! Както виждаме, демократитѣ, които сѣ автори на тѣзи пакости за България, на тия отнемания на народнитѣ правдини, които се перчатъ, че сѣ за народовластие, че сѣ за демокрацията и т. н., тѣ сѣ именно, които се смѣятъ днесъ, когато имъ казваме, каква грамадна пакостъ, каква грамадна измѣна донесоха на България, на българския народъ, а също така и на цѣлия Балкански-полуостровъ съ даването право да се приематъ договори задъ гърба на българския народъ.

Отъ дѣсницата: Вѣрно.

Д. Благоевъ: Така че, нашата група стои на тази почва, че парламентарната анкетна комисия трѣбва, прѣди всичко, да издири, доколко тѣзи договори, които ги има вече публикувани въ европейската литература и които вие можете да намѣрите въ България, дѣйствително съществуватъ — а ние сме увѣрени, че съществуватъ и че тѣ трѣбва да се намѣрватъ въ архивата на Външното министерство, ако по нѣкакъвъ начинъ не липсватъ отъ тамъ — и слѣдъ това да опрѣдѣли отговорноститѣ на лицата, които отиватъ да сключватъ подобни договори и да обвързватъ България съ една политика, явно завоевателна на Балканския-полуостровъ — руската политика на Балканския-полуостровъ не може да бѣде друга и събитията дойдоха да потвърдятъ това.

Русия не дойде тук да ни освобождава заради нашите черни очи, че обича българския народ, че бил християнски — тя има толкова милиона християнски народи, а ги тълче по най-варварски начин; тя не дойде да освобождава нас, а дойде за своите интереси. Ако не бяха противоречивите интереси на големите държави на Балканския полуостров, ние отдавна щяхме да бъдем погълнати; благодарение само на противоречието на тия интереси България остана свободна, та сетни да се мъчи Русия по друг начин да я направи васална, да я върже о своята завоевателна политика. Тази тайна конвенция, пъма вече съмнителна, съществува и ние не знаем точно какво е тя, защото е сключена без съгласието на Народното събрание още в 1902 г. ...

В. Коларовъ: Въ Данево време.

Д. Благоевъ: ... и сетни измѣнена в 1907 г., ако се не лъжа, въ зората на демокрацията, когато демократитѣ се готвѣха да дойдатъ на власт. Демократитѣ бѣха на власт и си отидоха, но тая конвенция остана тайна, тя не мина прѣзъ Народното събрание и не се поиска нейната ратификация или отхвърляне. Очевидно е, че тукъ ние имаме работа съ една материя много интересна, много важна, много жизнена — да се издири кои, какъ, защо, за какво сж правилни подобни тайни конвенции, защо е потъпкана конституцията, защо е погазено народовластieto, както казвате вие, защо е погазено върховното право на Народното събрание, прѣди да му го отнемете, да се произнася върху договоритѣ, които България сключва съ другитѣ държави. Ето, казвамъ, една материя, върху която анкетната комисиия непрѣмънно трѣбва да се сипе, да я изслѣдва добръ, въ свързка съ тая обща политика, за която говорихъ, и да подведе подъ отговорностъ всички тия лица, които сж си мислили, че сж най-големитѣ дипломати въ свѣта, че тѣ могатъ да излъжатъ една Русия, че тѣ могатъ да излъжатъ една Австрия, че тѣ могатъ да подведатъ Германия или Италия заради нашитѣ интереси, и по такъвъ начинъ сж тласкали българския народъ въ ржцѣтъ на една политика, която е извънредно опасна за неговото съществуване.

Отъ друга страна, когато ние дойдемъ до обявяването на войната съ Турция, ще видимъ, че обявяването на тази война имаше за логическо послѣдствие по-нататъшнитѣ събития, на които ние сме свидѣтели. Обявяването войната съ Турция очевидно е станало по желанието или съ съгласието на руското правителство. Има вече автентични данни, отъ които се установява, че руското правителство искаше непрѣмънно България да води войната съ Турция не затова, защото Русия мислѣше да направи отъ България една велика, Салестифанска България, и не за това, че на Русия е потрѣбвало непрѣмънно България да стане щастлива, да стане многобройна и т. н., а защото Русия искаше да противопостави една сила, но не своята сила, а чужда, срѣщу Турция, да отслаби Турция, и въ сжщото време тя искаше да противопостави една бариера на австрийския империализъмъ, който иска да слѣзе къмъ югъ, дѣто се прѣпрѣчватъ вече интереситѣ на руската завоевателна политика. Русия намѣри този изходъ за себе си, за интереситѣ на своята политика на Балканитѣ въ единъ балкански съюзъ между правителствата и династиятъ, който да послужи не на интереситѣ на България, не за освобождението на поробенитѣ, не за национално обединение, а единъ съюзъ, който да послужи, прѣди всичко, на интереситѣ на Русия на Балканския полуостровъ. Започването на войната съ Турция, при такива условия, споредъ насъ, бѣше една грамадна политическа погрѣшка, за която трѣбва да носятъ отговорностъ всички тѣзи, които искаха тая война. При онова

облѣскване на противорѣчиви интереси въ Балканския полуостровъ, за голѣмо злощастие на балканскитѣ народи, Русия можа да вмѣкне, чрѣзъ династиятъ на Балканския полуостровъ, страшенъ раздоръ помежду имъ, и по такъвъ начинъ да обърне, чрѣзъ династиятъ, чрѣзъ правителствата и чрѣзъ още кекавата управляюща буржоазия, балканскитѣ народи въ едно оръдие за прокарване на собствениятъ си интереси на Балканския полуостровъ. Дѣйствително, въ първо време съюзътъ се яви въ интересъ главно на Русия. Русия дѣйствително имаше едно пѣщо, въ което, може-би, грѣшеше — тя имаше прѣувеличено мѣстѣ за силитѣ на Турция и едно по-долно мѣстѣ за силитѣ на балканскитѣ народи. На всѣки случай, нейниятъ разчетъ е билъ този: чрѣзъ този съюзъ, най-малкото, да отслаби Турция, да тури една прѣграда на австрийския империализъмъ на Балканитѣ. Когато тя видѣ, че силата на Турската империя не е тъй грозна, че тя можа да бѣде поразена отъ балканскитѣ съюзници, тогава тя видѣ, каква опасностъ прѣдставлява за нея балканскиятъ съюзъ, тогава тя видѣ, че България може дѣйствително да отиде отъ чаталджанскитѣ позиции и даже да влѣзе въ Цариградъ, тогава тя смѣква булото на доброжелателка, и тогава ние виждаме Русия да дава лъжливи обѣщания, както ви е извѣстно. Тя заяви, че е готова да накара съюзницитѣ да почитатъ договоритѣ, които сж сключили съ България, но България да не отива по-нататъкъ отъ чаталджанскитѣ позиции; даже настояваше да се откаже отъ прѣвземането на Одринъ, защото, казваше тя, тукъ настѣпватъ моитѣ интереси, тукъ настѣпватъ рускитѣ интереси къмъ Босфора, къмъ Дарданелитѣ, тукъ настѣпва моитѣ интересъ на Балканския полуостровъ, и по-нататъкъ вие да не смѣтете да мръднете. Тя обѣщаваше, и едно правителство, което слѣпо се водѣше подиръ нея, поддържано и подплаждано и отъ другитѣ партии, прие това ограничение, което даде руското правителство за нашата война, и сетни Русия бѣше, която не изпълни своето обѣщание да поддържа България по изпълнението на договоритѣ отъ страна на нейнитѣ съюзници.

Искамъ да кажа, че именно руската политика веднага се оголи, веднага тя смѣкна булото си, когато, дѣйствително, съюзътъ дойде да покаже силата си, когато той дойде да застраши интереситѣ на Русия, а така сжщо, както по-нататъкъ ще видимъ, да застраши и интереситѣ на Австрия; тогава Австрия бѣше тазн, която, пакъ въ споразумѣние, въ съгласие съ Русия, турна кръстъ на „седмото чудо на Балканитѣ“, както го нарече народнияшкиятъ шефъ, именно, балканския съюзъ. Но моята мисль бѣше тукъ сега да изтъкна, че политиката, която водѣше българското правителство и която именно се поддържаше буквално отъ всички партии и отъ управлявалитѣ, и отъ лѣвитѣ, и отъ дѣснитѣ ...

М. Турлаковъ: Съ изключение на тѣснитѣ.

И. Вълчевъ: Съ изключение на г. Сакжова.

Д. Благоевъ: Ще дойдемъ ние тамъ. — Да, г. г. народни прѣдставители, това, което разкриха събитията, показва, че войната съ Турция не можеше по никои начинъ да доведе до това, което искаха нашитѣ патриоти, което искаше нашата националистическа политика. Не можеше да доведе затова, защото прѣчкитѣ идѣха отъ тази сжщата държава, на която се ослабиха при сключването на тайнитѣ договори и конвенции. Сжщо така тая война не можеше да доведе до националното обединение на България, до велика България, затова, защото и Австрия не желаше балканския съюзъ, и Австрия искаше съсипването на този съюзъ и, слѣдователно, тя отиде

до всички мърки, които можеха окончателно да съ-
сияят този съюз и да направят за никога невъз-
можно нѣкакво споразумѣние между балканскитѣ на-
роди. Ето защо тя е сѣщо така държавата, която най-
много напакости слѣдѣ Русия на България и на
Балканския-полуостровъ. Въ всѣки случай, при тия
условия, войната съ Турция не можеше да се свърши
друго-яче, освѣнъ именно съ това, което се свърши
за България. Прѣди всичко, основата, на която бѣше
поставенъ съюзътъ, безъ който абсолютно нито Бъл-
гария, нито Сърбия, нито Гърция можеше да мисли
по отдѣлно за нѣкаква война — бѣ порочна. Една
война съ Турция стана възможна за нашитѣ на-
ционалисти тогава, когато дѣйствително се състави
единъ съюзъ, какъвто бѣше балканскитѣ съюзъ.
Е добръ, но този именно балкански съюзъ, който
дойде, за да подкрѣпи една война съ Турция, по-
сѣше съ себе си, въ пѣдрата си, въ утробата си
катастрофата за България и, казвамъ, по-нататъкъ
и катастрофата, близка или малко по-далечна, и за
другитѣ балкански народи, а може-би по-близка
катастрофата за тѣхъ, отколкото за България. Но,
въ всѣки случай, така поставена, така поведена вой-
ната съ Турция, чрѣзъ единъ съюзъ, какъвто бѣше
балканскитѣ, още тогава можеше да се каже, че
тази война, и побѣдоносна, ще свърши безплодно
или нещастно за България. Тукъ прѣди нѣколко
дена единъ отъ правителственитѣ оратори искаше
да каже, не че ние можехме да прѣдвидимъ, тъй да
се каже, научно, съ доказателства, че войната на
България съ Турция ще свърши именно не въ полза
на България, а току-така, сме казвали, че войната
ще донесе погромъ за България, защото ние сме
били изобщо противъ войната. Не, ние го казахме за-
това, защото знаемъ и защото ние имаме прѣдъ-
видъ, какви сѣ отношенията между балканскитѣ
държави и ние знаехме, че на балканскитѣ държави
господствуватъ едни буржоазни котери, които сѣ
въ съюзъ съ династитѣ, а тѣ сѣ подкрѣпата на
австрийския империализъмъ, на руския абсолю-
тизъмъ на Балканския-полуостровъ. Ние знаемъ, отъ
друга страна, че великитѣ сили тукъ, особено най-
заинтересованитѣ, както Австрия, така и Русия, тѣ
сѣ именно, които мислятъ за раздѣлата на Балкан-
ския-полуостровъ, които искатъ не велика Бъл-
гария, не велика Сърбия или велика Гърция, а ис-
катъ едни слаби държавици, които сами да се да-
вятъ помежду си, а тѣ единъ денъ да дойдатъ да
ги хванатъ за гупата и да ги унищожатъ. Като
знае човѣкъ всичкитѣ тѣзи отношения между дър-
жавитѣ на Балканския-полуостровъ, като знае от-
ношенията между великитѣ държави къмъ Балкан-
ския-полуостровъ, то е много ясно тогава, че, при
една такава политика, която се водѣше чрѣзъ съюзи
на Балканския-полуостровъ, чрѣзъ съюзи династи-
чески, започната една война, тя не можеше да
свърши друго-яче и затова ние, при общия энту-
сиазъмъ, при общия патриотически екстазъ за война
за „освобождение на братята“, ние, „тѣснитѣ“, ка-
захме смѣло, защо сме противъ войната, не само
защото бѣхме увѣрени, че тази война нѣма да из-
лѣзе добръ за България, а защото ние знаехме усло-
вията, при които живѣе Балканския-полуостровъ и
условията, които го заобикалятъ, и ние бѣхме увѣ-
рени, ние казахме, че единъ съюзъ между тѣзи ди-
настии нѣма да спаси България, а тя ще си изгори
прѣститѣ, за да вади кестенитѣ отъ огъня за чужди
държави, както за нещастие и стана. Слѣдователно,
ние казахме, че войната съ Турция, поведена при
такива условия, съ единъ съюзъ, туренъ на осно-
вата на подѣла на Македония, на завоеванитѣ
земи отъ Турция, такава една война именно водѣше
къмъ катастрофа, и ние не само го казахме тогава,
но сега имаме още по-голѣмо право да дойдемъ и
да кажемъ: ние искаме една парламентарна анкета,

която да установи отговорноститѣ на всички ония,
които искаха тая война.

А, г. г. народни прѣдставители, всички вие ис-
кахте войната; като изключите социалъ-демократитѣ,
всички други, безъ изключение, говориха за въ-
полза на войната; всички насърчаваха къмъ тази
война, всички дойдоха въ възторгъ, когато имъ съ-
общиха за балканския съюзъ и тукъ, отъ тази три-
буна, се изредиха всички шефове на партиитѣ, за
да изкажатъ възхищението си отъ този съюзъ и
даже да кажатъ, че тѣ даватъ пълната си подкрѣпа
на правителството, пожелаватъ му пълна сполука и
вѣрваха, че непрѣмѣнно ще излѣзе на добъръ край
дѣлото, което се бѣ започнало. Тукъ му е мѣстото
да кажа, че и тия лѣви партии, които имаха туй
тупе да излѣзатъ въ изборитѣ и да говорятъ, че не
сѣ били за войната — азъ казвамъ за първата
война — като земледѣлцитѣ и като широкитѣ, общо-
дѣлцитѣ (Общъ смѣхъ) и тѣ насърчаваха правител-
ството къмъ войната.

Отъ групата на обединенитѣ социалисти: Не е
вѣрно.

Д. Благоевъ: Да, вие се смѣете . . .

Н. Пастуховъ: На Валпата бѣла брада приличатъ
умни приказки. Когато човѣкъ говори глупости,
смѣятъ му се.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседа-
телътъ г. д-ръ Сава Иванчовъ)

Д. Благоевъ: Да, да, особено г. Янко Сакъзовъ.
(Смѣхъ въ дѣсницата), който произнасяше отъ тази
трибуна патриотически рѣчи.

Г. г. народни прѣдставители! Понеже се обаждатъ
отъ тази страна (Сочи обединенитѣ социалисти), че
това именно било невѣрно, и че подобно нѣщо тѣ
никога не сѣ вършили, то позволете ми да прочета
нѣкон извадки отъ тѣхния вѣстникъ прѣди вой-
ната, за да видите, че дѣйствително тѣ тѣ сѣщо
подклаждаха войната, искаха тази война. Напр., на
10 юний 1912 г., въ бр. 193 отъ в. „Народъ“, ние че-
темъ слѣдующото: (Чете) „Турция е дѣйствително
въ едно стѣснено безпомощно положение. Една
добъръ организирана военна сила, която има съ нея
такава дълга и отворена граница, какъвто имаме
ние, притежава най-вече шансове днесъ да спечели
пѣщо за себе си и за населението въ нея, отколкото
кога да е другъ пътъ. Това е тѣй безспорно“. Както
виждате, въ този моментъ, когато се говорѣше вече
за война, когато се говорѣше за мобилизация, ко-
гато именно вече всички правѣха навсѣкждѣ ми-
тинги и събрания, за да се говори за войната съ
Турция за автономията на Македония, прѣди всичко,
въ това врѣме ние четемъ въ „социалистическия“
органъ „Народъ“, че сега му е именно моментътъ
да туримъ натѣсно Турция, да я накараме да даде
това, което трѣбва да даде.

По-нататъкъ, на 11 августъ 1912 г., въ бр. 210
отъ в. „Народъ“, ние четемъ слѣдующитѣ горчиви
възклицания отъ страна на авторитѣ.

А. Коновъ: Кои автори?

Д. Благоевъ: Валитѣ, широкитѣ. (Смѣхъ въ край-
ната лѣвица) (Чете) „Гдѣ остана скъпата за тѣхъ
национална идея? Занѣмъ езикътъ, угасна патри-
отическата имъ жаръ прѣдъ хладното лице на Фер-
динанда.

„Гдѣ остана болката на сърцето имъ за страдал-
ната Македония? Спотайватъ се многоглаголивитѣ
уста прѣдъ дръзко издръпналия изъ рѣцѣтѣ имъ
воененъ факелъ отъ нешегуващия се австриецъ“.

Значи, нешегуващият се „австриец“ отнелъ отъ ржцѣтъ на нашия патриотъ факела воененъ, т. е. огънѣтъ воененъ, който трѣбваше да понесатъ по македонскитѣ и тракийскитѣ полета, и, уви, нѣма да стане война, нѣма да има факелъ по тракийскитѣ и македонскитѣ полета, нѣма да има освобождение на Македония, нѣма да има автономия на Македония!

Още по-интересно е слѣдующето, което ние четемъ въ слѣдующата статия. (Чете) „Сжщо тѣй каузата на българскитѣ и други населяващи Турция подвластни народности трѣбваше да получи най-моцната подкрѣпа отъ страна на ония, които вчера кръскаха за война съ Турция. Албанцитѣ съ оружие въ ръка чертаятъ границитѣ на своята утрѣшна автономия, едина пунктъ на която турятъ въ Скопие, а другия въ Солунъ. Гдѣ сж нашия „революционери“ и други военни автономисти да посочатъ днесъ прѣдъ Европа съ надлежнитѣ тамъ и тукъ дѣйстви наложителността и границата на бжджщата автономна Македония? Гдѣ сж македонствуващитѣ патриоти, гдѣ сж биящитѣ се въ гърдитѣ националисти да докажатъ недвусмислено на Европа въжделенията на страдающитѣ и рѣшителността на тѣхнитѣ сънародници?“ Отъ националистическа гледна точка, това е прѣкрасно, но този, който казва, че азъ съмъ противъ войната, че азъ не искамъ войната и т. н. не може да произнася подобни патриотически рѣчи. На 29 августъ, значи, съвсѣмъ малко врѣме прѣди обявяването на мобилизацията, въ бр. 234 на в. „Народъ“, четемъ една грѣмивата статия подъ име „Длъжността на България“, въ която се подчертава, че (Чете) „длъжността на България днесъ е да дѣйствува за реализирането на автономията на Македония“. И, най-сетнѣ, като не вѣрва на тогавашното правителство, съ Фердинанда начело, че може да осъществи, да дѣйствува за реализирането на автономията на Македония, авторѣтъ на тази статия се провиква: (Чете) „Нека заинтересованитѣ въ свободитѣ на народитѣ дадатъ тоя тласкъ, защото сега е моментътъ, когато се даватъ, взематъ и извоюватъ свободитѣ на поробенитѣ. Отмине ли този моментъ — човѣшката природа е консервативна — дълго ще се чака ново наръване на такива благоприятни обстоятелства“. Както виждате, въ всѣки единъ редъ ...

К. Панайодовъ: Кажете автора.

Д. Благоевъ: Авторѣтъ е редакцията, защото тѣ сж уводни статии. — Та отъ това, което ви цитирахъ, вие виждате, че единъ органъ на една партия систематически — тукъ имамъ само нѣколко извадки, но вие можете да намѣрите много такива извадки отъ сжщия вѣстникъ — пишѣ такива патриотически статии, които имаха за цѣль чисто и просто въ този моментъ, когато се говорѣше за война, за освобождение, за автономията на Македония, да подклажда войната, да стане часъ по-скоро; тѣ казватъ, че трѣбва часъ по-скоро да се даде тласкъ на тия, които ще отидатъ да освобождаватъ, на тия, които ще отидатъ да воюватъ, защото сега му е моментътъ да се извоюва това, което искаме. Слѣдователно, както виждате, вие имате много ясно доказателство. Ние ще видимъ по-натѣтъкъ, когато дойде да видимъ отговорноститѣ по войната съ съюзницитѣ, че тѣй сжщо всички партии положително сж се произнасяли и сж поддържали тая война. Но прѣди да дойдемъ до това, бихъ казалъ, че всички положително бѣха за война съ Турция. И понеже господата отъ тази страна (Сочи лѣвия центъръ) отъ центра не отричатъ това, азъ нѣма да цитирамъ какво сж говорили тѣ.

С. Момчевъ: Напротивъ, отричаме.

Д. Благоевъ: Ако отричате, азъ ще ви прочета тогава, какво е говорила вашата група. (Общъ смѣхъ)

А. Ботевъ: Отъ центра не отричатъ. Ние сме лѣвицата, а не сме центъръ.

С. Момчевъ: Ама той е вашъ вѣстникъ, г. Благоевъ.

Д. Благоевъ: Азъ ще ви цитирамъ отъ вашия вѣстникъ. (Глъчка)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, тишина.

Д. Благоевъ: На 10 декемврий 1912 г. въ Народното събрание единъ отъ прѣдставителитѣ на земеделския съюзъ ...

С. Момчевъ: Кой е той?

Д. Благоевъ: Г. Дрънковъ. — ... държи рѣчъ и казва слѣдното: ...

С. Момчевъ: Това става вече прѣзъ врѣме на войната.

Д. Благоевъ: ... Вижъ стенографскитѣ протоколи на XV-то обикновено Народно събрание отъ 10 декемврий 1912 г., стр. 74—77: (Чете) „Още на 22 септемврий азъ, отъ името на групата, която прѣдставлявамъ, изказахъ пълна поддръжка на правителството“. (Смѣхъ въ дѣсницата и дѣсния центъръ) Туй го казва вашия лидеръ, г. Дрънковъ, на 22 септемврий.

С. Момчевъ: Когато войната бѣше вече обявена.

Д. Благоевъ: Войната не бѣше обявена, защото тя се объяви на 5 октомврий, а не на 22 септемврий. — Той декларира, че отъ името на вашата група ще поддръжа напълно правителството, т. е. че земеделцитѣ сж били и сж за войната.

С. Омарчевски: Какъ можеше да направи това тогава, когато ние всички бѣхме подъ знамената?

С. Момчевъ: Ние тогава бѣхме войници.

Д. Благоевъ: Азъ не говоря за присѣтствующитѣ сега тукъ, но азъ говоря, какво е правила вашата парламентарна група, слѣдователно, прѣдставителитѣ на вашия съюзъ тукъ, въ Народното събрание, тогава, когато България трѣбваше да объяви войната — какво правиха тѣ тукъ.

Недѣлко Атанасовъ: Какво правѣше г. Кирковъ, когато се объяви войната?

Д. Благоевъ: Той не бѣше въ Народното събрание. Азъ казвамъ, какъ се изказаха вашитѣ прѣдставители тукъ, въ Народното събрание.

М. Турлаковъ: Ако войната зависѣше отъ тогавашното наше поведение, защо искате анкета още отъ дипломатическата подготовка на войната?

Й. Йоновъ: За да влѣзете и вие вътрѣ. (Смѣхъ въ дѣсницата)

Д. Благоевъ: За да могатъ всички, които иматъ отговорности, да ги понесатъ, а не да се спотайватъ или да ги отричатъ, както вие правѣхте прѣзъ врѣме на изборитѣ. Вие трѣбваше да излѣзете и да кажете открито, че бѣхте за войната: и вие ходихте на война.

С. Момчевъ: Ние ще ви отговоримъ. Само който не ходи на война, той ли бѣше противъ нея?

Д. Благоевъ: Вие това не направихте, а говорехте, че земледѣлскиятъ съюзъ не билъ за войната, а билъ противъ войната. По-нататъкъ ние виждаме, какво сж говорили тукъ вашитѣ прѣдставители вече прѣзъ врѣме на примирието, и какъ г. Дрѣнковъ отъ ваше име протестира, защо се сключвало примирието, защо се протакало и защо не се бързало да се отиде въ Цариградъ. На всѣки случай, тукъ въпросътъ е, че за първата война съ Турция отговорността пада безусловно върху всички партии.

Сега е въпросъ, щото анкетата, споредъ прѣдложението на нашата група, да установи размѣра на тия отговорности. Както всички знаете — нека го кажа още единъ пътъ — нашата задача не е непрѣмѣнно най-големитѣ виновници да отидатъ подъ съдъ или, както казаха тукъ, да отидатъ подъ гилотината, а понеже у насъ нѣма гилотина, да отидатъ на вѣжето. (Смѣхъ въ дѣсницата) Не, нашата цѣль е: анкетата, като вземе прѣдъ видъ всички тѣзи, които носѣха на врѣмето си отговорноститѣ, да опрѣдѣли само, какви сж тия отговорности, а не да се отказватъ отъ тѣхъ, особено когато дойде врѣме за изборна борба, да не злоупотрѣбватъ съ довѣрието на избирателитѣ, да не злоупотрѣбватъ съ довѣрчивитѣ избиратели, които не знаятъ, дѣйствително, какво се е вършило въ България и какъ е ставало всичко въ врѣме на войнитѣ. Ето защо, ние казвамо, че анкетната комисия, слѣдъ като установи това, което трѣбва да установи по общата политика, трѣбва да установи и отговорноститѣ за обявяване войната съ Турция и сетѣ ние искаме да установимъ отговорността за създаването на едни договори, каквито бѣха договоритѣ между България и Сърбия, които идатъ да покажатъ, че въпросътъ е билъ не за освобождението на нѣкого, че въпросътъ не е билъ за освобождението на робитѣ, както казваха, не за освобождението на Македония и за националното ни обединение, а е билъ чисто и просто въпросъ за завоюване, въпросъ за разширение на пажитцата къмъ пазаритѣ, достигането на Бѣло-море, отварянето на портове тамъ, че въпросътъ е билъ за завоюване на територия, че въпросътъ е билъ за задоволяване съ територия, съ слава на монархизма, на една династия. Значи, въпросътъ не е билъ за дѣйствително освобождение, защото, ако въпросътъ бѣше за освобождението на нѣкого, нашитѣ управници положително нѣмаше да отидатъ да сключватъ подобни договори, които могатъ да доведатъ до една страшна катастрофа и за България, и за балканскитѣ народи. Войната не бѣше за национално обединение, слѣдователно, тя не се водѣше за независимостта на България, а тя бѣше за завоюване на чужди земи, за подѣлба на населението въ Македония, за раздръпване владѣнията на Турция и, най-сетѣ, за разпокъсването на българския народъ, както излѣзе въ края на крайщата. Какъ е станало сключването на този съюзъ, какви сж дѣйствителнитѣ негови мотиви и основания, които и досега не можемо да кажемъ съ точностъ, какви сж, всичко това анкетата трѣбва да издири, да го изслѣдва и да опрѣдѣли отговорноститѣ върху кого падатъ, и въ какъвъ размѣръ върху едни, и въ какъвъ размѣръ върху други.

По-нататъкъ, г. г. народни прѣдставители, войната, която бѣше започната и се водѣше вече, дѣйствително много бързо отиде къмъ своя край. Българскитѣ войски стигнаха Люле-Бургазъ, минаха тържествено прѣзъ него и достигнаха чакъ на чаталджанскитѣ позиции. Но още при Люле-Бургазъ турцитѣ се явяватъ вече съ прѣдложение за миръ. Отъ името на Кямилъ паша се явява мандаторъ, който да третира за единъ миръ, миръ, който тогава, дѣйствително, бѣше износенъ за насъ, защото Кямилъ паша — доколкото свѣдѣнията ми сж вѣрни — прѣдлагаше да ни отстъпи даже Одринъ безъ бой,

безъ жертви — значи, да се прѣкрати войната съ плъненъ успѣхъ. Обаче, както ни е извѣстно, миръ тогава не е билъ сключенъ. И когато, въ дѣйствителностъ, се повдигна въпросъ въ пресата, защо тогава не билъ сключенъ миръ, тогава именно правителственитѣ органи отговориха съ нѣкаква телеграма отъ Фердинанда, че той не билъ съгласенъ, че трѣбвало да консултира въоръжения народъ и по такъвъ начинъ забавилъ воденето на прѣговоротъ за миръ и се осуетилъ въпросътъ. Тогава изниква единъ въпросъ: каква роля е играло правителството въ всичката тази история, кой е управлявалъ тогава България, двѣ ли правителства сж управлявали България, или правителството, което ужъ се опираше на Народното събрание, което имаше ужъ народното довѣрие? Защото, ако дѣйствително правителството намираще за възможно сключването на миренъ договоръ съ Турция, тогава никой не можеше, дѣйствително, да възпрѣпятствува на това и правителството можеше, имаше срѣдства да накара да се сключи миръ. Но, ако това не стана, показва ни, че дѣйствително тукъ имаше нѣщо друго. Тукъ има именно тази политика, която отначало се води — руската, политиката на интригитѣ, тази политика, която дѣйствително стоеше задъ правителството, и, може-би, задъ Фердинанда. И ето дѣ е въпросътъ. Анкетната комисия трѣбва да установи, не само причинитѣ, по които дѣйствително не стана този миръ, но трѣбва да установи, именно, каква политика, какви интриги господствуваха тогава задъ правителството и задъ Фердинанда и дистрижираха събитията, а правителството остана само съ приказкитѣ си, че то именно е прѣвило врата на личния режимъ, че тогава вече нѣмало личенъ режимъ. Несъмнено е, явно е, както вече споменахъ, отъ документитѣ, които досега сж изгнати вече у насъ въ печата, че Русия е дѣйствувала тукъ задъ гърба на правителството, интригитѣ на руската дипломация, именно, тласнаха България да не приеме този миръ и да продължи войната по-нататъкъ. И, несъмнено е, тукъ анкетата има да издири отговорността на прѣжитѣ виновници за продължаването на войната, прѣди всичко на правителството, което ръководѣше тогава сждбицитѣ на България. Но независимо отъ това, ние трѣбва да подиримъ и други отговорности, защото тогава, именно, ние знаемъ, че много патриотически рѣши се изграпача отъ тази трибуна. Тогава, именно, се явиха тукъ тѣзи, които трѣбваше най-малко да говорятъ за продължаването на войната. Прѣди всичко тукъ именно се яви демократията и г. Малиновъ отъ тази трибуна тукъ произнесе тази знаменита патриотическа рѣчь за забиването на честния кръстъ надъ „Св. София“ въ Цариградъ. Той казваше отъ тази трибуна, че музиката ще свири „Шуми Марица“, а българскитѣ войски ще хвърчатъ къмъ Цариградъ и ще забиятъ честния кръстъ върху „Св. София“. Това бѣше единъ патриотически екстазъ у г. Малинова, съ който казваше, че трѣбва вече да вървимъ напредъ, но не назадъ, трѣбва да отидемъ да вземемъ Цариградъ. Азъ споменахъ, че и лидерътъ на земледѣлския съюзъ г. Дрѣнковъ тукъ така сжщо изказваше крайното свое незадоволство отъ примирието, което се продължаваше. Той казваше, че трѣбва да се отиде по-нататъкъ, че ние не трѣбва вече да се спираме нито на Чаталджа, нито на Босфора, а да отидемъ непрѣмѣнно по-нататъкъ.

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: Прѣди войната какво казваше?

Д. Благоевъ: Прѣди войната казваше сжщото. — Слѣдователно ние има да издири отговорноститѣ и на другитѣ, не само на правителството — отговорноститѣ на една отъ управлявалитѣ партии, и

отговорноститъ на неуправлявалитъ партии по това време; трѣбва да се издири, трѣбва да се види това, което тѣ писаха въ тѣхнитъ вѣстници тогава, и това, което тукъ, отъ трибуната на Народното събрание, се говорѣше отъ всички, които ги прѣдставляваха тукъ, и тогава ние ще видимъ, че дѣйствително за анкетната комисиия има единъ голѣмъ брой материяли за отговорността не само на правителството, но и за отговорността на другитъ, на тѣзи, които стоеха тогава въ опозиция и които помагаша съ всичкитъ си сили за продължение на войната.

М. Турлаковъ: Г. Благоевъ! Вие забравихте либералитѣ. Каква е тази работа?

Д. Благоевъ: Чакайте ще дойда и за тѣхъ да говоря.

С. Момчевъ: И радикалитѣ.

К. Панайодовъ: Всичко съ редъ става.

Д. Благоевъ: Нѣма да се впускамъ да ви описвамъ, г. г. народни прѣдставители, какви бѣха послѣдствията отъ това, че се продължи войната по-нататъкъ, нѣма да ви описвамъ, най-сетнѣ, какъ се свърши войната и какъ се сключи мирътъ. Ще мина направо на най-важното събитие, което изглежда, че е прѣката причина за катастрофата на България. То е така наречената вече междусъюзнишка война, 16 юний, и послѣдницитъ отъ това. Прѣди всичко, въ първо време, когато дѣйствително се полемизираше въ нашитъ вѣстници, въ нашата преса върху въпроса, кой е отговоренъ за катастрофата, най-напрѣдъ изтъкнаха, че отговорни сѫ авторитѣ на 16 юний. На 16 юний бива дадена заповѣдъ за почването на военнитъ дѣйствия. Тогаващото правителство излѣзе да отрича, че то е дало тази заповѣдъ и остана едно впечатление, че то не е виновно въ почването на военнитъ дѣйствия между България и съюзницитъ и че тукъ имало пѣкаква си тайна черна ржка, която тласнала България къмъ тази война; че имало единъ човѣкъ, една личностъ, скрита нѣкъдѣ — която впрочемъ по-нататъкъ се повече я отбулваха — която именно тласнала България къмъ катастрофата. Обаче отъ всички документи, които се печатаха въ нашата преса, които сѫ положителни — поне досега никой положително не излѣзе да отрече тѣхната автентичностъ — отъ всички именно телеграми, които се печатаха въ вѣстницитъ, размѣнени между руското и българско правителство, констатира се едно нѣщо, именно, че правителството не можеше да не знае за 16 юний. Правителството е знаело, че 16 юний е послѣдната дата, на която то ще трѣбва да отговори: или демобилизация на войскитъ, или война. И още на 9 юний ние четемъ телеграмата отъ г. Данева до руското правителство, чрѣзъ нашата тогава въ Петербургъ дипломатически агентъ, съ която му казва, че дава седмодневенъ срокъ на г. Сазонова да отговори, ще приеме ли базата на договора за арбитъръ между България и Сърбия, или не. И въ отговоръ на тази телеграма, както е известно, се получи телеграмата, съ която се съобщава, че руското правителство се възмущение посрѣщъ подобни отношения, съ които България да поставя срокове на Русия. По такъвъ начинъ, какво излѣзе? Излѣзе въ края на крайщата, че се дава седмодневенъ срокъ на 9 юний, значи на 16 юний се свършваше този срокъ. И всичко това е ставало въ короннитъ свѣти, въ свѣтитъ съ короната, ставало е съ съгласието на правителството и короната. Ето, споредъ насъ, какво ни говорятъ всички тия телеграми, които излѣзоха наявъ въ нашия печатъ. Тѣ показватъ, че тогаващото българско правителство не можеше да не знае, че на 16 юний ще има почване на военнитъ дѣйствия, понеже на

16 юний то знаеше, че не може да получи това, което искаше отъ Русия, именно заставянето на Сърбия отъ Русия да изпълни договора, както България искаше. Отъ тукъ ние заключаваме, г. г. народни прѣдставители, че бившето българско правителство е отговорно за започването на военнитъ дѣйствия на 16 юний или, просто казано, за 16 юний. То не можеше да не знае това. То го знаеше, но то нѣма куражъ да поеме отговорността, искаше да се скрие задъ другиго. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсни центъръ) Азъ не отричамъ, че тукъ е ималъ прѣстъ несъмнѣно и главнокомандующиятъ, сир. и царъ Фердинандъ.

А. Христовъ: (Къмъ дѣсницата) Ржкоплѣскайте пакъ.

Д. Благоевъ: И като главнокомандующъ, споредъ мене, той е пакъ тѣй сѣщо отговоренъ. Ако искаше да остане неотговорна личностъ споредъ конституцията, той не трѣбваше да бѣде главнокомандующъ, защото главнокомандующиятъ е, който трѣбва да отговаря за военнитъ дѣйствия и събития.

Д-ръ Х. Георгиевъ: Конституцията иска той да бѣде главнокомандующъ.

Д. Благоевъ: Искане, но когато се измѣняваше конституцията, вие трѣбваше да гледате, да бдите, кѣдѣ именно трѣбва да се измѣни, а не да се измѣни тамъ, кѣдѣто се отнематъ правата на народа.

К. Панайодовъ: Не я измѣнявахме ние.

Д. Благоевъ: Вие, стамболиститѣ, искате да кажете, че бѣхте противъ измѣнението на чл. 17.

К. Панайодовъ: Да, бѣхме.

Д. Благоевъ: Знаемъ това, но азъ искамъ да кажа, че когато ставаше измѣнение на конституцията, вие, г-да, не обѣлихте зѣбъ, за да видите въ тая конституция има ли още нѣщо да се измѣни не въ вреда, но въ полза на народа.

К. Панайодовъ: Инициативата тогава не бѣше у насъ. Имаше друго правителство тогава.

Д. Благоевъ: Вие можехте да повдигнете въпросъ за това, както ние повдигнахме принципиално въпроса, че щомъ е въпросъ за измѣнение на конституцията, трѣбва да се защищаватъ правата на народа, а не да се даватъ права на монархизма. И, събдователно, казвамъ, ние знаемъ, че вие, стамболиститѣ специално, бѣхте противъ измѣнението на чл. 17, но не е тамъ само въпросътъ.

Въ всѣки случай, ние, като се обръщаме сега къмъ тази дата, казваме, че 16 юний е дѣло и на правителството, и на главната квартира, и не само на тѣхъ — то е дѣло на всички партии. Вие, г. г. либерали, бѣхте най-голѣмитъ защитници за идеята за една война между България и съюзницитъ и Сърбия и Гърция. И г. Радославовъ въ „Нова-Америка“ държа една пламенна, патриотическа рѣчь, съ която доказваше, че е необходимо ние да си вземемъ Македония, значи необходимо е да обявимъ война, да се биеме съ Сърбия и Гърция. На-ли ще установяваме отговорноститѣ, азъ говоря за отговорноститѣ на всички. Искамъ да кажа, че въ това отношение и вие имате отговорностъ. Насъ ни вълнуше въ това — да бѣдѣме ясни прѣдъ българския народъ, прѣдъ избирателитѣ, прѣдъ които именно, като се явявате, вие всички се стараете да скриете истината.

Министъръ Х. Поповъ: Който се крие, той не е дѣецъ. Говорилъ съмъ публично за войната и нѣма да скрия.

Д. Благоев: Върно е, и затова ви казвамъ, че всички вие имате отговорностъ за войната.

Министъръ Х. Поповъ: И сега ще ви кажа какъ мислѣхъ да се води войната. Този вѣнецъ, който още висѣ на паметника на царя освободителя, азъ го закачихъ, ама народътъ ме прати. Когато тукъ бѣше се събралъ, васъ ви нѣмаше. Тукъ бѣше цѣлно, вѣтъ азъ улица не виждахъ. Народътъ искаше война. Дѣ бѣхте тогава да говорите тия рѣчи?

Д. Благоевъ: И да бѣхъ, същото щѣхъ да говоря. Ние говоримъ открито по митинги. Тогавашното правителство прашаше шайки, но пакъ нищо не можаха да направятъ.

Министъръ Х. Поповъ: Азъ не можахъ да спра народа, който искаше война и казваше: „Иди закачи този вѣнецъ“, който самъ виждате. Не се яви никой отъ васъ.

Д. Благоевъ: Ние говорихме въ Русе, говорихме въ София, говорихме въ Сливенъ, говорихме въ Пловдивъ, говорихме въ цѣлата страна.

Министъръ Х. Поповъ: Когато закачахъ вѣнца, да бѣхте се явили да говорите така. Това бѣше на 12 августъ. Сега се говори така, ама тогава не можеше да се говори.

Д. Благоевъ: Азъ говоря за отговорноститѣ по войната на всички, а не само на едни.

М. Турлаковъ: Продължавайте, г. Благоевъ.

Д. Благоевъ: Г. г. народни прѣдставители! Казвамъ, че, като държимъ отговорно за 16 юний бившето правителство, въ сѣщото врѣме ние държимъ отговорни всичкитѣ други партии и прѣди всичко либералнитѣ партии, като управлявали партии, а сѣтиѣ ние идемъ на така нареченитѣ лѣви партии, които сѣщо така подклаждаха войната за Македония срѣщу Сърбия и Гърция. Вие, г. г. земледѣлци, тѣ сѣщо говорихте отъ тукъ, че трѣбва да воюваме, за да си вземемъ Македония. Тѣ сѣщо и г. г. демократитѣ, които не отричатъ, особено пкъ г. Малиновъ, който отъ тази трибуна казваше, че националнитѣ въпроси се рѣшаватъ или полюбовно, или съ оржие въ ръка, а не съ арбитражъ, защото тогава бѣше въпросъ за арбитража между България и Сърбия. Отъ тази трибуна, именно той изтъкваше, че понеже полюбовно не може нищо да се постигне, то значи да живѣе войната. Тѣ сѣщо отъ тази трибуна прѣдставителитѣ на широкитѣ социалисти, г. Янко Сакъзовъ, говорѣше патриотически рѣчи, че трѣбва, което си е наше да си го запазимъ.

К. Лулчевъ: А вие искахте работнически арбитражъ.

Д. Благоевъ: Какво искахме ние, бѣше много ясно, но вие нѣмате нито този умъ, нито тази идея да искате това. (Смѣхъ въ лѣвицата) Не само отъ трибуната на Народното събрание, но и съ вашия вѣстникъ „Народъ“, постоинно подклаждахте правителството за война съ сѣюзницитѣ.

К. Пастуховъ: Грѣшка имате.

Д. Благоевъ: Азъ мога да ви прочета, за да видите какво сте проповѣждали тогава. На 25 януарий въ в. „Народъ“ се яви една статия: „Кому остава Македония“, и въ тази статия се поставя въпросътъ за завладяването на Македония отъ България. Ето какво четемъ въ тази статия: (Чете) „Шовиниститѣ на Сърбия и Гърция продължаватъ да вършатъ

своитѣ прѣстѣпни атептати къмъ сѣвѣстѣта на едно население (македонското), което не иска да бѣде нито грѣцко, нито сръбско. И посочвайки на това, ние обръщаме вниманието на нашето правителство върху една отъ неговитѣ длѣжности, и като българско правителство, и като сѣюзникъ на сръбското и грѣцко правителство... Никакви политически или дипломатически съображения не бива да спиратъ българското правителство отъ да си изпълни длѣга. Какъ ще направи то това — то е негова работа, но то е длѣжно да го направи... Това направено, направи ще се и първата крачка, за да се постави правилно въпросътъ: кому остава Македония — въпросъ, който не може да бѣде оставенъ да се разрѣшава нито съ размѣна на квадратни километри земя, нито пкъ съ добавяне извѣстенъ брой население“.

К. Пастуховъ: Блажени ници духомъ.

Д. Благоевъ: Слѣдователно, вие виждате, че широкитѣ социалисти каратъ правителството, като остави настрана всѣкакви дипломатически и политически съображения, да върви напредъ да освободи Македония, Македония да бѣде наша. И азъ мога да ви прочета и редъ още подобни изявления отъ тѣхна страна, които се отнасятъ тѣкмо къмъ това, което тѣ отричатъ. Ето тукъ ние имаме извлѣчение изъ рѣчѣта на г. Янка Сакъзовъ въ Народното събрание.

Я. Сакъзовъ: Печатаната въ „Работнически вѣстникъ“.

Д. Благоевъ: Г. Сакъзовъ! Ние нѣмаме този обичай да фалшифицираме това, което прѣпочтаваме, когато вие имате обичай даже своитѣ думи да фалшифицирате. Обаче съвсѣмъ напразно еж вашитѣ увѣртания и отричания черното на бѣло, което вие ще намѣрите въ самитѣ дневници и въ самия Вашъ вѣстникъ.

Г. г. народни прѣдставители! Сѣщо така и партията на радикалитѣ има отговорности, които носятъ всичкитѣ други опозиционни партии тогава. Радикалъ-демократитѣ бѣха не само за първата война — въ това вече нѣма никакво съмнѣние — но тѣ бѣха и за втората, т. е. за войната съ Сърбия и Гърция.

Х. Бояджиевъ: Първенство държаха.

Я. Сакъзовъ: Защо не прочетохте моята рѣчъ?

Д. Благоевъ: Защото вие не вървате това, което сте прочета. Казахъ Ви, ако искате да видите какво сте говорили, можете да го видите въ дневницитѣ и да се увѣрите, че е сѣщото, както въ вѣстника ни.

Я. Сакъзовъ: Значи, азъ да ида да го прочета.

Д. Благоевъ: Азъ вѣрвамъ, че вие знаете Вашиѣ думи и фалшифицирани и нефалшифицирани, обаче азъ ви казвамъ да ги прочетете, за да се увѣрите, че ние нищо не фалшифицираме.

Я. Сакъзовъ: Възстановете истината сега.

Д. Благоевъ: Истината е тази, която азъ ви казвамъ.

Я. Сакъзовъ: Прочетете какво съмъ говорилъ тогава.

Д. Благоевъ: Ето какво сте говорили на 25 априлий въ Народното събрание.

Х. Набакчиев: Ще чакаме да го опровергае, г. Сакжзовъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Стига за г. Янка Сакжзовъ.

Д. Благоевъ: Тукъ не е въпросътъ за г. Янка Сакжзовъ — лично противъ него нищо не може да има човѣкъ — обаче тукъ е въпросътъ за единъ прѣдставителъ на една партия, за това какви бѣха отношенията ѝ къмъ войната и какви сж отговорности ѝ. Ето тамъ е въпросътъ, а не за г. Янка Сакжзовъ.

А. Коновъ: Но най-главниятъ въпросъ е срѣщу г. Янка Сакжзовъ.

Д. Благоевъ: Не е истина. Сѣ едно е, който и да е говорилъ. — (Чете) „Военното министерство, г. военниятъ министъръ, правителството не чука ли веднага, какъ известни официални и неофициални лица (думата е за сръбското правителство и преса) измѣниха дѣйствителността такава, каквато ние я знаехме, извратиха я или я прѣдставиха не такава, каквато е? Дѣ бѣше нашето правителство, дѣ бѣше нашиятъ воененъ министъръ, дѣ бѣше Главната квартира, още тогава да явятъ въ една официална телеграма, че въпросътъ стои така и така . . .“

Я. Сакжзовъ: По кой въпросъ, г. Благоевъ.

Ю. Юрдановъ: По въпроса за Одринъ.

Д. Благоевъ: „ . . . Съ това щѣхте да дадете успокоение на българския гражданинъ, за него това би било достатъчно; щѣхте да накарате да млъкнатъ устата на онѣзи (сърбитъ, б. р.), които извратяватъ фактитъ . . .“ Даже азъ се удивлявамъ, дѣто г. военниятъ министъръ днесъ не искаше да прочете официално изложение (за прѣвземането на Одринъ б. р.) и отиде до тамъ, че каза, какво Шукри паша е билъ плѣненъ отъ обсаждащитѣ войски. Очевидно, че отъ тѣхъ е билъ плѣненъ, а не отъ други. (Общъ смѣхъ) Азъ разбирамъ и другата страна на въпроса. Г. военниятъ министъръ искаше да бѣде много коректенъ; обаче, толкова много коректностъ въ едни много некоректни отношения е прѣкалено коректно. (Голѣмъ смѣхъ) Та, г. г. народни прѣдставители, мисълта ми бѣше, че и по Одринъ, и по Чаталджа, и сега по въпроса за съюзницитѣ, и по отговора на министъръ-прѣдседателя, който се скри задъ чл. 91 — всичко това показва, че сме такива българи, каквито г. Вазовъ ни каза — ние не обичаме да се хвалимъ, защото дѣйствително нищичко не смѣтаме за наше, което можемъ да си го защитимъ. Земята си вече сме навикнали да я защитаваме, защото българскиятъ селянинъ си обича парчето земя. Ужъ 33 години се учихме да защитаваме политическитѣ си права, но се научихме недостатъчно . . . Та мисълта ми бѣше тази, че по въпроса за Одринъ не щѣше да има това нѣщо, ако бѣхме напълно политически зрѣли, и това, което си е наше, това, което сме спечелили, това, което сме си създали, да си го пазимъ като наше създание, като наше спечелено, като нѣщо невъзможно други да ни го отнематъ. Ако това правѣхме, ние не щѣхме да имаме този раздражителенъ случай.“ (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и лѣвицата)

М. Турлаковъ: Какво има въ това?

Д. Благоевъ: Въ това има този патриотически духъ, че нашето трѣбва да е наше, единъ пътъ сме го спечелили, трѣбва да си го запазимъ.

М. Турлаковъ: Ама и вие поддържате туй — вашето да си е ваше.

С. Момчевъ: Защо искате анкета? На-ли затуй, че е изгубено.

Н. Пастуховъ: Той не знаеше, че има българи въ Македония прѣди войната.

Д. Благоевъ: Понесе това се произнася въ единъ моментъ, когато се говорѣше за раздухването на шовинистическитѣ страсти, въ единъ моментъ, когато именно се говорѣше за война между България, Сърбия и Гърция, когато, отъ друга страна, сжщото това ние четемъ въ тѣхния вѣстникъ въ другъ видъ, въ още по-остра, по-насъскателна форма срѣмо Сърбия и Гърция, тогава излиза отъ тия патриотически думи, че България трѣбва да си пазн това, което е наше, т. е. да отиде да се бие съ Сърбия и Гърция. Ако въ врѣме на война вие държите такъвъ езикъ, то значи да насърчавате войната. Ако вие дѣйствително сте противъ войната, трѣбваше да кажете, че вие се занимавате съ единъ празенъ въпросъ: кой е взелъ Одринъ, кой е плѣнилъ Шукри паша.

Я. Сакжзовъ: Азъ го казахъ, но ти го прѣскачашъ.

Д. Благоевъ: По-важно е това, че тукъ се насѣква правителството къмъ една война. — Вие трѣбваше да протестираете и да кажете, че не искате тая война, а вие напротивъ и въ вѣстника си, и въ рѣчитѣ си, и навсѣкждѣ говорихте и пишехте така, че излизаше като насѣскване къмъ война. Анкетната комисия, г. Янко Сакжзовъ, ще установи вашата отговорностъ, тя ще установи това, което вие сте писали и говорили. Ето този вашъ другаръ, който сега млъчи — г. Илия Януловъ — въ европейската преса още по-ясно защитаваеше тезата, че на Сърбия трѣбва да се наложи договорътъ.

И. Януловъ: Вие ми фалшифицирахте рѣчта. Азъ Ви изболчихъ, а Вие млъчехте.

Д. Благоевъ: И тогава редакцията на „Journal de Genève“ бѣше принудена да каже, че тѣзи, които говорятъ така, тѣзи, които поддържатъ тезата на г. Янулова, ще бѣдатъ отговорни за войната съ съюзницитѣ.

Д. Кьорчевъ: Ама и Вие, г. Благоевъ, протестирахте, че Вашето родно мѣсто остава подъ гърцитѣ. На мене въ трена ми казахте това — че Вашето родно мѣсто, дѣто се говори най-чистиятъ български езикъ, остава подъ гърцитѣ, и съжалвахте за това.

Д. Благоевъ: Да, казахъ, това е истина.

Д. Кьорчевъ: Когато единъ човѣкъ, като българинъ протестира въ Journal de Genève, че сърбитѣ трѣбва да си изпълнятъ задълженията, не извършва прѣстъпление.

Г. Кирковъ: Ние сме противъ всѣкакво робство на когото и да е.

Х. Набакчиевъ: Социалъ-демократическата партия е единствената, която протестира срѣщу насилията, а всички буржоазни партии сж за насилията.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, тишина.

Д. Благоевъ: Въпросътъ, г. Кьорчевъ, не е, че трѣбва или не трѣбва да се протестира, а какъ, за какво и кога да се протестира.

Д. Кьорчевъ: Безспорно, но Вие се боите да кажете това, за да не Ви обвинятъ, че сте широки социалисти.

Д. Благоев: Въ единъ случаенъ разговоръ по изборитѣ, Вие ме попитахте, кое е моето родно село, и азъ Ви казахъ. И сега Вие го правите въпросъ.

Д. Кьорчевъ: Не го прави въпросъ, но Ви казвамъ, че лично Вамъ е мъчно, дѣто Вашето родно мѣсто остава подъ гърцитѣ.

Д. Благоевъ: Отъ друга страна, тѣхниятъ бившъ приятель, сега демократъ, г. Григоръ Василевъ — той нѣма да отрече, той е откровенъ — тогава, като широкъ социалистъ, много открито наричаше сърбитѣ свинари, и тия свинари трѣбвало да ги изпнѣдимъ задъ Морава, отгатакъ, за да вземемъ Македония. Азъ именно характеризирамъ една партия, характеризирамъ хората, които я прѣдставляватъ, които ръководиха тогава тази партия, които стояха начело, и казвамъ, че и тази партия носн отговорностъ, и тази партия подклаждаше войната между съюзницитѣ.

М. Турлаковъ: Сетиъ ще вземемъ да анкетираме, кой какво е казалъ прѣзъ врѣме на войната.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля!

Д. Благоевъ: Сжщото казвамъ и за радикаль-демократитѣ. И тѣ тѣй сжщо ясно и категорично се изказаха, че най-сетнѣ българското правителство трѣбва да рѣши въпроса съ Сърбия съ оръжие.

Н. Досевъ: Сега отказватъ.

Д. Благоевъ: Относително това, че и тѣхната партия бѣше за войната съ Турция, мисля, че това никой отъ тѣхъ не отрича. Тѣ не отрекоха, че бѣха и за втората война, и слѣдователно, тѣ най-много ясно и рѣзко излѣзоха да говорятъ за войната.

Х. Бояджиевъ: Отговоренъ е редакторътъ.

Д. Благоевъ: То е именно редакцията, която прѣдставляваше и партията имъ. И тя дѣйствително трѣбва да понесе известна отговорностъ. Тази отговорностъ трѣбва да установи анкетата. (Смѣхъ въ радикаль-демократическата група)

Г. Василевъ: Само Вие сте невмѣняемъ.

Д. Благоевъ: Само че вашиятъ смѣхъ не е веселъ, вашиятъ смѣхъ е прѣсиленъ. Защото вие знаете, какво значи дѣйствително анкетата, която вие прѣдлагаме, и вие не можете друго-яче да го отречете, освѣнъ да се смѣете прѣсилено. Да се произнесе анкетата, то значи да признаете вие сами, че сте били съучастници. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

М. Турлаковъ: Ние Ви подписахме прѣдложението, за да Ви дадемъ врѣме да говорите глупости тукъ. Да издирваме кой вѣстници какво писали, това не е парламентарна анкета, а обществена.

Д. Благоевъ: А Вие каква анкета искате? Искате, значи, да ги теглите подъ сждъ. Да има такива прѣстѣпления, че да можемъ да ги теглимъ подъ сждъ.

М. Турлаковъ: Парламентътъ има за цѣль да се занимава съ такива отговорности, за които може да ги даде подъ сждъ. Той не може да се занимава съ работи, писани изъ вѣстницитѣ.

Д. Благоевъ: Ако не може, тогава има другъ единъ сждъ.

М. Турлаковъ: За този сждъ вие се готвите въ вашата обществена дѣйностъ.

Д. Благоевъ: Този сждъ се изразява въ народното прѣдставителство, а отъ тукъ, чрѣзъ трибуната, вие се изпрѣчвате прѣдъ народния сждъ. И тази е нашата цѣль — да ви прѣдставимъ какви сте вие, които се прѣдставлявате прѣдъ народа като светни.

Г. г. народни прѣдставители! Отъ това, което можатъ да изкажа тукъ върху нашето прѣдложение за анкета, вие виждате, че анкетата се касае, споредъ насъ, до прѣки отговорници и до отговорници съдѣйници на тѣзи прѣки отговорници, на прѣжитѣ виновници на събитията и на сътрудницитѣ на тѣзи виновници.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Косвени.

Д. Благоевъ: „Косвени“ не може да се каже, защото сътрудницитѣ биватъ и прѣки. — Та, казвамъ, тѣзи сътрудници сте вие всички партии. Изключение съставлява дѣйствително само работническата социаль-демократическа партия, защото тя смѣло и енергично държеше знамето противъ войната, за мира, за балканската федеративна република. И въ онѣзи моменти, когато вие всички толкова говорѣхте за войната, когато ви прѣдупрѣждавахъ, че въ тази война България ще си изгори рѣцѣтъ, вие тогава ни нарекохте прѣдатели, безотечественици, нарекохте ни всѣкакъ, вие насѣкваште населението противъ насъ, но ние смѣло, безъ да трепнемъ отъ никакъвъ страхъ, издигнахме знамето на тази политика, която дѣйствително единичка е спасителна и за България, и за балканскитѣ народи. Тя е политиката на балканската федеративна република, на съюзяването на балканскитѣ народи, а не на балканскитѣ династии и на балканската буржоазия, за да плячкосватъ свѣта. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Прѣди да дамъ думата на г. Киркова, ще дамъ думата на г. Радева за едно лично обяснение.

Имате думата г. Радевъ.

Р. В. Радевъ: Азъ дължа, г. г. народни прѣдставители, едно лично обяснение на народния прѣдставителъ г. Вазовъ, което нѣма да трае повече отъ една минута. Когато говорихъ, че нѣкои отъ народнитѣ прѣдставители бѣха си напуснали тукъ депутатскитѣ мѣста и бѣха се облѣкли въ военната униформа, за да парадиратъ въ новитѣ земи, азъ не визирахъ г. Вазова. Азъ визирахъ хора като бивши ловчански депутати г. Златевъ, който не само нѣмаше право да носи офицерска униформа, защото е простъ войникъ, може-би ефрейторъ, но се явяване навсѣкждѣ изъ новитѣ земи да парадиратъ съ майорска униформа. Никой не му я смѣнна. За г. Вазова азъ имамъ свѣдѣния, и доста похвални. Той дѣйствително бѣ облѣкълъ капитанска артилерийска униформа и е командувалъ една скорострѣлна батарея на Чаталджа. Хвала на него! Лопи отзивы за него не съмъ чулъ, той е показвалъ храбростъ и самоотверженостъ. Обаче азъ пакъ оставамъ на моята идея: г. Вазовъ, като депутатъ, не е могълъ да напусне мѣстото си въ камарата и да отиде на бой, защото работата и безъ него щѣше да се свърши на Чаталджа, и, може-би, той съвсѣмъ малко е допринесълъ. Но азъ говорихъ не за г. Вазова, и считамъ, че отъ това обяснение той ще бѣде доволенъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Има думата г. Георги Кирковъ.

Г. Кирковъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Прѣди да пристѣпя къмъ моята задача, азъ ще си позволя да направя двѣ бѣлѣжки

отъ личенъ характеръ. Първата бълбжка се отнася до лансиранията въ органа на демократическата партия клевета, какво г. Илия Вълчевъ е билъ казалъ въ парламента, че азъ съмъ ходилъ въ двореца. Туй пише в „Прѣпорекъ“. Това нѣщо азъ искахъ да провъря — казалъ ли го е г. Вълчевъ, но не намѣрихъ, нито въ другъ нѣкой органъ намѣрихъ подобно нѣщо. Това се намира само въ органа на демократическата партия очевидно защо; за мене е много по-нѣтъно. Демократическата партия съ подобни духовни оржия излиза сръщу насъ.

А. Малиновъ: Азъ Ви увѣрявамъ, че ако е писано, то е грѣшка, продуктъ на едно заблуждение. И ако мога, азъ Ви поднасямъ извиненията си.

Г. Кирковъ: То се придружава съ една бълбжка, че ние въ туй врѣме сме мълчали и не сме смѣяли да се обадимъ, защото г. Вълчевъ ималъ документи за тая работа. Но щомъ Вие дезавуирате Валния органъ, азъ съмъ доволенъ.

А. Малиновъ: Всѣка клевета съмъ готовъ да дезавуирамъ.

Г. Кирковъ: Втората бълбжка се отнася за онуй, косто г. Кьорчевъ е казалъ, а именно, че въ единъ частенъ разговоръ азъ съмъ се билъ изказалъ, че ако ние разполагахме на Чаталджа съ достатъчно тежка артилерия, сигурно щѣхме да пробиемъ Чаталджа. Това е вѣрно — азъ и сега го казвамъ — обаче заключенията, които прави г. Кьорчевъ, сж много неумѣстни. „Защо, казва той, Вие говорите това, когато всѣки пѣтъ сте отказвали кредити за оржия“. Азъ съмъ винаги отказвалъ кредити за оржия и ще отказвамъ, защото ние сме за мира, отъ една страна, и защото — отговоръ ще намѣрите въ „Славянска бесѣда“ — ако даже бѣхме отпускали пари, въ края на краищата ще намѣримъ министри, дадени подъ сѣдъ за кражба.

Д. Кьорчевъ: Тукъ сте слабъ. Чакайте сѣдѣтъ да се произнесе. Така не може да говорите.

Г. Кирковъ: Г. г. народни прѣдставители! Народното събрание вече за трети пѣтъ се занимава съ въпросъ за изслѣждане дѣлата на управления и за даване министри подъ сѣдъ. Вие отъ нашитѣ печатни органи, отъ нашитѣ рѣчи много добръ знаете, какво е нашето становище по тоя въпросъ. Ние, искайки една анкета или правейки прѣдложение за даване подъ сѣдъ на управници, не гонимъ цѣльта да отмѣстимъ; това не влиза въ нашия планъ, въ нашитѣ цѣли. Ние смѣтаме — и това вие докажете съ цѣлото ваше правосѣдие въ буржоазното общество — че наказаніята не сж едно изправително сръдство, че убийствата и прѣстѣпленията въ буржоазното общество не изчезватъ, колкото и драконовски да сж законитѣ, колкото страшни и да сж наказаніята. Това доказва и самиятъ животъ. Вие помнете, че заедно съ г. Найча Пановъ и неговия колега и другаръ, сега не депутатъ, г. Влайковъ, ние поискахме даването подъ сѣдъ на г. Радославова и неговитѣ колеги. Тѣ бѣха осѣдени, обаче, това не имъ попрѣчи да вършатъ пакъ такива нарушения на законитѣ даже не отколѣ, това не подѣйствува спасително върху тѣхъ. Намѣриха си тѣхни близки по идеи, които веднага ги амнистираха, както и вие, за да имъ се отвърнете по приятелски, ще трѣбва пѣкъ тѣхъ да амнистирате.

Х. Бояджиевъ: Както вие ще амнистирате Янка Сакъзовъ.

Г. Кирковъ: И то е възможно, само че неговото прѣстѣпление не води къмъ „Славянската бѣсѣда“.

— Ние днесъ сме свидѣтели сжщо така на единъ държавенъ сѣдъ. То е вече негова работа, какъ той ще се произнесе, но азъ съмъ дълбоко убѣденъ и всѣки единъ, който разбира живота на буржоазното общество, е убѣденъ — че отъ това господата, които ги сѣдятъ сега, нѣма да станатъ по-добри. Сми-стѣлтѣ, който ние влагаме въ нашето прѣдложение за анкета и който биде изложенъ отъ моя прѣдше-ствующъ другаръ, е другъ. По този случай азъ се изказахъ още прѣди години, когато се даваха подъ сѣдъ либералитѣ, ние се изказахме въ нашитѣ органи, когато се даваха подъ сѣдъ и стамболовиститѣ, и заслужихме укора на нашитѣ съсѣди. „Вие сте, казваха, противъ даването подъ сѣдъ“. Не. Тѣ трѣбва да отидатъ на скамейката на подсѣдитѣ, виновницитѣ трѣбва да прѣтърпятъ своето наказание, но отъ това ние не правимъ никакво заключение, което да създаде илюзии. Не. Буржоазното общество си остава такова, каквото е. Само подъ натиска не на собственитѣ си наказателни закони, а на една нова класа, която живѣе подъ него, това буржоазно общество може да отиде по-нататѣтъ. Говори се много за корупция, за развратъ. Сжществуватъ всичко това, обаче законитѣ и сѣдилищата не сж въ състояние да го изкоренятъ, щомъ сжществуватъ обективни условия, при които тѣзи прѣстѣпления сж възможни. И катастрофата на България вие не можете да разберете друго-яче, освѣтъ въ тѣсна и неразривна връзка съ обективнитѣ условия на живота въ България вътрѣ и съ онази сплетня на интереси на великитѣ сили отвънъ. Отъ туй още не слѣдва, както се изрази и моятъ другаръ г. Благоевъ, че ние не трѣбва да диримъ виновницитѣ, нито да диримъ истината. Напротивъ, тѣкмо защото е така, тѣкмо защото това е плодъ на едни обективни условия, и ако ние искаме да влияемъ противъ тия условия, ако искаме да прѣдпазимъ нашия народъ и нашата страна отъ тѣзи катастрофи, очевидно е, ние трѣбва да изслѣдваме истината, да изнесомъ фактитѣ, които обуславятъ тоя плачевенъ резултатъ отъ усилията на нашитѣ господствующи класи и на нашитѣ правителства да обединятъ българския народъ въ едно цѣло, очевидно това е необходимо. Тѣй гледаме ние на въпроса. Когато вие вникнете по-дълбоко въ всичко туй, което се трѣбъва, въ събитията, които се разиграха — подготовката на войната отъ по-далечни години, поведението на правителствата, отношенията имъ спрѣмо държавния глава, започването на войната, процесътъ на тази война, игритѣ, които се извършиха въ тази война — не можете да не заблѣжките онова, което ние постоянно сме заблѣжвали въ политическия животъ на нашата страна, а то е, че неотговорниятъ факторъ, царъ Фердинандъ, роди на една страна буржоазнитѣ партии, правителствата въ единъ моментъ се мачатъ да климнатъ на друга страна; въ слѣдующия моментъ сж всѣ негови цѣлни роби. И въ цѣлата война ние туй констатирахме. Ние имаме, обаче, и друго едно обстоятелство: правителствата на царъ Фердинандъ бѣха роби на една политика на Русия. Тѣ въ всѣки единъ моментъ се намираха между чука и наковалнята, въ всѣки единъ моментъ отъ тѣзи събития тѣ се чувствуваха въ мрѣжата, въ играта на тая политика. Докаждаме да стѣпимъ и на нашата почва, и ви питамъ: най-сетнѣ вие обявихте войната, но ако вие сте военнлюбци, ако вие искаете войната, поне логиката налага вие да бѣдете готови за нея. Бѣхте ли обаче вие готови? Ако вие се рѣшихте да хвърлите страната и цѣлата нация въ една авантюра, въ една голѣма акция съ голѣми, съ сѣдбоносни послѣдствия, питатъ се: готови ли бѣхте? Е, добръ, ние до войната слушахме отъ г. Данева и отъ други нѣкои, които отиваха да провърватъ нашитѣ складове съ неприкосновени запаси, че всичко е въ редъ. Когато се яви

мобилизацията, азъ имахъ случай да питахъ извѣстни приближени до правителството: наредили ли сте баремъ пѣщо. — „Всичко е готово“. Е добръ, азъ лично участвахъ въ тази война, и като отидохъ въ богоснасяемия градъ Враца, мислѣхъ, че ще намѣря всичко готово: и складове пѣлни, и всичко на мѣсто. Хората сж се готвили за тая война отъ толкова години, милиони хвърлиха за тая пѣль, пѣли поколения израснали въ тази идея за война, пѣла една завоевателна политика се прокарва отъ години насамъ. И освѣнъ това, кога българското Народно събрание е отказвало кредити на военния министъръ? Никой пътъ. Всѣки пътъ въ Събранието сж били въ това отношение много снисходителни, много щедри, и не жалеха нищо за военни пѣли.

Д. Кьорчевъ: Г. Паприковъ отказа.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, г. Кьорчевъ!

Г. Кирковъ: Е добръ, поне въ тоя моментъ, когато най-сетнѣ рѣшихте да обявите войната, трѣбваше да прѣдполагаме ние и всѣки единъ, че всичко е готово, защото впуснешъ ли се въ една акция, трѣбва поне да внимаващъ, да гледащъ тая акция да се завърши, колкото е възможно по-скоро, съ по-малко жертви, и съ по-малко тежки послѣдствия да излѣзешъ отъ това тѣй опасно положение. А ние туй не виждаме. Даже като стѣпнали на ваша почва, ние имаме право да кажемъ: „Добръ, обявихте войната, но какъ вие я водихте?“ И тукъ вече лѣсватъ на ново, разкриватъ се прѣдъ насъ всички ужаси на нашитѣ отношения вътрѣ въ нашата страна, става явно, колко некадърна, колко недораснала за историческия моментъ, който тя прѣдизвика, се оказа нашата властующа класа, нашата буржоазия, нейнитѣ правителства и хора.

Казахъ, констатирахме, че ние отиваме на война безъ всѣкаква особена подготовка. Наистина, обучавали сж се войницитѣ въ казармата, импрегнирали сж се тѣ съ духъ патриотически, обаче тѣзи патриотически импрегнирани хора се явиха въ казармата, и трѣбваше тѣ сами да видятъ, че складовѣтъ сж празни. Въ Враца едвѣмъ успѣха прѣзъ купъ за грошъ да облѣкатъ дѣйствующия полкъ — съ голѣми недостатѣни, съ голѣми дефекти можа той да потегли — а що се касае до резервата, до резервнитѣ войски, голѣма частъ отъ тѣхъ трѣгнаха въ своитѣ национални костюми: имаше и кашаци, и лѣтни шалки, и бомбета, . . . (Общъ смѣхъ) . . . имаше и потури, и всевъзможни костюми въ тоя видъ. Както и да е, въ извѣстни моменти, като въ врѣме на война, прѣдполагаме, че униформата не важи, вие ще се съгласите сами и ще кажете, че едно патриотическо сърце може прѣкрасно да бие и подъ една антерия, и подъ единъ мундиръ; но важното е, че пѣмаше други срѣдства още. Нѣмаше, напр., никакви палатки. Нашиятъ полкъ трѣгна отъ България безъ всѣкаква палатка — никакви приспособления, всичко по единъ примитивенъ начинъ, тѣй както едно врѣме, може-би, нашитѣ прадѣди, Крумъ или Аспарухъ, сж водѣли своитѣ войски къмъ Цариградъ. Е добръ, туй говори ли за техническа или друга подготовка на войната, туй говори ли, че тукъ се е мислѣло сериозно? Значи, заставайки на почвата на вашитѣ стремени, вие и тамъ се оказвате неподготвени. Азъ туй имотно искамъ да ви докажа, че вие, като обявихте войната, като се рѣшихте да прѣминете къмъ тази важна сѣдбоносна акция, не стѣ били готови нито политически, нито технически, нито военно. Тази война, независимо отъ другитѣ връзки, въ които ние я поставяме, извади наявъ всичкия гниелъжъ, тя дойде да ни го разкрие, и се завърши така, за да подчертае, че ние имаме насрѣща си

една млада господствующа буржоазна класа, която, обзета отъ жажда за плячка, за грабежъ, пожертвува даже далечнитѣ свои перспективи като класа. Вие днесъ не отричате това, и затуй се прѣдлага една анкета, която да изслѣдва политическата страна на събитията, една анкета, която да прослѣди плячкаджийството, да прослѣди проиявата на лакомия, на жажда за богатства, на която се прѣдаваха и властующи, и чиновници, и офицери, и всичко, което бѣше въ тѣла, било въ България, било изпратено въ прѣвзетитѣ земи, като прѣдставителъ на българската администрация или българската власт.

И. Вълчевъ: Не всички.

Г. Кирковъ: Вие това днесъ не можете да го откажете. Е добръ, тая война разкри тая голѣма язва, както я казватъ; въ смѣцъсть тя разкри инстинктитѣ, апетититѣ на българската буржоазия.

Тукъ се спираха на пѣколко момента отъ войната. Ще позволите и на мене, и азъ да се спра.

Оказва се, че господата, които обявиха войната, правителството, което се рѣши да воюва, е било вътрѣзано прѣдварително; то не е даже господарь да води войната. Така напр., повдига се въпросъ, защо правителството не прие да сключи миръ на Люле-Бургазъ? Въ тоя въпросъ има една военна страна, има и една дипломатическа страна. Военнитѣ отговаряха — поне ние, когато се отнесохме по този въпросъ до висшитѣ началници, ни казаха така: „Ние не сме гарантирани, да-ли Турция, която не е доbita, на която армията не е унищожена, но е само разбита, нѣма да иска само да спечели врѣме, за да изтегли своитѣ резерви отъ Мала-Азия, и тогава да увеличи белята още повече, слѣдователно, ние трѣбва, по принципа, който господствува въ стратегията, да гонимъ противника до неговото окончателно унищожение“. Очевидно, това е една истина, която се признава въ военната теория и се изпълнява на практика: докато не гътинешъ противника, не можешъ да очаквашъ миръ отъ него. Обаче какво се оказа? Оказа се, че ние не сме господари. Ние сега четемъ извѣстни телеграми, размѣнени тогава между царъ Фердинандъ и руския царъ. Констатира се — всичко туй трѣбва да се изслѣдва и да се занесе на бѣлтъ свѣтъ, така ли е — че още при първитѣ наши крачки, при отиването ни да минемъ турската граница, ние чувствуваме вече надъ главата си единъ топузъ. Азъ лично срѣцнахъ руски кореспонденти, които ми казваха открито: „Куда ви идѣте?“ Кадѣ отивате, нѣма да ви допуснатъ тамъ. Не само това, но даже и при обявяването на войната сме имали извѣстнъ топузъ надъ главата си. Съ една рѣчь, на политиката, която сме водѣли и на самата тая акция, ние не сме били господари, и не сме били такива не само въ тоя смисълъ, както никой не е господарь на резултатитѣ на една война. Даже една велика сила, и тя не е господарь на резултатитѣ на една война; но поне можешъ да бѣдешъ господарь въ наченкитѣ на една война, въ нейното водене. И тамъ; обаче, се оказва, че не сме били господари на себе си. Ние сме били принудени да се движимъ, споредъ желанието на Русия. И оттамъ става една колизия. Желанието на Русия е да не отиваме отатѣкъ Одринъ, желанието, обаче на нашитѣ, специално на г. г. управницитѣ тогава, на тѣхнитѣ партизани, и на всички други партии, е да вървимъ по-нататѣкъ, да вземемъ Родосто, да прѣвземемъ Цариградъ. Даже, както чухме тогава, всичко било приготвено за влизане въ Цариградъ: и гвардейскитѣ полкъ бѣлъ готовъ, и униформата била готова, и кошетъ съ файтонитѣ, и даже мантията; съ една рѣчь, велико-български идеали и велико-царски извѣстни аспирации проглеждаха още при първитѣ успѣхи. Едно нѣщо е характерно: когато се почувствува извѣстенъ успѣхъ, пра-

вителиството, поддържащият го партии и всичките партии във България са извънредно надмърни, извънредно горди, с никого не приказват, не искат никакви отстъпки да дават; помъ, обаче, се влоши положението, веднага бързат да искат интервенция. Това, именно, и свидетелствува, колко малодушие има; една класа, която е поела една работа, едно дѣло, на всеки един моментъ чувствува, че то не е за нея, чувствува своята историческа слабостъ, чувствува, че тя не е узрѣла за него. Азъ мога да ви наведе една мисълъ, изказана отъ единъ паметен виенски социалъ-демократъ, Ото Бауеръ, въ една издадена отъ него специална брошура, въ която прѣоцѣнява българската буржоазия и буржоазията изобщо на Балканския-полуостровъ. Той смѣташе очевидно, че тѣзи млади буржоазии са революционни и изтъкваше мисълъта, че тѣзи млади, споредъ него, революционни буржоазии нѣма да се турятъ въ ржцѣтъ на Австрия и Русия, но сплотени здраво, тѣ ще вървятъ къмъ Цариградъ и отъ Цариградъ ще направятъ една столица на балканската федерация. Тѣй говори единъ социалъ-демократъ, прѣоцѣнилъ, наистина, въ единъ моментъ историческата цѣлностъ на нашата, на сръбската, на грѣцката и на ромѣнската буржоазии. Е добръ, както виждате, и азъ като социалъ-демократъ мога да кажа: ако вие бѣхте една революционна класа, и ако вашитѣ другари, съюзници тѣ ви — също така, то вие нѣмахте да се спирате прѣдъ желанието и аспирацията на Русия и Австрия, вие щѣхте да вървите да отръжете горделия вѣзелъ, вие щѣхте да издигнете една балканска конфедерация, която да се противопостави, въ името на своитѣ жизнени интереси и на своето бѣдѣще, и срѣщу Австрия, и срѣщу Русия. Това, което ние изтъкваме, вие го наричате утопия. Но фактътъ, че вие наричате нашата идея утопия, именно, показва, че не сте дорасли исторически до тая идея, защото тая идея — „балканска федеративна република“ — не е социалистическа идея; тя е буржоазна революционна идея. И понеже вие не сте революционери, а получихте свободата си на тѣпсия донесена, вие нѣмате задъ гърба си история, нѣмате задъ гърба си барикади, нѣмате революция, нѣмате свалчане на крале.

К. Панайодовъ: Петъ вѣка революция има българскиятъ народъ въ себе си. Какво ми говорите вие менѣ, че нѣмалъ революция?

Г. Кирковъ: Тая революция не е тази, за която азъ приказвамъ; вашата революция е sui generis революция. Съ една рѣчь, вие, българскитѣ буржоазии партии и самата буржоазия не сте революционни. Доказателство, че не сте революционни показва и вашето отношение къмъ държавния глава, неговото надмощие въ България. Личниятъ режимъ, противъ който вие ревете, противъ който възставате, се изрази въ своята пълнота въ време на войната. Вие днесъ сами констатираете, че е имало прѣзъ време на войната дѣйствителство. И вие, г. Теодоровъ, също признахте, че главната квартира не ви е питала, вършила е каквото иска. Така ли е?

Т. Теодоровъ: Азъ ще Ви отговоря на реда си.

Г. Кирковъ: Да, ще ми отговорите.

Т. Теодоровъ: Далъ съмъ си дума да не прѣсичамъ никого, и ще моля Събранието, когато говоря азъ, също да не бѣда прѣсичанъ отъ никого.

Г. Кирковъ: При такова едно поведение на главната квартира, ако бѣхте министъръ на една революционна буржоазия, знаете ли, какво щѣхте да правите ние? Нѣмахте тукъ да засѣдаваме, а виновницитѣ щѣха да хвърчатъ на балони: щѣхте да

имате революция, а не анкета. Но именно, защото вие не сте революционни, защото нѣма нищо революционно у васъ, като класа, вие се принуждавате легитимно на почвата на анкетитѣ да търсите виновницитѣ. А такива грозни прѣстѣпления, които турятъ на карта живота на една нация, не са като прѣстѣпленията въ мирно време — да поотпънете нѣщо отъ бюджета, или нѣкаква концесия да дадете незаконно, това е на почвата на съществующитѣ закони, нарушили сте ги, ще ви накажатъ. Вие извършихте едно прѣстѣпление, което не се хваща отъ никакъвъ законъ. За него присѣдата е една; тя е революцията, която помита всичко негодно, нечисто, за да отвори пътъ на жизненото и здравото. (Ржкопѣскане отъ крайната лѣвица и лѣвия центъръ) За това не е чудно, че политически не сте умрѣли. Съ тѣзи събития вие политически умрѣхте; вие не осмѣстивихте идеалитѣ, съ които 35 години лѣгахте народа. Вие умрѣхте политически. Радвайте се, че нѣма кой да ви погребее още.

Т. Теодоровъ: Вие искате да ме накарате да Ви прѣсичамъ. Азъ Ви казвамъ, че нѣма да Ви направя тая честь; ще се запазя хладнокръвенъ и ще Ви отговоря на въпроса. Азъ желая тѣзи дебати да минатъ поредъчно и човѣшки. Не се очудвайте, че нѣма да Ви отговоря, колкото и да се адресирате къмъ мене, а не къмъ Събранието. Азъ ще Ви слушамъ и нѣма да Ви отговарямъ, а ще Ви отговоря на въпроса. Само че ще Ви моля и вие да не ме прѣкъсвате, както азъ нѣма да Ви прѣкъсвамъ.

Г. Кирковъ: И азъ нѣма да Ви прѣкъсвамъ. — Е добръ, при такива условия, при такова състояние на нашата господствующа класа и на партиитѣ, и при онази сплетня на интереситѣ на Балканския-полуостровъ, мислите ли вие, че можеше друго-яче да се свърши? Сега, разбира се, когато се гѣтна колата, всички казватъ, че можеше. Едини ще кажатъ, ако Даневъ бѣше много уменъ, нѣмахте да сбърка; ако бѣше този на властъ, тогава събитията инакъ щѣха да се развиятъ. Не, това не е вѣрно. Има една неизбежностъ, има единъ фаталитетъ въ тая политика, която ви се разкри отъ мой другаръ и която води къмъ тая катастрофа. Тя е завоевателната политика, същевременно тя е и династическата, и до-толкова, доколкото интереситѣ на династията въ извѣстенъ моментъ спадатъ съ тѣзи на нашата буржоазия, тѣ вървятъ заедно. Дойдоха моменти, обаче, въ време на войната, когато тѣзи интереси влѣзоха въ коллизия. И характерно явление. За нашата буржоазия, за нашитѣ политически партии не бѣше тайна, че и монархътъ носи една голяма отговорностъ; до този моментъ, обаче, всички желания и всички стремелни на тѣзи политически партии бѣха него да спасяватъ. И вие до днесъ продължавате да го спасявате. Даже тая анкета, която се прави, искатъ да я използватъ като едно сръдство да отвлѣкатъ вниманието върху други.

Д-ръ Й. Фаденхетъ: Това е вѣрно.

Г. Кирковъ: Съ една рѣчь, ние не виждаме въ тоя моментъ стремелъ наистина да се удари дълбоко, и затова всички викатъ като г. Такева, че туй не влиза въ анкетата. Да, и царъ Фердинандъ, споредъ конституцията е неприкосновенъ, не го сѣдимъ; но царъ Фердинандъ същевременно бѣше военнопочалникъ, той води армията — въ конституцията нѣма помощникъ-главнокомандующъ — и за катастрофитѣ, които ни постигнаха, той носи отговорността, и той трѣбва да я понесе, въпрѣки всичко. Е добръ, ние не виждаме, обаче, у васъ стремелъ нито отъ едната, нито отъ другата страна, да се пипне по-дълбоко. Всичко, нека си го признал, се върши съ которийни

цѣли. Както вие, давайки подъ сждъ стамболиститѣ, гонѣхте едни свои партийни цѣли, тѣй сждо и днесъ, ако и васъ ви повикватъ да бждете единъ денъ на подсждимата скамейка, това ще бжде по чисто партийни съображения и цѣли, а не за нѣкакво обновление на живота, не за нѣкакво прѣчистване на атмосферата. Ние видѣхме, че подиръ всички тѣзи сждения, атмосферата става по-гжста даже. Е добръ, намѣсата на държавния глава въ войната, като главнокомандующъ, като управникъ и като ръководител на външната политика, се оказа фатална и гибелна, успоредно съ дѣйствиата на правителството, което се намираше подъ влиянието на една велика сила, каквато е Русия. И затова ние виждаме туй колѣбанне. Минаваме границата, стигаме до Люле-Бургазъ, имаме единъ незавършенъ бой — забѣлѣжете. Стигаме до Чатаалджа — незавършенъ бой. Нищо не се завършва, нѣма завършване. Защо? Тукъ играе роля и влиянието на държавния глава, и колѣбанието на правителството, и несъгласието между командующитѣ армитѣ, какъвто е случаятъ, напр., при Люле-Бургазъ. Азъ принадлежехъ тогава къмъ първата армия.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля, г. Кирковъ, имате ли да говорите много?

Г. Кирковъ: Имамъ.

Министъръ д-ръ В. Радославовъ: Да се продължи засѣданнито до свършването на оратора.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има предложение да се продължи засѣданнито, докато свърши г. Кирковъ. Който е съгласенъ да се продължи засѣданнито, да си вдигне ръката. (Мнозинство) Продължавайте, г. Кирковъ.

Г. Кирковъ: Додѣто третата армия напредва и срѣща голѣма съпротива, настѣпва критически моментъ, а ние отъ първата армия се движимъ полека, не бързаме. Ние сами се чудѣхме — малкитѣ, които не разбирахме отъ висша стратегия — и за насъ бѣше странно какво ставаше съ насъ. Днесъ се изтъкватъ факти — това трѣбва да се прослѣди и изнесе напълно какъ е — говори се за завистъ, за ожби между командующитѣ първата и третата армии, за караница, кой да бжде командующъ на съединитѣ двѣ армии. Въпросътъ отива въ главната квартира, разисква се и най-сетнѣ свършва съ побѣдата на командующия третата армия. Слѣдъ извѣстно врѣме виждаме, че командването на съединитѣ армии се отнематъ отъ командующия третата армия и отново се дава на командующия първата армия. Значи, и въ техническото, непосредственото водене на боя се констатира сждото това, което се констатира и въ мирния животъ. Е добръ, азъ трѣбва да подчертая, че всички царски фаворити проявиха некадърностъ, платиха данѣкъ на своето нищожество. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица и лѣвия центъръ) Тѣ бѣха издигнати до върха не по способностъ, а защото умѣеха да пълзятъ. Имахме случаи въ войната да констатираме, че всички тѣзи близки до царя, събрани около него, само затова, защото той има вѣра въ тѣхъ, защото сж му послушни, се оказаха негодни тогава, когато ги повикаха да извършатъ своята задача. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица и лѣвия центъръ) Е добръ, отъ една страна, значи, техническото водене на боя купаше, отъ друга страна, имаше колѣбания въ самото правителство, намѣса на държавния глава, комуто сждо други влияятъ, или той се влияе самъ отъ своитѣ династически интереси, защото въ всички моменти, всѣки пътъ се изтъква отъ него, както и въ послѣдната му телеграма, която се печата — четемъ тѣзи работи

по вѣстницитѣ — сѣ че династията му се намира въ опасностъ, ако не отиде по-нататѣтъ отъ Люле-Бургазъ и не вземе Одринъ; и Ромъния сждо изтъкваше, че династията ѝ рискува да се компрометира, ако не вземе едно парче отъ България; и Сърбия казваше, че династията ѝ рискува да се компрометира, ако не се увеличи територията на Сърбия; сждото е съ Гърция, сждото е и съ Черна-Гора. Както виждате, не само у насъ, а и на други мѣста на Балканския-полуостровъ тѣзи малки държавици, тѣзи млади народи си иматъ лукса, иматъ си, удоволствието да иматъ по единъ държавенъ глава съ голѣми претенции, съ голѣми апетити, съ голѣми аспирации, и всички тѣ искатъ да бждатъ велики на едно малко петно на тази земя. Е добръ, тая грандомания бѣ обзела и още продължава да държи държавнитѣ глави, династията на Балканския-полуостровъ, сждо и нашитѣ държавни мже, буржоазнитѣ, тия, които, при едно благоприятно стечение на обстоятелствата, видѣха, че и тѣ могатъ да направятъ нѣщо — разбира се, не тѣ сами, а тоя селски многомилionenъ народъ, хвърленъ въ войната, който се би, мръ съ резигнация, съ фаталитѣтъ. И тѣ, тѣзи малки буржоа, сами никога не проявили героизмъ, се помислиха все и вся. Отъ друга страна, при всѣко едно колѣбанне на щастieto, ние виждаме тѣзи малодушни веднага да търсятъ покровителъ и, разбира се, търсятъ руския царъ, или, като забъркахме и затръпнихме пътя и тамъ, бѣгаме при австрийския императоръ.

Отиваме къмъ Чатаалджа — сждата история. И тамъ боятъ се продължава и въ единъ моментъ: „Спрете!“ Връщаме се посрѣдъ пладне, сума свѣтъ лега мъртавъ. Отдрѣпватъ се войскитѣ. Защо е това? Кой е продукувалъ това? Кой сж причинитѣ? Всичко това трѣбва да бжде изслѣдвано, защото и тукъ, казвамъ, изпѣква отново колѣбанието на правителството, намѣсата на държавния глава, двойственостъта въ ръководството и на армията, и на политиката. Ние, напр., бѣхме убѣдени и чакахме пощната атака, въ която ще минемъ Чатаалджа, но слѣдъ това настѣпни примирие и ние се питахме: какво е туй примирие? Мѣтиха го нѣколко дена и изкараха едно примирие, което се продължи, започнаха се прѣговори, които се влачиха дълго. Не ще съмниваме, всичко туй, най-сетнѣ, трѣбваше да се отрази върху самата войска, защото, г. г. народни прѣдставители, въ лицето на нашитѣ войници нѣмате една наемна войска, на която да плащате, и тя да седи и мре, а имате насрѣща си единъ народъ, който е напусналъ своитѣ жилища и работа, парамилъ е пушка въ единъ моментъ на увлечение, за да се бие за една кауза, която въ скоро врѣме той разбра, че не е негова, защото не може да има споръ, каква бѣ войната. И досега има нѣкои да я наричатъ освободителна и да казватъ, че тя бѣше война за освобождение на поробенитѣ. Не, тя не бѣше такава; тя бѣше такава въ идеологията, въ фразитѣ, въ пѣйната идеологическа подготовка редъ години, но фактически тя бѣше една завоевателна, дѣлѣжническа война. Самиятъ договоръ между Сърбия и България говори за това. Ако надникнемъ върху това, което се е вършило до сключването на тоя договоръ между България и Сърбия, ние ще констатираме, слѣдователно, че извѣстни правителства сж се въздържали, не сж проявили такава готовностъ, каквато проявиха г. г. Гешовъ и Даневъ, да стѣпятъ на единъ съюзъ, съграденъ върху подѣлбата, върху дѣлежа на Македония, върху единъ принципъ, който по-нататѣтъ, развитъ логично, води неизбежно къмъ скарване между съюзницитѣ. Той е въпросътъ за дѣлежъ, слѣдователно, не е въпросъ за освобождение. Това и ние констатирахме. Кждѣто ние нахлуваме, както се каза, на-да-ли скоро трѣва ще расте: кждѣто нахлуха нашитѣ съюзници — сждата исто-

рия. Където нашата армия въ Македония нахлу, извършиха се голѣми пакости, голѣми насилия, безчеловѣчия надъ мирното население.

Отъ дѣсницата и дѣсния центъръ: Това не е вѣрно.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни) Не е право.

Г. Кирковъ: Вие казвате, че не е вѣрно, безъ да сте били тамъ, а азъ съмъ билъ тамъ и ви казвамъ, че е вършено отъ офицеритѣ и войницитѣ.

Н. Панайодовъ: Това не е вѣрно.

И. Вълчевъ: Въ всѣки случай, това сж изключителни случаи — не е било система.

Г. Кирковъ: Затова искаме анкета. Тя ще установи, дали това е било система — и тогава ще бжде много плачевно — или сж били отдѣлни факти. Въ всѣки случай, едно е истина: че където минѣше нашата войска, съ нея вървѣха редъ „освободители“.

И. Вълчевъ: То е другъ въпросъ.

Г. Кирковъ: То е единъ въпросъ много важенъ. То не е другъ въпросъ, а е сжщиятъ въпросъ, защото азъ не мога да си прѣдстави единъ командующъ на една армия да допусне въ своя тилъ подобно безобразие.

Г. п. Атанасовъ: Въ всѣка една война го има това.

Г. Кирковъ: То е много малко утѣшение за насъ. То иде само да покаже, какво нѣщо е войната, която вие прѣвъзсияхте и казвахте, че облагородявала характера! (Смѣхъ) Значи, войната, която идеологически бѣ подготвена като освободителна война, не можеше да не се трансформира, не можеше да не се изрази практически въ война изтрѣбителна, завоевателна, опустошителна, изтрѣбление вече на мирното население, разрушение на жилища, съсипване на имоти, унищожение на цѣла редица сѣществувания. Е добръ, много лесно разбрахме, когато отидохме въ онѣзи мѣста, че тази война не е освободителна. Войната, слѣдователно, не можеше да бжде друга, тя не можеше да бжде освободителна, ти трѣбваше да бжде завоевателна, защото така е тя фактически подготвена отъ редъ години, въпрѣки нейната идеологическа обвивка, въпрѣки това, което се раздаваше изъ масата, това, което се поднасяше на младото поколѣние въ училищата, въпрѣки всичко онова, съ което се пълнѣха главитѣ на младото поколѣние, да бжде то препарирано и готово за единъ моментъ, когато нашиятъ монархизъмъ и буржоазия ще пратятъ тѣзи поколѣния, стари и млади, на касапницата. И за какво мислите? Да освободятъ македонцитѣ ли? Не, въ самия процесъ на войната излѣзе много наявѣ, че се е искало да добиемъ пристанища, достъпъ на море, повече земя, повече подданицы и повече блѣсъкъ за българската корона.

К. Досевъ: И повече абонати на „Работнически вѣстникъ“.

Г. Кирковъ: То не прѣчи, ние никой пътъ не губимъ. Правите ли вие глупости или умности вършите, ние всѣки пътъ печелимъ. (Смѣхъ)

К. Досевъ: Защото не се наемате да се обявите за управляюща партия.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседателъ г. д-ръ С. Иванчовъ)

Г. Кирковъ: Е добръ, това трѣбва да изпъкне наявѣ; когато се сумиратъ всички тия факти отъ комисията, трѣбва да се констатира и това, че тая война не бѣ никаква освободителна война, че тя бѣ война за плячка, война завоевателна, и затова тя не можеше да свърши друго-яче, освѣнъ чрѣзъ едно повторно скарване съ съюзницитѣ за плячката. И азъ си задавамъ въпроса: защо бѣ втората война съ турцитѣ; какви интереси продиктуваха тази повторна касапница, безсмислена касапница, въ която ние и, отъ друга страна, турцитѣ бѣха постоянно изпращани само на клане, безъ всѣкаквъ смисълъ? Какво се спечели отъ това? Нищо. Даже тия, които бѣха за войната, и тѣ се стремѣха, колкото е възможно по-скоро това нещастие да се свърши, по-скоро да се свърши туй изтрѣбление, обаче правителствата на г. Гешова и г. Данева друго-яче мислѣха. Тѣ си бѣха въобразили, че българскиятъ народъ, т. е. онуй въоръжено, обезволено и изпратено на бойното поле население, е едно стадо, което може да търпи съ мѣсеци, додѣто се уредятъ дипломатическитѣ работи на правителството, додѣто се намж-друзватъ дипломатитѣ, додѣто най-сетнѣ се дойде до нѣщо съ нашата покровителка или съ нашиятъ съюзници. Съ една рѣчь, започва се едно злоупотрѣбване съ търпѣнието, съ готовността за жертви на българския народъ, пратенъ на бойното поле. Смѣташе се, че иматъ насрѣща си едни наемни войски, и се чудите подирѣ и искате, като г. Радева, да се изслѣдва, кой е насъсквалъ бунтоветѣ. Азъ ви казвамъ: голѣмитѣ бунтовници бѣха въ София. (Ржкоплѣскане отъ лѣвия центъръ и крайната лѣвица) Тѣ насъскаха къмъ размирици и нарушения на дисциплината, защото цѣлата тая армия, цѣлата тая войска, въ срѣдата на която ѣ азъ бѣхъ, най-сетнѣ дойде до заключението, изразявано открито: въ нашата страна — казваха тия стари войници резервисти — нѣма управия; никой не знае, какво иска; насъ ни прашатъ отъ едно мѣсто на друго, ние отиваме да даваме хиляди жертви — защо? — не виждаме. И очевидно при такава една игра съ търпѣнието, съ готовността за жертви на единъ народъ, пратенъ на бойното поле, послѣдствията не могатъ да бждатъ други, освѣнъ възмущение, защото всичко това бѣ възмутително. Хората, които бѣха начело на управлението, се бѣхтѣха въ гърдитѣ и казваха: ние всичко сме приготвили, имаме го черно на бѣло — заявяваха ни г. г. Даневъ и други — всичко е подписано, уговорено, гаранцията е Русия, всичко е уредено, Ромжния не може да шавя, сърбитѣ ще отстъпятъ. Е добръ, този народъ, напусналъ жилищата си, напусналъ работата си, далъ всичко, каквото може, далъ жертви на бойното поле, далъ жертви на полето на безумието, мрѣлъ като муха отъ епидемии безъ всѣкаква грижа, безъ всѣкаква закрила, безъ всѣкаквъ интересъ отгорѣ, той се вижда изоставенъ, нѣщо повече, той се вижда играчка въ ржцѣтъ на едни некадърници, които тукъ, въ София, реватъ и искатъ войната да продължава: да вървимъ въ Цариградъ, туй да правимъ, онуй да правимъ, това искаме, онова искаме. Онзи народъ най-сетнѣ вижда, че България, отката я е напусналъ, се е обърнала на една голѣма лудница. И неговото възмущение е законно и отъ туй произтича и нашето прѣдложение за амнистия. Вие нѣмате право да сждите, вие нѣмате право да затваряте и да хвърляте въ затворитѣ тѣзи, които вие съ вашитѣ безумни начинания, съ вашето общо безумие докарахте до послѣдния градусъ на търпѣнието. (Ржкоплѣскане отъ лѣвия центъръ и крайната лѣвица) Сега вие не сждите, вие отмѣщавате на този свѣтъ, вие му отмѣщавате затуй, защото останахте излѣгани, защото вие не взехте онуй, което мислѣхте, че е вече въ устата ви. Ето какъ стои въпросътъ съ възмущението въ армията и ние отдѣляме туй възмущение

и неговите последници от онова, което се вършеше от висшето офицерство, от командующия персонал. Да, ние знаем и въ самия строй на предната линия какво се вършеше от висшите началници, ние констатирахме ежедневно завистта, некадърността, пълзливостта имъ на бойното поле и тия господа тръбва да понесат своята отговорност за това, защото тѣ сж станали офицери да правят кариера. Вие не можете да съдите войника, който отива да служи по дългъ — може той да не разбира достатъчно своя дългъ — но този, който е офицеръ, който с отишъл да служи по призвание, като наемникъ, комуто се плаща, . . .

Ю. Юрдановъ: И какъ се плаща.

Г. Кирковъ: Да, и какъ се плаща. — . . . той подложи на отговорност. Тая анкета тръбва да изнесе поведението на висшите началници, на тия, които сега даватъ заповѣди за съдени на мънишките, на дребничките. Тѣ сж именно една частъ отъ бръмбарите, за които говори г. Радевъ, и ние се надѣваме, че той ще подкрѣпи нашето стремление, тия голѣми бръмбари да не избѣгатъ прѣзъ мръжата, а да останатъ вѣтрѣ, да раздѣлятъ участъта на още по-голѣмитѣ бръмбари, които стоеха начело на управлението въ България.

Мислите ли вие, че тая анкета не тръбва да отиде по-нататѣтъ, по-назадъ, къмъ тила, тамъ дѣто започватъ ужасите въ тая война. Е добръ, нека кажа азъ въ кратки думи, че войната за масата отъ народа бѣ една касаница, на която тоя народъ бѣ изпратенъ, обаче войната за тѣзи, които стоеха въ тила, бѣше празникъ безконеченъ и не даромъ господата отъ тила нишеха на своите Райнички и Марийки: „Моли Бога войната да продължи още шесть мѣсеца“. (Ржкопльскане отъ лѣвия центъръ и крайната лѣвица) Не даромъ правѣха тѣ това, защото, като почнете отъ тила нататѣтъ къмъ България, то е кефория, дѣто се вика, тамъ всичко е тръгнало на грабежъ, на плячки, на печалби. И азъ не виждамъ въ какво пострадаха нашите голѣми капиталисти. Не, тѣ въ нищо не пострадаха, тѣ натрупаха богатства, като правѣха всевъзможни доставки. Въ това взеха участие и г. г. министри, доколкото зная. Анкетата ще провѣри: кой достави свинското месо . . .

Т. Теодоровъ: Ще ми позволите да протестирамъ.

Г. Кирковъ: Азъ говоря, че анкетата тръбва да прослѣди тѣзи работи.

Т. Теодоровъ: Да, но да говорите, че министрите имали участие въ доставките, азъ тръбва да протестирамъ, защото това е абсолютно невѣрно.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Нѣмате думата, г. Теодоровъ.

Г. Кирковъ: Азъ казвамъ, че въ това врѣме, когато българскиятъ народъ бѣ хвърленъ на касапница, българската буржоазия, капиталистите въ България, заедно съ своите приятели отъ панковистката и другите партии, се бѣха прѣдали на промишленъ трудъ. (Смѣхъ) Да, тѣ печелѣха въ това врѣме, тѣ доставяха пушки.

В. Коларовъ: Сѣно, слама, кожуси.

Г. Кирковъ: Има сѣно и народни прѣдставители, които сж правила доставки на армията. Други сж доставляли коне, сѣно.

Х. Бояджиевъ: Кой сж тѣ?

Г. Кирковъ: Съ една рѣчь, анкетата ще установи едно по едно лицата, кои сж били. Азъ само виждамъ извѣстни признаци, виждамъ дири, слѣди, и моята задача, както ви казвамъ, не е да отмѣсти лично на тия хора, а да изтъкнатъ тѣзи лица, защото тѣ ще съставяватъ една частъ отъ общата картина, отъ това, което се нарича освободителна война въ България, отъ това, което се нарича историческо велико събитие, седмо чудо на Балканския-полуостровъ. И вие ще видите — и това е най-интересно — какъ задъ тия хубави и красиви фрази, задъ тая хубава и добръ излъскана фразеология се криятъ реални грабителски понѣзновения. Е добръ, това тръбва да бѣде изслѣдвано, това тръбва да бѣде изнесено на мегданъ и то тръбва да послужи за урокъ именно на ония, които искатъ да обновяватъ България не на думи, а които искатъ фактически да я обновяватъ. И азъ не крия, че ние ще се възползуваме най-много отъ тая анкета, защото ние именно носимъ обновление.

Минавамъ по-нататѣтъ. Вземете санитарното устройство. За войната, казватъ, всичко било готово, пригответо. Какво се оказа? Най-елементарното нѣма. Никаква уредба, въ мирно врѣме нищо не правено, макаръ че пари всѣки пѣтъ имало, отпускали се кредити. По една или друга причина, почва се войната, тръгнаха на война, оказа се, че гайда нѣматъ — нѣматъ никаква свѣтна санитарна организация. И днесъ, разбира се, докторите сж въ голѣма прѣпирня помежду си, водятъ голѣма полемика, кой е кабахатлия, тѣй както въ врѣме на изборите, г. г. народни прѣдставители, вашите шефове ходѣха отъ градъ на градъ и всѣки отъ тѣхъ пиелаше каузата: азъ не съмъ кабахатлия, другъ е кабахатлия; всѣки искаше да каже, че нѣма никаква вина въ тая работа, но компията му е кривъ. Тая полемика, обаче, е важна за анкетата, въ едно отношение — да признае, че никаква санитарна уредба не е съществувала, че всичко е било една импровизация на правена набързо, която коштува живота на хиляди нещастни граждани. Вѣрно е, че лѣкарите прѣзъ бинокли гледаха болните, а пъкъ вѣрно е сѣщо така, че и нищо не гледаха, даже и отъ бинокли избѣгваха. Да прѣгледанъ сж бинокль, да видишъ една епидемия отъ извѣстно почтено разстояние, то на всѣки случай говори за грижа, но имаше такива, които не желасаха да видятъ и това, за да не сѣ развалитъ спокойствието и най-сетѣ да не липсватъ България отъ извѣстни полезни елементи. Ние бѣхме свидетели на масови заболѣвания на хора и имаше добросъвѣстни лѣкари, които въ това отчаяние, които въ това голѣмо нещастие искаха да вървятъ напредъ, даже гледаха по-скоро да отидатъ, колкото е възможно по-напредъ; когато боятъ започва, да бждатъ колкото е възможно по-близо, да могатъ да изчезнатъ, да се унищожатъ — до това състояние бѣха дошли тия, които чувствуваха всичкото нещастие, да бжде хвърлена тая грамадна маса, стотини хиляди хора, безъ всѣкакви срѣдства за помощъ. Ние вървимъ по слѣдите на Турската армия, която сѣщо така изнемогва отъ холерата и ние спираме, разбира се, на мѣстото на нейните лагери. Всичко пламва, никой не се интересува, никой не иска да знае. Да повикаме по-голѣмъ лѣкаръ, дивизионния, ще тръбва да пратимъ цѣла депутация, па и той самиятъ свива рамиѣтъ: „Нѣмамъ срѣдства, не мога“. Даватъ телеграма до главната квартира, разбира се отговарятъ имъ, както имъ отговаряха въ други случаи при боевете: и баба знае съ много лѣкарства и удобства; свършете войната безъ нищо, тогава сте хасълъ герои; да ви дадемъ и хубави раници, и хубави палатки, и лѣкарства достатъчно и хубава храна, тогава и баба може да побѣди турците. Побѣдете ги, обаче, безъ нищо, одърпани, голи, гладни, тогава сте герои, тѣй ще побѣдите природата. Е добръ, всичко

туй за тѣзи господа, които стоеха начело на санитарната организация, трѣбва да бѣде изнесено на мегданъ, показано, както и за тия, които се грижеха за продоволствието, за храната на армията. Азъ трѣбва да ви кажа откровенно, че до стигането ни до Чаталджа, ние задъ гърба си никакво интендантство не чувствувахме. Казватъ, че редовната войска не грабѣла. Принуденъ си да вършиш това, когато нѣма никакъвъ интендантски тилъ. Потегля единъ полкъ отъ петъ хиляди души, искамъ да знаа въ какво положение ще се намѣри всѣки единъ отъ васъ, когато види, че нѣма никакъвъ тилъ, никаква организация, никакво интендантство. Тия хора, нали трѣбва да ядатъ? Очевидно вземахме по пътя, каквото паднѣше на рѣка: стада овце, говеда, зърнена и друга храна; кждѣто спремъ, ние окупирвахме мелницитѣ, фурнитѣ. Всичко това се правѣше, за да се нахрани войската, защото отиди нѣма нищо наредено. Чакъ при примирieto започваме да чувствуваме, че задъ насъ има тилъ, обаче, азъ спирамъ да говоря за тия подробности, за тия дребни злоупотреби, за даване по-малко, отколкото се слѣдва — тя е една дълга история. Тамъ сж съставени съ стотини актове, обаче, не знаа дали тѣзи актове съществуватъ нѣкъдѣ, дали г. военниятъ министъръ се е заинтересувалъ да види живи ли сж или останаха нѣкъдѣ въ Съресъ, или, може-би, въ Кавала артисаха, както много работи артисаха (Смѣхъ); както заедно съ огъня, който унищожи архивитѣ на много складове, се унищожиха и документи, и сега не може да се разбере кой е правъ и кой е кривъ. Оставамъ тѣзи дребни нагледъ. Всичко това, обаче, взето заедно — и санитарното дѣло, и техническото водене на боеветѣ и воденето на войната — всичко туй, взето цѣлокупно, иде да обрисова напълно тая картина, която още въ началото изтъкнахъ прѣдъ васъ, че на срѣща си имаме една класа, едни партии на тая класа, които сж се заели да водятъ война, безъ да сж направили необходимата подготовка, безъ да сж изпълнили поне допѣдъ своя дългъ, а изпращатъ на поколение единъ народъ, и слѣдъ това иматъ смѣлостта и дързостта да се сѣрдятъ и възмущаватъ, че тоя народъ най-послѣ започналъ да се възмущава и сѣрди. Благодарете на боговетѣ, че тоя народъ, когато се върна слѣдъ мира, когато той се демобилизира, не задържа пушката си, ами я даде и отиде по-скоро да види своитѣ домашни. Ако той не бѣше далъ своята пушка, тогазъ, може-би, нѣмаше да имаме анкетна комисия, щѣхме да имаме друго. (Смѣхъ)

Ю. Юрдановъ: Тѣ му взеха патронитѣ.

Г. Кирковъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ къмъ края на моята рѣчь. Отъ изложението, което направи моятъ другаръ Благоевъ, отъ това, което азъ ви изложихъ, за васъ трѣбва да бѣде несъмнено, че е нужна една изпитателна комисия. Тази комисия трѣбва да проникне не само въ дѣйствиата на миналитѣ правителства Даневъ—Гешовъ, но тя трѣбва да отиде малко по-далечко, да установи съ документи, които ние имаме въ Външното министерство, че политиката, която се е водила отъ редъ години насамъ у насъ, е политика, която неминуемо води къмъ катастрофи, и че, ако тая политика се слѣдва — иначе, нѣма смисълъ да правимъ само анкети, трѣбва да извлѣчемъ тая велика поука — катастрофа тѣй сжщо е неизбежна. Ако ние водимъ тая завоевателна политика, политика на реваншъ, на завоюване, политика, въ която сжщо така доминиратъ интереситѣ на династията, ние трѣбва да бѣдете прѣдварително убѣдени, че ние ще вървимъ отново къмъ катастрофи. Работитѣ на Балканския-полуостровъ и въ Европа така се сти-

чатъ, щото само за тѣзи, които смѣтатъ, че би имъ се развалилъ апетитътъ, би имъ се развалило настроението на духа, ако погледнатъ на бѣдѣщето, не е ясно, какво е това бѣдѣще. Ако говоримъ за обновление въ нашата страна, то обновлението трѣбва да почне именно въ тая посока. Необходимо е една нова ориентировка на нашата външна политика и едно по-нататѣшно подобряване въ вътрѣшния животъ; изграждане на демократически институти, укрѣпването на тия институти и гарантиране на народнитѣ свободи и правдини въ страната. Това е гаранцията, за да може този народъ, който се ползува съ всичкитѣ свободи, който се чувствува господаръ въ своята страна, да брани себе си въ всѣки единъ опасенъ, рѣшителенъ и сѣдбоносенъ моментъ за него. Отъ друга страна, необходимо е една нова ориентировка на нашата външна политика. Вие не трѣбва да мислите, че има нѣкаква разлика между русофилската и австрофилската политики. Не, въ основата разлика нѣма; това сж двѣ лица на едно и сжщо нѣщо; това е една несамостоятелна политика, една политика, която се инспирира, въ която доминиратъ въ единъ моментъ интереситѣ на Русия, въ другъ моментъ интереситѣ на Австрия. Когато нашата национална катастрофа бѣ завършена, ние чухте най-сетѣ едни думи на единъ буржоазенъ държавникъ, какъвто е Съръ Едуардъ Грей, който именно къмъ насъ се обърна, къмъ българската буржоазия тогава, къмъ всички управляващи кръгове и каза: „Вие не проявихте достатъчно балканско съзнание“. Ако имаше въ нашитѣ буржоазни партии — така сжщо и въ Сърбия и Гърция — достатъчно балканско самосъзнание, т. е. самосъзнанието, че тѣ само държейки се рѣка за рѣка, вървейки рамо до рамо, могатъ да си осигурятъ едно честито бѣдѣще, да развиятъ производителнитѣ сили на Балканския-полуостровъ, да създадатъ икономически животъ, съ една рѣчь, най-сетѣ да развиятъ единъ капитализмътъ, който да може да издържи напора на западно-европейския капитализмътъ, само тогава тия малки балкански народи, свързани съ една и сжща сѣдба, ще могатъ да си осигурятъ едно по-завидно и честито бѣдѣще. Обаче вървенето съ Русия не е никаква гаранция, така сжщо вървенето съ Австрия, както днесъ, не е никаква гаранция; и въ единия и въ другия случай, ти си орѣдис. И тукъ именно е всичкото умѣние на западно-европейския капитализмътъ въ лицето на западно-европейскитѣ страни; да създаде едно невъзможно състояние на Балканския-полуостровъ, да създаде едни глупави стратегически граници, да унищожи всѣкакви икономически граници, да направи невъзможно сприятеляването, споразумѣнието между тия балкански народи. Очевидно, това тѣ го правятъ по двѣ съображения: отъ една страна, за да има европейскитѣ капитализмътъ на Балканския-полуостровъ една слаба съпротива, отъ друга страна, завоевателнитѣ стремежи, които сж въ услуга на този капитализмътъ на Русия и Австрия, изискватъ да има малки, разпокъсани, слаби, раздирани отъ ежби и караници държави. Това е необходимо за тѣхъ, защото единъ денъ, прѣдъ голѣмата опасностъ за Русия и Австрия да се хвърлятъ на самоизтрѣбление помежду си, може-би, благоразумието ще надвие, за да кажатъ: защо ние ще се самоизтрѣбляваме, когато може да си подѣлимъ тия малки, дребнички държави на Балканския-полуостровъ, които за величие говорятъ, но на които липсватъ сила и кадрѣностъ даже, да разбератъ своитѣ елементарни интереси и своето близко бѣдѣще. Ето какво ни очаква насъ. Ние, социално-демократитѣ, прѣди войната цѣлъ редъ години водихме борба противъ тази завоевателна политика. Непосрѣдствено прѣди войната, въ цѣлъ редъ митинги и събрания и въ нашия печатъ, който за всѣ-

киго е достъпен — обърнете се назад и разгърнете нашия орган от прѣди една година — ние прѣдупрѣждавахме, изтъквахме голѣмата опасност, на която се излагаме, защото ние сме дълбоко убѣдени — всичкиятъ събития дойдоха да го докажатъ — че Русия, въ противорѣчие на онова голѣмо и дълбоко заблуждение, което раздѣля нашитѣ партии на русофилски и австрофилски, нѣма никакъвъ реаленъ интересъ да създава една велика България на Балканския-полуостровъ. Това сѣщото нѣма интересъ да направи и една Австрия. Нито Австрия, нито Русия иматъ интересъ да се създаде на Балканския-полуостровъ една сериозна съпротива. Русия нѣма този интересъ не само по съображения завоевателни — въ смисълъ на онова, което се говори за Петъръ Великовитѣ планове. Азъ вече прѣставямъ да разглеждамъ Русия такава, каквато си я прѣдставлявахъ по-рано; азъ разглеждамъ сега Русия като една капиталистическа страна, като една страна, която има своя индустрия, която се развива и особено нейниятъ югъ, тѣй високо развиващъ се индустриално, съ неговитѣ неизчерпаеми подземни и надземни богатства, съ неговата развиваща се обработваема индустрия; тая Русия търси дебеше, търси пѣтъ. Ако тя намѣри достатъчно негодни балканскитѣ народи, достатъчно слаби и глухи къмъ своята сѣдба, тя ще мине надъ тѣхнитѣ трупове. Тѣй сѣщо и Австрия въ интереса на своя капитализъмъ и въ интереса на голѣмитѣ чокои, землевластѣли въ Унгария и Австрия, води една империалистическа политика къмъ Солунъ. И ние ще видимъ — близкото бъдѣще ще ни покаже това — доколко побѣдителни има на Балканския-полуостровъ. Азъ казвамъ, че на Балканския-полуостровъ нѣма побѣдителни, има само побѣдени. Букурешкиятъ миръ не е нищо друго, освѣнъ подписване смъртната присѣда на тия балкански народи, въ това число и на тази страна, въ столицата на която се подписа тоя договоръ — Ромѣния. Това е смъртната присѣда на тия народи, които, ръководени отъ една жадна за плячка и богатства, но некадърна да схване историческитѣ моменти, буржоазия, отъ една олигархическа и чокойска реакция, можаха да дойдатъ само до това състояние, да направятъ невъзможенъ помежду си живота, да внесатъ тия невъзможни отношения и по този начинъ да подготвятъ, да улеснятъ задачата на една Русия, на една Австрия, най-близкитѣ претенденти на Балканския-полуостровъ. Е добръ, тази русофилска политика трѣбва да бѣде разкрита. Когато ние отидемъ по-далечко, ще дойдемъ по-близичко. Ние нѣма да се спремъ тамъ, кѣдѣто прѣстава да дишатъ народната и панковистската партии, ние ще отидемъ до париградския миръ, ние ще отидемъ и до букурешкия миръ, защото азъ виждамъ — и това ще се установи — че лудоринитѣ и безумието не свършватъ тогава, а тѣ продължаватъ. Това безумие и днесъ продължава, защото ние мислимъ да се хвърляме отъ лѣво на дѣсно, отъ една крайностъ въ друга. Ние никога не сме имали една национална, една народна политика. Нашата досегашна политика е била само една, но въ два вида, въ двѣ лица — било съ Австрия, било съ Русия, друго нищо не виждаме. Ние не виждаме никаква общностъ между нашитѣ интереси и интереситѣ на нашитѣ сѣсѣди, защото нашитѣ буржоазии се ръководятъ отъ своитѣ непосредствени интереси, отъ най-близкото. И когато идваме ние, най-сетѣ, до самата катастрофа, до 16 юний, когато ние чуваме, отъ една страна, миналото правителство, да заявява: „Нѣмамъ никаква вина, азъ не знамъ за тая акция“, а други викатъ отъ татѣкъ: „Не, правителството знаеше за тая акция“, азъ искамъ тая именно анкета най-подробна и най-точна да бѣде въ тия моменти, защото моето убѣждение е, че въ тоя моментъ, когато катастрофата

вече бѣше неизбежна — а тая катастрофа започва не само отъ началото на войната, тая катастрофа започва отъ вдигането на нашата армия отъ Чаталджа...

Нѣкой отъ дѣсницата: Кой вдигна армията?

Г. Нирковъ: Това ще се изслѣдва и ще се констатира, кой я е вдигналъ, защото затуй искаме анкета. — Вдигането на тая армия, прѣхвърлянето ѝ не само коштува раздрусването на духа на тая армия, но това е началото вече на катастрофата. И всички партии тогава въ разнитѣ събѣти, които се събираха, чувствуваха, че надъ главата имъ виси вече този Дамоклиевъ мечъ, катастрофата иде съ бързи крачки. И въ тоя критически моментъ нито една отъ партиитѣ нѣма куража да поеме на себе си отговорността. И понеже въпросътъ бѣше за спасяване, то всѣки бързаше да спаси себе си. Въ тоя стремежъ Даневъ, Гелповъ, и партиитѣ имъ, и другитѣ партии, които бѣха насърчавали правителството въ тая посока, за да запазятъ себе си отъ погрома, хвърлиха България въ погрома. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица) Въ тоя погромъ намѣри спасението си и царъ Фердинандъ. Това е моето дълбоко убѣждение. И ако тая анкета не го открие, историята ще го открие; историята ще покаже, че на 16 юний не, по-рано, се извърши едно отъ най-грознитѣ прѣдательства спрямо една нация, най-възмутителното прѣдательство. Когато една династия е водила страната по единъ пѣтъ къмъ катастрофа, въ послѣдния моментъ спасява себе си, като хвърля нацията въ погрома. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица и лѣвия центъръ) Едно правителство, което се бѣ довѣрило на една външна сила, на нейната подкрѣпа, въ послѣдния моментъ видѣ, че е излъгано отъ тая сѣщата велика сила, помъчи се да се прѣхвърли къмъ другата страна, противъ която то е конспирирало, и попаднали тогава подъ кръстосания ударъ на Русия и Австрия, г. г. ръководителитѣ на нашата тогавашна политика офейкаха и оставиха България жертва на една грозна катастрофа. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица) Ето истината, тая истина трѣбва да излѣзе и въ анкетата. И азъ не се стѣснявамъ, не, смѣтамъ за мой дългъ да кажа, че тая анкета трѣбва да изнесе не само виновността на министритѣ, не само виновността на г. Теодора Теодоровъ и на г. Данева и на неговитѣ другари; тя трѣбва да изнесе и пакостната роль, която е играла въ тая катастрофа династията на България. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица и лѣвия центъръ) Вие трѣбва да знаете, г. г. народни прѣдставители, че азъ не съмъ антидинастичъ; азъ съмъ републиканецъ. Следователно, за менъ азъ намирамъ, че щастieto на България, на българския народъ е въ осигуряването на неговото съществуване, въ гарантирането на неговитѣ свободи и, отъ моето гледище, създаването на най-благоприятни условия за развитието на работническата класа и на нейната борба, изискватъ една република. Азъ не искамъ нѣщо социалистическо. Републиката е нѣщо буржоазно...

Министъръ-прѣседателъ д-ръ В. Радославовъ: Балкански съюзъ.

Г. Нирковъ: Една балканска федеративна република, както ви казахъ и по-рано, не е една социалистическа идея, и ако ние сме я поели, то е заради това, защото вие, като буржоазия, абдикирахте отъ всичко, което е революционно у васъ. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица) И ние като една революционна партия въ това отношение ще продължимъ тая работа.

Х. Поповъ: Значи, ще ни замѣстите.

Г. Кирковъ: Следователно, вие се явявате прѣчка на самото развитие на нашата страна. (Смѣхъ въ дѣсницата) Та, г-да, вие недѣйствително се смѣ. Азъ знамъ, че за васъ е безразлично, за насъ обаче не е безразлично.

Н. Досевъ: Всичко свършихме, само туй остана.

Г. Кирковъ: Да, вие къмъ туй трѣбва да бъдете готови. Защото вие ще дойдете и до тая идея, но ще дойдете, може-би, тогава . . .

Н. Досевъ: Когато му дойде времето.

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Моля, г. Досевъ, не прѣкъсвайте оратора.

Г. Кирковъ: . . . когато България бѣде вече въ гроба. Както вие, като буржоазия, остарѣхте, прѣди да бъдете млади, тъй вие ще присѣтствувате само на погребението на вашитѣ добри идеи на младостта, а вашитѣ идеи ще прѣживѣятъ васъ самитѣ.

Х. Бояджиевъ! Георге! Ние видѣхме и г. Такева като приказваше за република.

Г. Кирковъ: Щомъ отъ г. Такева вадите заключение за републиката, тогава много лошо заключение ще извадите. — Очевидно е, г. г. народни прѣдставители, че анкетната комисиия трѣбва да се движи въ двѣ посоки: първата посока е да изслѣдва политическата страна, т. е. да изслѣдва по документи, по други факти, които се намиратъ въ съответнитѣ учрѣждения, да прослѣди, каква политика се е водила отъ редъ години насамъ и специално тая русофилска политика; нарушението на конституцията съ сключването на редъ договори, кой е обвързалъ България, безъ да пита българския народъ, кой е турилъ ржцѣтъ на България подъ камъкъ, безъ да пита тоя народъ, и, слѣдъ това, кой е свързвалъ договори, като е обѣщавалъ българскитѣ синове да се биятъ за една чужда и никому ненужна въ България кауза. По тоя начинъ изслѣдвана, по тия документи и факти, които сж въ съответнитѣ учрѣждения, цѣлата прѣписка да излѣзе наявѣ, въ сжщото време и виновницитѣ, които сж нарушавали конституцията, които сж свързвали договори, безъ да питатъ Народното събрание и т. н. Другата страна, другата посока, въ която трѣбва да се движи тази анкетна комисиия, то е по отношение къмъ управлението въ страната прѣзъ време на войната. Въ управлението на страната ще влѣзе и ржководството на самата армия, снабдяването ѝ съ храна, злоупотрѣблената, санитарниятъ надзоръ, санитарнитѣ ни срѣдства и т. н., и отъ друга страна самото непосредствено управление, какъ се управлявала тогава България, органитѣ по чия диктовка сж дѣйствували въ една или въ друга посока, какви доставки сж правени и т. н., и т. н. подробности. Желателно е, обаче, щото въ тия двѣ посоки да се дѣйствува едновременно съ еднаква сила. Защото, ако това се повѣри на една анкетна комисиия, която почне топтанъ да

разглежда, топтанъ да изслѣдва, очевидно е, че тя рискува да се изгуби въ дребнитѣ, по-пикантни работи, които по-правятъ впечатление, и да изтърве най-важното и най-сжщественото, именно пригвозждането на тая завоевателна династическа политика, която като червена нишка прѣминава прѣзъ години наредъ и особено прѣзъ време на войната. Това е твърдѣ възможно и затова моето мнѣние и мнѣнието на нашата група е да се дѣйствува въ тия двѣ посоки съ еднаква енергия. Може-би да стане нужда да се раздѣли самата анкетна комисиия на двѣ, та да може едната да дѣйствува по една посока, а другата да дѣйствува въ друга посока, за да не може по тоя начинъ анкетата да се загуби въ детайли, въ много дребни, може-би, пикантни, интересни работи, и по тоя начинъ да се изгуби нишката.

Х. Бояджиевъ: И да изпусне царя.

Г. Кирковъ: А непрѣмѣнно и за царъ Фердинанда и за неговитѣ бивши и сегашни министри това трѣбва да стане, за управляющитѣ по-рано партии и днесъ управляющии. Всичко това трѣбва да мине подъ тая анкетна комисиия. И по тоя начинъ ще може да изиграе оная роль, която ние поне ѝ възлагаеме — ролята на единъ органъ, който ще проникне въ оная светая-светихъ, въ която досега не се е свещенодѣйствувало, но сж се вършили най-големитѣ прѣстѣпления и най-големитѣ атентати противъ свободитѣ, независимостта и правдинитѣ на българския народъ. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица) Ние искаме изнасянето на мегданъ тая политика, била тя русофилска или австрофилска, изнасянето на мегданъ тая политика, осветена съ тия факти, съ тия събития, осветена съ тая грозна и страшна катастрофа. Тая политика ще бѣде пригвоздена въ съзнанието на народа — може-би не въ вашето съзнание — въ съзнанието специално на работническата класа, като една политика прѣстѣпна, като една политика прѣдателска. По този начинъ ние ще вземемъ ново оръжие. Щете ли да вземете анкета или не щете, ние нѣма да изгубимъ нищо. И тъй, ако вие се съгласите на анкета, ние ще вземемъ оръжие и ние ще използваме това оръжие — ние ви говоримъ открито — за да засилимъ съзнанието въ работническата класа, съзнанието въ цѣлия трудящъ се народъ, че само една балканска федеративна република е гаранция за неговата независимостъ и свобода и че завоевателната политика, династическата политика, политиката на реваншъ и прѣслѣждане, на обогатяване съ провинции, тая политика е гибелна, тая политика доведе България до катастрофа и неминуемо я води къмъ нова катастрофа. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

Прѣдседателствующъ д-ръ С. Иванчовъ: Утрѣ, съгласно правилника, ще има засѣдание.

На дневенъ редъ на първо мѣсто ще бѣде докладътъ на прошетарната комисиия, ако има готови за докладване прошения, а, ако нѣма, ще продължимъ днешния дневенъ редъ.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. 50 м. вечерята)

Прѣдседателъ: Д-ръ Д. К. Вачовъ.

Подпрѣдседатели: { Д-ръ С. Иванчовъ.
Д-ръ И. Момчиловъ.

Секретари: { Д-ръ К. Провадалиевъ.
Р. В. Радевъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбоу.